

ОДИЛЖОН САЛОҲИДДИНОВ

ИБРАТИЛИ
РИВОЯТИЛАР
ВА ҲИКМАТИЛАР

ОДИЛЖОН САЛОҲИДДИНОВ

**ИБРАТЛИ РИВОЯТЛАР
ВА ХИКМАТЛАР**

Анджон - 2017 йил

**РИВОЯТ ВА ХИКМАТЛАРНИ ТЎПЛОВЧИ,
ТИББИЁТ ФАНЛАРИ ДОКТОРИ,
ПРОФЕССОР ОДИЛЖОН САЛОҲИДДИНОВ**

ТАҚРИЗЧИ: Андижон Давлат тиббиёт институтининг
1-УАШТ кафедраси профессори , тиббиёт
фанлари доктори, З.С.Салоҳиддинов

Рисоладан ёш ота-оналар, мактаб, коллеж, академик лицей,
институт педагог ва ўқувчи-талабалари унумли
фойдаланишлари мумкин.

**Тиббиёт фанлари доктори, профессор
ОДИЛЖОН САЛОҲИДДИНОВ**

Сўз боши

Узоқ тарихга эга бўлган ўзбек халқи таълим-тарбияга оид бой меросга эга. Биз жаҳон маънавияти хазинасини бойитган Имом Ал-Бухорий, Ат-Термизий, Аҳмад Ал-Фаргоний, Муҳаммад Ал-Хоразмий, Абу Райхон Беруний, Абу Али Ибн Сино, Амир Темур, Бобур Мирзодек улуғ алломалар меъросхўримиз.

Хаммамизга маълумки, мустақиллик бизга ўз эркимизни, миллий урф-одатларимизни, жаҳон тан олган удум ва кадрятларимизни қайта тиклаш имконини берди. Энди уни мустақамлаш хаммизга, бизнинг маънавиятимизга боғлиқ.

Республикамизнинг биринчи Президенти И.А.Каримов: «Маънавият инсонга она сути, ота намунаси ва аждодларимиз ўғитлари билан сингади» деб бежиз айтмаган.

Бугунги кунда халқ одобномаси хусусида кўп гапирилаяпти. Халқимиз: “Унитилган хато ёмонлик тузатилган хато омонлик белгисидир” деб, тугри айтган.

Биз юқоридаги улуғ алломалар меросини, маънавий сарчашмаларини чуқур ўрганиб, эҳтиёт қилиб, бойитиб, улар ёккан чирокларини янада мунаввар этмоғимиз даркор.

Халқимиз асрлар давомида жуда катта ҳаётий тажриба тўплаган, шу тажриба мерос сифатида турли воситалар билан келажак авлодларга ўтиб боради. Ибратли ривоятлар, мақоллар ва ҳикматлар ана шундай бебаҳо маънавий мерос ҳисобланади.

Агар биз ҳаётни денгизга қиёсласак, умр давомида у ўз тўлқинлари аро бизни гоҳ шодлигу-бахтга элтувчи кирғокқа, гоҳ ғам-андухга ошно қилиб, бошқа бир кирғокқа олиб чиқиб ташларкан. Бу онларда бизни ўйга тўлдирадиган оддий ва мураккаб муаммолар пайдо бўларкан, баъзан улардан қандай қутилишни билмай қоларкансан.

Мана шундай ҳолатларда бизга ривоят-хадислар, ҳикматлар, нақллар, алломаларимиз, кексаларимизнинг панду-насихатларни асқотаркан.

Халқимиз орасида; “От минган хам йўл сурайдими?” деган ҳикматли сўз юради. Бунинг сири шундаки, йўлни сен топмасанг, от топади. Туғрироғи, ҳикмат сенга тўғри йўл кўрсатади. Йигитга от қанча керак бўлса, ҳикмат ҳам шунча даркордир.

Шуни билмоқ лозимки, ривоятлар ҳам, нақл ва хикматлар ҳам нимагадир асосланади, улар ўйлаб топилмайди, тўкиб чиқарилмайди. Улар узок йиллик турмуш тажрибаларига эга бўлган, ҳаётнинг аччиқ – чучугини кўп тортиб, ундан тегишли хулосалар чиқара олган инсонларнинг фикр – мулоҳазалари, ҳукми, ўғити, панд насиҳати сифатида юзага келади. Замонлар ошса ҳамки, улар йиллар давомида авлодларга сабоқ бериб, ҳар бир калбга ёруғлик ҳаёти этади. Улар инсонлар ақлини ўткирлаштиради, нутқини равшан ва таъсирчан қилади, ҳаётда тўғри йўлни танлай билишга ҳаётий жумбоқлар ва муаммоларни тўғри ечишга ўргатади, турмушнинг жамики катта-кичик масалалари хусусида қимматли маслаҳатлар беради.

Ушбу рисолада бир канча ривоятлар, маколлар, туртликлар ва хикматлар келтирилганки, улар ҳам ақлимиз, ҳам калбимизга таъсир қилиб, ишимиз ва турмушимизни, феъл – атворимизни, одобимизни, одиллик, меҳр-шафқат, ҳақгўйлик, ҳаллоллик, ота-она ҳурмати, фарзандлар бурчи каби фазилатларимизни, адашиб ёки билиб туриб йул қуйган камчиликларимизни тиник кузгуда курсатгандек намоеъи этадилар, юксак инсоний мезонлар билан яшашга, турмушда пайдо бўлган муаммоларни ечимини тугри топишга, ҳаётда тугри йулни танлай билишга, нутқини равшан ва таъсирчан қилишга, ёшларни эса комил инсон бўлиб шаклланишига ундайдилар, деган умиддамиз.

Муаллиф

ИБРАТЛИ РИВОЯТЛАР

I. Инсон кўнглини назиклиги хақида

1. Ривоят қилишларича, сахрои одамлардан бири бир чуқурликда йиғилиб қолган ёмғир сувини кўриб қолибди. Сув балчиқ, лойга аралашиб, ранги ўзгариб қолган экан. Умрида шўр сувдан бошқа сувни кўрмаган бу сахро одами ёмғир сувидан ичиб кўрибди, сув унга жуда ҳам ширин бўлиб туюлибди. У севиниб: “Бу сув дунё суви эмас, жаннат суви бўлса керак. Ундан халифа Хорун ар-Рашидга ҳадя қилсам, у менга албатта инъом-эхсон қилади, шу билан мен мухтожликдан қутуламан”, - деб уйлабди. Дарҳол ёнидаги кичик бир идишга ёмғир сувини тўлдириб, Боғдод шаҳрига қараб жўнабди.

Ўша куни халифа Хорун ар-Рашид одамлари билан бирга шу сахрода ов қилиб юрган экан. Ҳалиги одам халифани кўриб қолибди. Севиниб, дарров унинг ёнига югуриб бориб, таъзим бажо келтирибди ва идишдаги ёмғир сувини жаннат суви деб мактаб, халифага тақдим қилибди. Халифа идишдаги ранги ўзгарган, бу ёмғир сувини кўриб, масалага дарҳол тушунибди. У сахрога: - “Баракалла, биродар, менга жуда ҳам қимматли ҳадя қилгансан, бу сув ҳақиқатдан ҳам дунё суви эмас, жаннатдан чиққан сув. Бу муборак жаннат сувини фақат ўзим ичаман, ҳеч кимга бермайман”, - дебди ва хизматчисига ишора қилиб: - “Биродарим келтирган мана бу мукаддас ва жаннат сувини менинг ўз идишимга қуйиб қўй, эҳтиёт қилиб сақла”, дебди. Шундан сўнг сахрога минг дирхам инъом қилиб, Боғдодга бормасдан, ўз уйига қайтиб кетишини буюрибди. У киши халифани инъомини олиб, севина-севина уйига кетибди.

Одамлар халифадан: - Нима учун у одамга шаҳарга бормади, шу ерни ўзидан уйига қайтиб кетишини буюрдингиз? - деб сўрабдилар.

Хорун ар-Рашид айтибдилар: - Умрида ширин сувни кўрмаган бу сахро одами ранги ўзгарган ёмғир сувини жаннат суви деб ўйлаб, менга ҳадя қилиб келтирган. Агар мен у келтирган сувни ёмон сув, деб ўзига қайтарсам, уни кўнгли ранжиган бўларди. Шунинг учун сувни олиб қолиб, инъом – эхсон қилдим. Агар бу одам Боғдодга борса, ширин оқар сувларни кўрса, бу сувни ҳадя

қилганидан жуда уяларди. Мен уни кўнгли озор топмаслиги, уялмаслиги учун шу ердан ўз уйига қайтиб кетишини буюрдим. Бир кишини маъюс ва ноумид қилишдан, дилига озор беришдан ёмонроқ иш йўқдир. Мен буни истамадим, у бечоранинг кўнглини кўтариб, савобли иш қилдим, “дилозордан худо безор” деганларку”.

2.Ривоят қилишларича, Низом ул – Мулк олийжаноб ва ҳаққоний вазир экан. Биров ҳадя келтирса, ҳаммага баб-баровар бўлиб берар экан. Бир куни бир боғбон учта эртаки бодринг келтирибди. Вазир бирин-кетин уччала бодрингни ўзи еб қўйибди, боғбонга эса минг дирҳам инъом бериб жўнатибди. Вазир дам олгани чикқанида нодим: “Жаноб, сиз нима учун кўк бодрингни биргина ўзингиз едингиз, сизнинг одатингиз бундай эмас эди-ку”, дебди. Шунда вазир: “Бодринглар аччиқ экан, бошқаларга берсам аччиқлигига чидай олмай, деҳқонни кўнглини оғритган булардилар”, - деб жавоб берган экан.

Кўрдингизми, авваллари инсон кўнглини хатто подшо, вазирлар ҳам ранжитишдан ўзини тийганлар. Чунки инсон кўнглини гулдек нозик дейдилар. У фақат офтоб нуридан яйрашидан ташқари, диққат эътибор, ширин сўз, табассум, адолатлилик, олийжаноблик, самимийликдан ҳам яйрайди.

Кўнглини яралаш қийин иш эмас, аммо кўнглига йўл топиш анча мушкулдир. Донолар фикрича, инсон икки нарса тўфайли қариллик нималигини билмаслиги мумкин экан: улардан бири – хуш қилиқ, иккинчиси – эзгу сўз экан. Уларга тўғри амал қилинса, минг-минглаб фойда ва нафлар оларкансан.

Лекин ҳозирда инсон кўнглини оғритадиган дилозорларни ҳам учраши кўнглини ранжитади.

3. Ривоят қилишларича, бир подшо ўғлини устозга топширибди. Ўғил ўн йил ўрганиши керак бўлган ҳамма масалаларни ўрганиб бўлибди.

Шогирд уйига қайтаётганида, устози уни бекордан-бекорга юзига қаттиқ тарсаки тортиб юборибди. Шогирд бу хўрликка чидаб, индамай, хайрон бўлиб, уйига қайтибди.

Орадан 10 йил утгач, у отаси ўрнига шоҳ бўлибди ва устозини олдига чақириб, тарсаки сабабини сўрабди. “Мен, дебди устоз сизни бекордан-бекорга ургандим, ана шу ноҳақ тарсаки мана ўн йилдан бери қалбингиздан ўчмабди. Билиб қўйингки, сиз кимга ноҳақ зулм ўтказсангиз, унинг қалбида алам доимо сақланиб

колади. Бу менинг сизга зулм ҳақидаги охирги дарсим эди” деган экан.

4.Ривоят қилишларича, бир одам айиқ билан дўстлашиб қолиб, уни меҳмон қилибди. Зиёфат охирлаб, айиқ кетишга изн сўраганида, у одамнинг меҳри жўшиб, айиқни ўпиб хайрлашибди. Шунда уларни кузатиб ўтирган хотини: „Сассиқ меҳмонларга тоқатим йўқ”, дебди. Айиқ индамай чиқиб кетибди. Орадан кунлар ўтиб, одам дўсти айиқни кўргиси келиб, йўлга отланибди. „Қайтишда ўтин ҳам кесиб келарман”, дея болтасини ҳам олволибди. Айиқ уни қувонч билан кутиб олиб, меҳмон қилибди. Сўнг: „Шу болтанг билан бошимни ёр”, дея илтимос қилибди. Айиқ ялинавергач, одам унинг бошини ёрибди. Айиқ ўқирганча, ўрмонга кириб кетибди. Одам эса таажжуб ва афсус билан уйига қайтибди. Орадан бир канча вақт ўтгандан сўнг айиқ одамникига келиб дебди: „Қара, бошимни уриб ёрган эдинг, ярам битди. Аммо хотинингни тили билан тилинган қалбим яраси ҳалигача битгани ёқ. Ҳамон жароҳат қалбимни ўртайди”. Тил захрининг ёмонлиги шу қадар улкандир.

Хулоса

Кўнгил деганлари мисоли шиша,
Синиб қолмасин у, асра ҳамиша.

II. Сўз қудрати ҳақида

1. Ривоят қилишларича, кунларнинг бирида Луқмони ҳаким кўчада кетаётган экан. Қараса, сал олдинда бораётган бир қиз бот-бот туфлармиш. Буни кўрган ҳаким қизнинг орқасидан қорама-қора бораверибди. Ниҳоят, қиз бир уйга кирибди. Унинг кетидан етиб борган Луқмони ҳаким дарвозани таққиллатибди. Дарвозадан бир мўйсафид чиқиб ҳакимни танибди ва эҳтиром билан уйга таклиф этибди. Гап орасида Луқмони ҳаким мўйсафидга:

- Қизингиз бедаво дардга чалинибди, афсуски муолажанинг иложи йўқ, дебди.

Ҳакимнинг бу сўзларини ҳалиги қиз эшик орасида эшитиб турган экан. Бирдан қизнинг юраги дук-дук уриб, қалтираб

йиқилибди ва хушдан кетибди. Хуллас шу бир оғиз сўз оқибатида қиз каттиқ дардга гирифторм бўлиб, оламдан ўтибди.

... Кунларнинг бирида қизнинг отаси Луқмони ҳақимни учратиб қолади. Шунда ота:

- Тақсир, қизим бедаво дардга чалинганини қандай билган эдингиз? – деб сўрайди.

- Қизингиз кўчада туриб, бот-бот қон туфлаганини кўрган эдим, - деб жавоб қилади Луқмони ҳақим.

- Бу жавобни эшитган чол ўз пешонасига битта уради. Кейин сал ўзига келгач:

- Эҳ аттанг, қизим ўша куни шотут еб эди, сиз кўрган туфурги шотут шарбатику! – дебди.

Шунда Луқмони ҳақим чол олдида тиз чўкиб узр, сўрабди:

- Сиз менга ва биздан сўнги авлодларга унитилмас сабоқ бердингиз. Бир сўз билан соппа-соғ одамни ўлдириш ёки аксинча беморни оёққа тургизиш юбориш мумкин экан.

2. Ривоят килишларича. бир подшоҳ туш кўрибди, тушида оғздан барча тишлари тўкилиб кетганмиш. Тушни таъбир қилувчини чақириб: “Тушнинг таъбири недур?”, депти. У: “Эй шоҳим, сенинг олдинда барча хеш, ақрабо ва қариндошларинг ўлгусидир. Андоғким, сендан ўзга ҳеч ким қолмағувсидир”. Буни эшитган подшоҳ: “Менинг юзимга бундоқ дардлиғ ва андуҳлиғ сўзни айтдинг. Менинг барча қариндошларим ўлсалар, сўнгра мен қандоғ ишга ярарман ва на янглиғ рўзғор сурарман?”-деди ва унга юз таёқ урмоқ буюрди. Сўнгра бошқа бир тушни таъбир қилувчини чақириб, муддаони сўзлабди. У: Эй шоҳим, сенинг умринг барча ақраболаринг умридан узоқ бўлур”, депти. Подшоҳ депти: “Барча ақлнинг йўли бирдир ва икковининг таъбирларининг негизи бир ерга борур, аммо сўздаги ибораларнинг орасида фарқ бағоят кўпдир”. Подшоҳ сўнги тушни таъбир қилувчининг сўзамоллиги, етти ўлчаб бир сўзлашини тақдирлаб, унга юз тилло берган экан.

3. Ривоят килишларича, бир подшоҳнинг жуда ҳам чиройли оти бор экан. Подшоҳ отини жуда севаркан. Кунлардан бир куни шу от касалланиб, ўлибти. Ҳазаб отига минган подшоҳ отбоқарни ўлдириш қасдида уни хузурига чорлабди. Подшоҳни доно вазири бор экан. Вазир орага тушиб, подшоҳни бу ниятидан қайтармоқ учун унга мурожаат қилибди.

- Подшоҳим, сабр қилинг, аввал бу ярамас отбоқарнинг қилган жинояти қандай натижалар берганини ўзига бирма-бир айттайлик, иқрор бўлганидан сўнг ўлдирсангиз бўлади, - дебти.

Кейин отбоқарга, гўё ғазабланган бўлиб, айғибди:

- Эй ярамас отбоқар, қилган жиноятингнинг келтирган ёмон натижаларини биласанми? Билмасанг, мен бирма-бир айғиб берай,

айбингга иқрор бўлсанг, ўлимдан озод бўлиб, яна хизматингни давом эттираверсан.

Биринчида, биламиз, подшоҳимизнинг отини яхшилаб боқдинг, унинг ўлишини эмас, ҳатто касал бўлишини истамадинг, лекин бечора от қазоси етиб, ўлиб қолди. Бало қазони қайтариб, отнинг умрини узайтиришга нега кучинг етмади? Мана шунинг учун айбдорсан, тўғрими? Эй нобакор отбоқар, айбингга иқрор бўл!

Иккинчида, биламиз, отни сен ўлдирмадинг, умри тугаб, қазоси етиб ўлди, лекин подшоҳимиз сендан гумон қилиб, шу даражада ғазабландиларки, муборак қўлларига қилич олиб, сени ўлдирмоқчи бўлдилар. Бу ишлари билан оламга кулги бўлишларига сал қолди. Бунинг учун ҳам сен айбдорсан, айбингни бўйнингга ол!

Учинчида, подшоҳимиз бир от деб сени ўлдирсалар эди, бўтун одамзод: - Фалон подшоҳ бир хайвон деб отбоқарини ўз қўли билан ўлдирган, инсондан хайвонни ортиқ ҳисоблаган, инсоннинг кадр-қимматини ерга урган”, - деб подшоҳимизга лаънат ўқирдилар, нафрат назари билан боқардилар, шу билан подшоҳимизнинг муборак номлари булғанарди. Бунга, яна сен сабабчи бўлардинг. Кел, подшоҳимизга узр айт, ҳамма айбларингга иқрор бўл, ундан кейин подшоҳимиз нима қарорга келадилар, ўзлари биладилар. Менинг сўзларимни уқдингми, ярамас отбоқар?

Подшоҳ тадбирли вазирнинг **кинояли** сўзларидан таъсирланиб, қўлидаги қиличини улоқтириб, отбоқарни ўлдиришдан қўл тортибди, уни яна ўз хизматига қўйибди.

Шундай қилиб, тадбирли вазир Сўзни жой-жойида ишлатиб, ғазаб отига минган подшоҳни ножўя ҳаракатдан тўхтатибди, уни огоҳлантирибди, шу билан гуноҳсиз отбоқарни ўлимдан қутқарибди.

Демак, ҳар бир сўзни ўйлаб, тушуниб, тарозига солиб гапирмоқ кўп наф келтираркан.

4. Ривоят қилишларича, бир кунни Пайғамбар алайҳиссалом саҳобаларига қараб: “Сизлар эсон-омон ухлаб турсаларингиз, нафас олсаларингиз, кўл-оёқларингиз соғ-саломат қимирласа, баданингиздаги ҳар бир бўғим эвазига биттадан садақа вожиб бўлади”, - деган эканлар. “Бунча садақани қаердан оламиз”, - дейишибди саҳобалар. Шунда Расуллиллоҳ: “Яхши сўз ҳам садақадир”, - деган эканлар.

Бир инсон билан учрашиб икки оғиз ширин сўз билан унинг кўнглини кўтариб қўйсангиз, сиз унга катта маънавий ҳадя инъом этган бўласиз, шунда ҳамма бўғимларингизнинг саломатлиги эвазига берилган садақадан хорижсиз.

Шу боис донолар: “Оғиз ичидаги тил, қин ичида яширинган қиличдир”, “Тил тезлигидан қадам тезлиги яхши”, “Тил борки бол келтиради, тил борки бало келтиради”, “Тил тинч бўлса, бош саломат бўлади”, “Кишининг тойиши оёғини қонатади, тилнинг тойиши барча неъматлардан маҳрум этади”, “Яхши сўздан одам яшнайдир”, ёмон сўздан олам қақшайдир”, “Сўз инсон юрагининг калити”, “Яхши сўз айтиш ҳам савобдир”, “Сувнинг мазаси муз билан, ошнинг таъми туз билан, инсон яхшиси – сўз билан”, “Айтар сўзни айт, айтмас сўздан қайт”, “Сўзни кўнгилда пиширмагунча, тилингда чиқарма”, “Ғамсиз яшашнинг белгиси тўрт нарсадир, булар: яқун сўз, яхши феъл, яхши ният ва яхши суҳбат” деган бўлсалар, шоирлар:

Жаҳонда гўёки султон эрур тил,
Қалбларга севинчу, ҳам жон эрур тил.
Ноўрин айтилса, дилинги ранжитиб,
Умрингга заволу зиён эрур тил.

Ёки

Оғзига келганини демоқ нодоннинг иши,
Олдига келганини емоқ ҳайвоннинг иши.

Ёки

Ўйлаб гапир, кўнгил ранжир,
Арзимаган бир сўз билан.
Аммо лекин олиб бўлмас,
Дилни баъзан минг сўз билан

деган эканлар

Донолар: “Сўз – хаёт, сўз умид, сўз муҳаббатдир. Сўз кувватидан, сўз қудратидан, сўз сеҳру жозибасидан кўра буюкроқ куч йўқ оламда. Яхши сўз баданга роҳат, билакка куч-қуват, танага ором, вужудга осойишталик бағишлайди.

Кишининг оғзи ўрага қиёс. Сўзлар мисоли ерга сочилган уруғ дони. Агар оғиздан чиққундек бўлса, уларни битталаб териб олиш мумкин эмас, эл-юрт эшитгандан кейин бу сўзларни пардалаб бўлмайди. Ширин ва эзгу сўзлар оқиб турган зилол сувга ўхшайди. Зилол сув каерга оқиб борса, у ердан анвойи чечаклар униб чиқади” дейишган булса,

Арасту: “Сўзни қисқа гапир, беҳуда қилмагинки, такрор-умрни беҳуда сарф қилишдир. Оддий одамларга оддий гапир, донолар билан доноликка хос гаплаш, ҳар кимнинг фаҳму-фаросатига мослаб гапир, унинг фаҳму-фаросатини эса гапидан билиб оласан” деган экан.

5.Ривоят қилишларича, Эрон шохи Нуширавони одил кунларнинг бирида вазирлари билан бирга сайр этаркан, шаҳар чеккасидаги боғни кўриб баҳри-дили очилди ва у ерга кирди. Хукмдор боғга коровуллик килаётган боладан сув беришини суради. Бола боғда сув йуклигини айтгач, шох: “Унда менга анор келтир, шояд чанкогим босилса,” - дея амр этди. Бола югуриб бориб анор келтирди ва хукмдорга узатди. Анорнинг мазаси Нуширавонга маъкул келди ва у боладан яна бир дона келтиришини суради. Бола қайтиб келгунга қадар шох боғни узиники қилишни хаёлидан утказди. Иккинчи анорнинг таъми унга тахирдек туюлди. У боладан суради:

- Углим, бу анорни уша дарахтдан узиб олдингми?

- Ҳа, олампадох.

- Унда аввалги анор ширин булиб, кейин келтирганинг тахир чикди?

- Олампадох, битта дарахтнинг меваси бири ширин булиб, иккинчиси аччик булмайди. Модомики шундай хол юз берган экан, бунинг бир сабаби булиши керак. Мабодо хукмдоримизнинг эзгу нияти урнини гараз ният эгалламадимикин?

Боланинг бу гапи шохди хайрон қолдирди:

- Гапингда жон бор, болақай,-деди ва боғни узлаштиришни кунглидан утказгач, анорнинг таъми узгарганини айтди. Кейин

ниятини тугирлаб богни уша болага хадя этиб, яна бир дона анор беришини илтимос килди. Кичкина коровул келтирган учинчи анор биринчиси сингари тотли чикди. Уз килмишидан уялган хукмдор йулда кетаётиб узига узи “Нияти гузал булган кимса, гузал натижаларга лойикдур” дея пичирлади.

6. Ривоят қилишларича, Абу Лайс жаноблари бир неча юз талаба ўқитар эканлар. Кунлардан бир куни бир талабага „Ўғлим, сиз олим бўлдингиз, сизга рухсат, вақт ғаниматлигида сиз ҳам халкка маърифат тарқатинг“, дебдилар. Бошқа талабалар хайрон бўлишибди, шунда талаба устозидан фотиҳа олиб мадрасадан чиқиб кетаётса, устоз шогирдининг номини айтиб чақирибди. Шогирд устозига ўгирилиб қараган экан, устоз бошини ушлабди, шунда шогирд тилини чиқариб ўз йўлида давом этибди. Бошқа талабалар аччиқланиб, устозни беҳурмат килди дейишибди. Устоз эса кулиб, бу шогирдим охириги имтиҳондан ўтди дебди. Чунки мен „бошди ким ейди“ десам, у „тил ейди“ деб жавоб қилди. Тилимиз ярим ризқимиздир. Тил дўстни душманга, душманни дўстга айлантира олади.

7. Ривоят қилишларича, Баҳром шохнинг учта ўғли бўлган экан. Баҳром шох тириклигида фарзандларидан бирини тахтга ўтказиб, хотиржам бўлмоқчи бўлибди.ва уларни синамоқ учун шундай дебди. „ Ўғилларим, менга дунёдаги энг кучли, ўта ширин ва энг ёқимли лаззатбахш нарсани топиб келинг“. Ўғиллар ўша нарсани излаб чиқиб кетишибди. Биринчи май, иккинчиси асал олиб келибди. Кенжаси эса тил кўтариб келибди. Шох сукут сақлаб ҳаммасини қабул қилиб олибди ва дебди: „Энди менга тигдан ўткир, захардан кучли, энг аччиқ ва энг зиёдли нарсани олиб келинг“. Ҳамма ўғиллари тарқабди. Кенжаси яна тил олиб келибди. Баҳром шох кенжасини тахтга лойик деб топибди. Чунки тилдан кучли нарса йўқ. Эй, тенгсиз қудрат эгаси Аллоҳим, бизга тилни неъмат қилиб берибсан. Энди шу тилни элга зиёни тегадиган тиг бўлишидан асрагин.

ХУЛОСА

Халқимизда тилга эътибор – элга эътибор деган нақл юради. Буни маъносини яхши тушуниб олинглар. Тил ҳам худди машина рулидек гап. Уни тўғри бошқара олмасанг, издан чиқиб, талофатга учратиши турган гап.

II. Мехр-оқибат ҳақида

I. Ривоят қилишларича кунларнинг бирида тангри таоло кимсасиз оролда ётган бир чўпга жон ато этибди. Ўша заҳоти чўп одамга айланибди. Одам бошқа жонзотлардан фарқ қилмас, еб ичишдан нари ўтмас экан. Шунда Худо унга ақл-заковат, қалбига меҳр-муҳаббат жо қилибди.

Бу одам ўйлаб қараса, Худонинг кўлидан ҳамма нарса келармиш – хоҳласа жонлини бежон қилади, хоҳласа жонсизга жон ато этади. Туриб-туриб одамни Худога ҳасади келибди.

Табийки, Тангри одамнинг кўнглидан ўтганини сезибди.

- Менку, одамзотга ақл бердим, меҳр-шафқат ато этдим. У эса яхшиликдан кўра ёмонликни, меҳрдан кўра қаҳрни афзал кўраяпти. Бугундан бошлаб кимда меҳр кўп бўлса жаннатга, қаҳр кўп бўлса дўзахга тушсин! – дея амр қилган экан.

Меҳр, мурувват одамга ҳаётдан зарур. Инсон меҳр билан тирик. Лекин шунини унутмаслик керакки, меҳр бермай одамлардан меҳр кутиб яшаш ёзда осмондан қор кутишдек гап. Бахтсизлик кулфат, нохушликлар ҳеч қачон четдан келмайди, буни ҳар ким ўз феъли билан ўзи ясаб олади.

Ҳадиси шарифда: “Сизларни қай бирингиз бирор гуноҳ иш қилаётган одамни кўрсангиз, уни аввало кўл билан, бунга имкон бўлмаса, тил билан қайтаринг, бунга ҳам қодир бўлмасангиз, дилингизда нафратланиб туринг” дейилган.

Умри давомида ҳаётнинг аччиқ-чучигини кўрган, ўзи ҳалол, соф виждонли бағри кенг ва меҳнатсевар инсонлар ҳар бир жамоада бор. Буларни авайлаб асраб, улардан маънавий озуқа олиш барчамиз учун ҳаётини заруратдир.

Афсуски, кўпинча эътиборсизлик туфайли бундайларнинг аксарияти назардан четда қолади. Шу боисдан ҳам истеъдодли

шоира Саида Зунунова “Одамлар, кадрланг бир-бирингизни, гул хам, муҳаббат хам тирикка керак”, деган эдилар.

Юртбошимиз И.А.Каримов нуфузли йиғилишларнинг бирида “Бизнинг барча давлат идораларимиз, кадрларимиз оддий бир ҳақиқатни ўзлаштириб олишлари керак. Улар одамлар учун, уларнинг эҳтиёжлари ва юмушларини ҳал этиш, манфаатларини химоя қилиш учун яшайдилар ва ишлайдилар”, деган эди.

Бахтли бўлиш орзусида яшаган кишининг қалби пок бўлиши, нафсини тия билиши зарур. Киши қалбидан жой олиш энг улуг бахт. Шу боисдан меҳрли инсонларни “қўнгилнинг табиблари” дейишади.

ХУЛОСА

Максуд Шайхзоданинг куйидаги ўғитлари ҳамма учун шиор бўлиши керак:

Дўстлар, яхшиларни авайлаб, асранг,
“Ассалом” деган сўз салмогин сақланг.
Ўлганда юз соат йиғлаб тургандан,
Тириклик чоғида бир марта йўқланг.

2. **Ривоят килишларича**, Мусулмонкул деган содик одам бўлар экан. У дустлари билан хажга сафар килиш ниятида пул жамғарибди. Жўнаш олдидан нима бўлибди-ю, ниятидан қайтибди. Ночор бир кўшниси бор экан. Уни уғли мактабга борадиган бўлиб қолибди-ю, аммо кашшоклиги туфайли, уни кўлини халоллай олмапти. Мусулмонкул ўз хисобидан тўй килиб, шу болани кулини халоллапти. Кўшнининг кўнгли тоғдай қутарилибди. Эл-юрт Мусулмонкулнинг ҳақкига дуо қилибдилар. Хажга борганлар қайтишаётганларида сафарлари қабул бўлганларни рўйхатлари эълон қилинибди. Дўстлари карашса, рўйхатнинг бошида Мусулмонкулнинг номи зикр этилган эмиш. Ҳамма ёқа ушлабти – “Ахир Мусулмонкул хажга келмадику, бу не хол, не сиру – синоат?” Шунда уларнинг қулоғига ғойибдан садо келибди: - “Мусулмонкул 10 марта хажга сафар қилганидан хам хайрли иш қилди. Энди у сизларнинг пирингиз. Унинг йўл – йўриғидан чиқмангиз.”

Улар келиб суриштиришса, Мусулмонкул бир ночор боланинг кўлини халоллаб, хажга бормай, хожи бўлган экан.

3. Ривоят килишларича кадим замонда дехкончилик билан шуғулланувчи бир одам оламдан утгач, ундан икки ўғил қолибди. Катта ўғил оилали бўлиб, ота уйидан кўчиб чиккан бўлишига карамай, укаси билан отадан қолган ерда дехкончилик қилар экан. Мархум отаси уларга доим: “Бир – бирингизга меҳр – оқибатли бўлинглар, чунки меҳр – оқибатда хосият қўп” деб насиҳат қилар экан. Ўша йили ака – ука эрта қўқламдан тер тўкиб, меҳнат қилишибди. Уларнинг меҳнатлари бесама қетмабди ва қузда яхшигина хирмон қўтаришибди. Ака – ука хосилни тенг иккига бўлиб уйларига таший бошлашибди.

Акаси хирмонга қелса, укаси хали қайтмаган экан, шунда ака: “Укам хали ёш, уйланмаган тўй қилиши қерак. Мен эса рўзқоримни тиклаб олганман. Қел, укамга менадан ёрдам бўлсин”, деб ўз хирмонидан бир неча челақ буғдойни укасининг хирмонига қўшиб қўйибди ва ўз идишини тўлдириб, уйига равона бўлибди. Шу пайт укаси ҳам хирмон бошига етиб қелибди ва ўзича: “Мен ёлғиз ўзимман, акамнинг эса болалари қўп. Менага нисбатан хосилнинг қупроғи акамники бўлгани маъқул”, деб бир неча челақ буғдойни акасининг хирмонига қўшиб қўйибди ва ҳеч нарса қўрмагандай ўз ишини давом эттираверибди. Ака – ука хар гал қелиб қетишида бу холни тақрорлай беришибди.

Ака – ука қанчалик ташишмасин, хирмон ҳеч қамаймасмиш. Чунки улардаги бир – бирига бўлган оқибатни қўрган Худо хирмонга барақа назари билан боккан экан.

4. Ривоят қилишларича Ҳазрат Сулаймоннинг “Бу дунёдаги ҳамма нарса ўтқинчи” деган сўзлар ёзилган узиги бўлган экан. Ҳазрат Сулаймон ҳаётининг қайгули онларида узикдаги ана шу хикматли битикни уқиб, таскин топаркан.

Бир қуни уни бошига шундай бахтсизлик тушибдики, узикдаги сузлар ҳам дардига малхам була олмапти. Ҳазрат Сулаймон ғазаб билан узикни ечиб, отиб юборипти ва думалаб бораётган узукнинг ички томонида ҳам аллақандай битик борлигига ногаҳон қўзи тушипти. Ўрнидан туриб, узукни қўлига олибтида, битикни ўқибди. Узукнинг ички томонида: “Бу ҳам ўтиб кетади” деган ёзув бор экан. Ҳазрат Сулаймон аччиқ қулимсираб, узикни бармоғига тақиб, умрининг охиригача уни ечмаган экан”.

Хулоса.

Одам омонат, одамийлик абадий, хаёт ўткинчи, яхшилик колгувчи, бу дунёга ҳамма меҳмон, бироқ саховат мезбон. Саховатли инсоннинг ўчоғи муз устида ҳам ёнаверади, козонида тош қайнаса ҳам ош бўлаверади. Одам борки, меҳр – оқибат барҳаётдир. Яхшилик абадийдир ва бу дунёда олиёҳиммат одамлар борлиги учун ҳам боқий яшайди. Қимқи инсонларга меҳр улашса, унинг ишида доимо унум, муваффақият бисёр бўлади. Хаётда умид билан яшаш – инсонийликнинг энг яхши фазилатидур.

IV. Қайтар дунё хақида.

Ривоят қилишларича ота ва ўғил ўрмонда кезаётган эдилар. Бирданига ўғил қоқилиб тушди ва жони оғриб бақирди. Узоқдаги тоғ тепасидан “ох”нинг акс садоси келди. Бола овозини эшитиб хайрон қолди ва “Сен қимсан?!” деб бақирди. “Сен қимсан?!” деб акс – садо келди. Жаҳли чиқиб: “Сен қўрқоксан!” деб бақирди. Тоғдан: “Сен қўрқоксан!” деган жавоб келди.

Бола отасига қараб:

- Дада, нима бўлаяпти? – деб сўради.

- Ўғлим, эшитг ва ўрган.

Ота тоққа қараб: “Сенга хайронман!” деб бақирди. Тоғдан ўз вақтида жавоб келди: “Сенга хайронман!”. Ота қайтадан: “Сен муттаҳамсан” деб бақирди. Тоғдан “Сен муттаҳамсан” деган акс – садо келди. Бола хайрон қолди, аммо хали ҳам нималар бўлганини фахмлай олмади. Отаси бу воқеани шундай изоҳлади: -Ўғлим, инсонлар бунга “акс – садо” дейдилар, аммо аслида бу хаётдир. Хаёт доимо сенга берганингни қайтиб беради. Хаёт қилганимизнинг ўзидир.

Хулоса

Севги истасанг, кўпроқ сев! Шафқат истасанг, янада шафқатли бўл. Хурмат истасанг, инсонларни хурмат қил. Инсонларнинг сабрли бўлишини истасанг, ўзинг ҳам сабрли бўлишни ўрган. Яхши яшашни истасанг, ЯХШИ бўл.

V. Кибр, ноҳақ зулм ва ҳасад ҳақида

I. Ривоят қилишларича бир куни фалакнинг гардиши билан стол устида керосин лампа электр лампа билан учрашиб қолишибди. Керосин лампа кўп умр кўрган, электр лампа эса унга нисбатан жуда ёш экан. Бекор турмай, улар ўзаро суҳбат бошлашибди. Сиз улар суҳбатига диққат билан кулок солинг-а!

- Яша, ўғлим. Доимо соғ-саломат бўл! – дебди керосин электр лампага қараб.

- Раҳмат! Фақат марра бизники, ота! Шундай эмасми?, - деб кулимсираб ва кеккайиб, такаббуруна жавоб берибди электр лампа.

- Албатта, марра сеники, ўғлим, лекин, масала шундаки, аввало, марра абадий ҳодиса эмас, балки саноксиз, кўп марралардан иборат. Шунинг учун “Энди марра бизники”, деб ҳовликма, гафлатда қолма, ўғлим!

- Мана, сиз қариб қолдингиз, мен эса сизнинг маррангиздан ўтиб кетдим, шунинг ўзи мен учун ютуқ.

- Кеккайма, ўғлим! Одобни ва камтарликни унутма! Агарда ҳақиқатни билишни истасанг, сени маррадан ўтишинга мен замин тайёрлаб берган эдим, буни унутганга ўхшайсан. Ўз вақтида менинг ёруғлигимда не-не олимлар, улуг зотлар ижод этганлар. Демак, сенинг эришган муваффақиятингда ҳам, билиб қўйки менинг ҳам ҳиссам бор! Жамиятнинг равнақи ҳам шунда.

Ажабо, худди шу пайт электр қувватининг кучланиши пасайиб, ярқираб турган лампа синиқлик, босиқлик, камтарлик билан уни ҳижолатдан чиқаришга ҳаракат қилиб, дебди.

- Баракалла, ўғлим! Бу қизаришинг сенда “ҳаё” борлигидан далолат беради. Бу яхшилик фазилати!

- Раҳмат, ота!

- Иккинчи томондан, ёшлик гурури сенда қувват борлигидан гувоҳлик бермоқда. Агарда бу қувватни тўғри, оқилона сарф қилсанг, шубҳасиз ажойиб ютуқларга эришасан. Акс ҳолда, бутунлай куйиб қолиб, ишга яроқсиз бўлиб қолганингни ўзинг ҳам сезмай қоласан, ўғлим.

Ибратли ривоят, шундай эмасми?

ХУЛОСА

Ҳаётнинг сабоқлари гоят даражада ҳикматли, бебаҳо, қонунилари эса мураккабдир. Ҳолбуки, буни баъзи кимсалар гоят енгилтаклик билан ечмоқчи бўладилар.

2. Ривоят қилишларича бир киши уй қуриш ниятида ўн бир туп дарахт экибди. Дарахтлар сарв қоматларини қўкка чўзиб ўсаверибди. Лекин бир тупи атрофга тарвақайлаб кетаверибди. Гоҳ ўнгга, гоҳ чапга энгашиб, ёнидагиларни ранжитибди.

- Сен биздан бошқачароқ чиқиб қолдинг. Қаторда бўлганингдан кейин ҳамма билан баравар ўс-да! Бундай қилаверсанг, қийшиқ, букри бўлиб қоласан, - дебди ёнидаги одил терак.
- Менга ақл ўргатма, нима қилишимни ўзим биламан, - дебди ҳалиги ўзбошимча терак.

У яна ўз билганича ўсаверибди. Шундай қилиб кунлар, ойлар, йиллар ўтибди. Тераклар вояга етибди.

Уларнинг эгаси: энди кунимга ярайсиз, деб ҳамма терагини кесибди, пўстлоғини шилиб олиб, ёғочларни қуритибди. Кейин уста чақириб, шу теракларни тўсин қилиб, ўн бир ёғочлик уй қуришни буюрибди-да, ўзи иш билан бир неча кунга қўшни кишлоққа кетибди.

Қайтиб келса, уй ҳали ҳам битмаганмиш.

- Уйингиз аллақачон битган бўларди-, битта тўсин етмай қолди, - дебди уста.
- Тавба, - дебди уй эгаси ёқасини ушлаб, - наҳотки мен янглишган бўлсам? Ахир ўн бир туп теракни ўз қўлим билан экиб, ўз қўлим билан келтирган эдим-ку сизга.
- Сонига ўн битта терак экан. Лекин ўнтаси тўсинга яради. Биттаси эгри ўсган экан. Уни иккига бўлдим, уё-бу ёғини йўниб, остонага қўйдим, - дебди уста.

Бу гапни эшитгач, уй эгаси бозордан битта тўғри хода келтирибди. Уй битибди.

Бу воқеага кўп вақтлар бўлибди. Лекин ҳозиргача ўша тўғри тўсинлар уйнинг шифтида: ҳаммадан баландда турар экан. Остонани эса ҳар кун неча-неча киши босиб ўтаркан.

ХУЛОСА

Инсон фазилатларини оширувчи ёқимли хулқлардан бири тўғрилиқдир. Тўғри ўсган дарахтга ҳамма хавас билан қараса, тўғри одам ҳам халқ орасида обрў-эътиборда бўлади.

3. Ривоят қилишларича бир куни жаноби Расулulloҳ (САВ) саҳобаларига қараб айтадиларки: “Биласизларми, мискин бечора ким?”, Саҳобалар жавоб бердилар: “Мискин бечора деб на пули ва на матоси бор кишини айтуرمىз”. Шунда пайгамбаримиз айтибдиларки: “Йўқ, мискин бечоралар деб шундай одамларни айтадиларки, менинг умматларим қиёмат куни махшаргоҳга йиғилган пайтларида, уларнинг ичида намозларини ўз вақтида ўқиган, рўзалар тутган, закотларини ҳам адо этган мусулмонлар бўлади. Лекин улар бошқа айблари сабабли мискин бечоралардан ҳам баттар ҳисобланурлар”. Чунки улар ибодатларини мукамал қилганлари билан бировларни сабабсиз сўккан, ҳақорат қилган ёки ноҳақ зулм ўтказган бўладилар. Ана энди **махшаргоҳда** ўша мазлум, жафокаш кишиларга **Ҳақ Таоло** булардан қасосларини ундириб беради, яъни қанча зулм ўтказган бўлсалар, шунча миқдорда қилган ҳасанотларидан – савоб ишларидан олиб, шу мазлумларга бўлиб беради. Агар қилган савоб ишлари тўлашга етмаса, мазкур мазлумларнинг гуноҳларидан олиб, ўша зolimларга ёзилади. Савоблар тугаган ва унинг устига халиги мазлумларининг гуноҳларини ҳам ўзларига олганларидан кейин табиийки, жаҳаннамга ташланурлар”, деб жаноби Расулulloҳ ўз умматларига разил сифатларнинг оқибати қандай мудҳиш эканлигидан хабар берган эканлар.

Яна Пайгамбаримиз: “Жабру зулмнинг турлари жуда кўп. Масалан, ота-оналар ўз фарзандларига яхши тарбия бермаётган бўлса, бу ҳам зулм. Оила бошлиги ўз рўзғори учун зарур нарсаларни мухайё қилишга ҳаракат қилмаётган бўлса, бу ҳам зулм. Аёл киши ўз эрига хиёнат қилса, эрининг топаётган маблағидан сўрамай, қаёқларгадир сарф қилаётган бўлса, бу ҳам зулм. Қайнона ўз келинларига ўғай оналардек қаттиқ муомалада бўлаётган бўлса ва аксинча келин қайнонага нисбатан адолатсиз бўлса, бу ҳам зулм. Хуллас, кўлидан яхшилик келадиган одам ёмонлик қилса ёки ёрдам қилишга қудрати етатуриб, ёрдамини

аяса, демак унинг бераҳм, бешафқат, балки золим одам эканлиги, маълум бўлади”, - дейдилар.

Ўз манфаати йўлида ҳеч нарсадан қайтмайдиган инсонларнинг бировларга касофати тегишини ҳисобга олиб, уларга зинҳор-базинҳор ёндашмасликни кўпни кўрган инсонлар: Ёмонга ёндашма, яхшидан адашма” деган нақл билан ифода этганлар.

ХУЛОСА

Дунёда топайин десанг омонлик
Бировга заррача қилма ёмонлик.

4. Ривоят қилишларича бир тулки ҳар тарафга аланглаб, шошиб-пишиб қочиб бораркан. Бир одам уни тўхтатиб сўрабди: “- Тулқивой, сенга нима бўлди? Қаерга қочиб кетаяпсан?”

- Тулки: - Арслонни овлаб, қўлга туширмакчи эканлар, деб эшитдим. Шунинг учун қўрқиб, қочиб кетаяпман, - депти.
- У одам тулкининг сўзидан хохолаб кулиб: - Аҳмоқ, сен ҳеч арслонга ўхшамайсанку, орангизда ҳеч қандай муносабат йўқку? депти. Шунда тулки: - Жим бўл, мени йўлдан қолдирма, - агар ҳасадчи игво билан овчиларга мени кўрсатиб: “Бу ҳам арслон боласи” десалар, овчилар текширмай-нетмай мени ҳам қўлга туширадилар. Шу билан улар қўлига тушиб, халокатга гирифтор бўламан”, - деб шошилиб қочиб кетибди.

Билинги, ҳасадчининг қўлидан ҳар бало келади. Агар ҳасадчининг ёмон фикридан боҳабар бўлиб қолганингизни билса, у усталик билан бу йўлдан ҳам қутилиб қолишга ҳаракат қилади.

Ҳақимлар айтади: “Эй одамлар, дўстлик ва меҳрибонлик ўғриларида сақланинг, бундай ўғриларга чақимчи, игвогар, ҳасадчилар киради. Ўғрилар мол ўғирласа, бундай шахслар одамлар орасидаги дўстликни, тинчликни, меҳру-муҳаббатни ўғирлаб, фитна-фасод кўзгатадилар”.

Ёш шоира Дилфуза Абдуллаева бундай инсонларга қарата шундай дейди:

Босган изинг пойлашиб,
Ёнгинагга жойлашиб,
Бир гапга ўрни қўшиб,
Миш-миш қилар кимсалар.

Бор бўлса кўролмаслар,
Йўқ бўлса беролмаслар.
Тилини тиёлмаслар,
Миш-миш қилар кимсалар.

Қўрқмайдилар Аллоҳдан,
Нопок қилмиш, гуноҳдан.
Қир ахтариб тирноқдан,
Миш-миш қилар кимсалар.

Гаплари захри қотил,
Ундан озор топар дил.
Гоҳ ошкора, гоҳ гофил,
Миш-миш қилар кимсалар.

ХУЛОСА

Бировларнинг ютуғига хавас билан қараш, ўз холига шукр қилиш керак. Берилган ҳар бир неъмат ва фазилатнинг хикмати борлигини унутмаслик ҳасадгўйлик касалига қарши энг фойдали муолажадир.

5. Яна бир ривоятда Хусайн Байқаро даврида кўплаб мадрасалар, кўприклар, бозорлар қурилибди. Халқ ахволи яхшилана борибди. Ҳамма хурсандмиш.

Қарангки бир инсон шунча яхши ташаббусларни кўрсада, эгри гапдан қолмасмиш: яъни “қурилган кўприклар мустаҳкам эмас, мадрасаларнинг гишти яхши пишмаган, бозорлардаги тартибсизликларга чидаб бўлмайди. Мен қашшоқ, халқ қашшоқ”.

Буни эшитган ёш йигитларни гаши келиб, тили ва дили эгри бу ношукур кимсани қози олдига олиб боришибди ва воқеани баён қилишибди.

Шунда қози: “Нега сенинг кўзинг ҳамма нарсани тескари кўради, инсофинг борми, ўзи?” дебди унга.

Бу шахс безрайиб, қуёш томонга елкасини тутса, ёнбошига қийшиқ эгри соя тушибди. Шунда у: “Ҳамманинг сояси тўғри-ю, меники эса эгри, нега шундай? Бунга қуёш айбдор” дебди. Ношукурни қарангки, ер юзига бирдек нур сочиб турган қуёшни айбдор қилиб, қутилиб қолмоқчи бўлибди.

Бу шахс қилигидан хайрону-лол қолган қози “Уни соясини ҳам, қорасини ҳам ўчиринглар” деб амр қилган экан.

Дунёда инсонлар ҳар хил бўларкан. Биров халол яшасам, одамларга фойдам тегса, деб ҳаракат қилса, бошқаси ўладиган жонга яшаб қолиш керак, ўзгалар билан нима ишим бор, қабилида фикр юритаркан.

Биров элим, юртим деб ёниб яшайди, бошқаси кўпчилик рискинни уйига ташиб яшайди. Биров инсонлар учун бало-офатларга кўксини қалқон қилса, бошқаси панадан макон топиб, эл-юрт гамида юрган фидоий инсонларнинг эзгу ишларини кўра олмай, иғво билан уларни яқсон этади.

Азизлар! Билингләрки, иллоти бор шахсдан яхшилик кутиб бўлмайди.

ХУЛОСА

Иллат излаганга иллатдир дунё,
Ғурбат излаганга ғурбатдир дунё.
Ким не изласа топгай бегумон,
Хикмат излаганга хикматдир дунё.

VI. Камтарлик ҳақида

1. Бир ривоятда айтилишича кишилар Мажнунтол олдига ҳадеб келаверганидан Мирзатеракнинг ғаши келиб такаббурлик билан:

- Ёнимга, савлатимдан ҳайкиб, унча-мунча одам кела олмайди. Сенга ҳайронман, олдиндан одам аримайди, ё сени назар-писанд қилишмайдими? Бунинг устига сени қўшиққа солганларига бало борми? – дебди.

- “Сен, кибру ҳаво билан осмонга қараб интиласан. Соянг ҳам ўзингга яраша. Мен бўлсам ўзимни вояга етказган замин билан қаттиқ боғланиб, унга ҳурматда-ю, таъзимда бўламан. Ёнимга кишиларнинг кўплаб келиши балким, ана шу камтарлигимдadir. Сен кибрликни касб қилиб олиб, манманликка берилмаганингда эди, бунчалик эътибордан қолмаган ва охири кесилаб, оёқ остига тушмаган бўлар эдинг” деб жавоб берган экан мажнунтол.

Камтарлик – буюк бир ҳислат, яхши ҳаёт кечириш, инсон деган номни оқлаш, эл-юрт томонидан ардокланишнинг бирдан-бир манбаи.

Камтарликни ўзига “либос” қилиб олган инсонлар ҳаётдаги энг яхши, соф виждонли кишилар бўлиб, ҳар қандай шароитда, ҳар қандай лавозимда тўғри ва ҳаққоний йўл тутадилар. Тўғри сўзлаб, тўғри юрадилар, олижаноб ва раҳм-шавқатлидирлар, ҳамма ишни саранжом, осойишта бажардилар, манманликка, дабдабабозликка, ёлгон-яхшиликка йўл қўймайдилар. Шу боисдан донолар: “Доимо камтар бўл, камсукум бўл, кам бўлмайсан” деб уқтирадилар. Чинакам камтар кишилардан ҳар қандай буюкликни, ҳар қандай фидойиликни кутиш мумкин.

2. Улуғ аждодларимизнинг комил инсон тарбияси билан боғлиқ ғоялари бежиз яратилмаганига гувоҳ бўламиз. Негаки, ўз авлодларининг бахти, саодати учун, уларнинг жохилликка кул бўлмаслиги, ҳамиша маърифат байроғини баланд кўтариб яшашлари учун бундан улуғроқ бойлик, бундан улуғроқ мерос йўқдир. Ана шу маънавий мероснинг қок марказида кечаси ой, кундузи офтоб бўлиб ҳеч шубҳасиз одоб туради.

Бир куни буюк устоз алломалардан бири ниҳоятда одоб билан сўзлаётган бир боладан сўраб қолибди:

- Кимнинг ўғлисан ?

- Одобнинг ўглиман – деб жавоб берибди бола. Шунда бундан мутаассир бўлган аллома унга тахсин айтиб , меҳр ила бошини силаб, дебди:
- Ўғлим кандай чиройли отанг бор экан-а !

Бу каби хикоялар асрлар давомида халкимизни ана шу одобга фарзанд тутинишга ундаб келган. Юртбошимизнинг “Юксак маънавият – енгилмас куч” китобидаги маънавиятга берилган гўзал ва бетакрор таърифни эслайлик: “Маънавият инсонни рухан покланиш, калбан улғайишга чорлайдиган иймон – эътиқодини бутун қиладиган, виждонини уйғотадиган бекиёс куч, унинг барча қарашларининг мезонидир”. Энди ўйлаб кўринг мудом рухан покланиш , калбан улғайиш йўлидан юрадиган, виждонни хамиша уйғок, иймони бутун инсон, ана шундай инсонлар уюшган жамият қандай бўлади?

Ха бахтнинг бахтиёрликнинг чинакам қалити маънавиятдадир.

ХУЛОСА

- Камтарлик – инсон қиёфасини безовчи бебаҳо фазилатлардан биридир

VII. Саломлашиш ҳақида

Ривоят қилишларича, бир донишманднинг икки шогирди бўлган экан. Бир куни улардан бири донишмандга таъзим қилиб: “Ҳурматли устоз! Биз иккимиз ҳозир йўлда келаётимиз, бир мижозани гувоҳи бўлдик, - дебди. Икки киши бир бири билан мушталлашиб, холдан тойган бўлсаларда, тиллари тийилмасди. Менинг наслим фалон, сеники фалон” деб бири иккинчисини ҳақоратларди.

Кишиларда бир бирини менсимаслик, кибру ҳаво, меҳр оқибатнинг йўқлиги, ҳасадгўйлик туфайли шунга ўхшаш ҳодисалар рўй берапти, деб ўйладик. Мана шу ноҳушликларни тугатиб, барчани бир бирига дўст-иноқ қилиш имкони йўқмикан?

Донишманд шогирдлари сўзини диққат билан тинглаб, шундай дебди: “Ҳақиқатан ҳам инсонларни бир бирига меҳр оқибатли, инсоф, ақлга қақирадиган чора борми? Сизлар менинг ақлли шогирдимсизлар. Дунёда иложсиз иш йўқ. Сизларга бир ой муддат.

Шу муддат ичида ахтаринг, ўрганинг, дилни дилга улайдиган бахт кўприги нима эканлигини топинглар”.

Икки шогирд, таъзим бажо айлаб чиқиб кетишибди. Улар бир ой мобайнида китоб варақлаб, ҳикматлар дурдонасини йиғишибди. Шаҳар ва қишлоқлар кезишиб, одамлар билан суҳбатлашибдилар. Ниҳоят муддат етиб, улар донишманд хузурига келишибди. “Устоз! Биз кишилар қалбидан чуқур жой оладиган бир сирли сўзни топганга ўхшаймиз. Бу сўз бизнингча “Ассалому алайкум”дир”. “Ассалому алайкум!?” – ажабланибди донишманд. – Ҳа, устоз! Бу сўзни бошқаларга тинчлик, осойишталик, саломатлик бўлсин, деган маънони англагаркан.

Бу сўзнинг таъсирини кишилар муомаласида синаб кўрдик. Дилларга меҳр, юзларга табассум югурди. Хатто ёш болалар, жажжи қизлар ҳам ота-она, бува-бувиларига, кўшнларига, барчага бу сўзни айтишга ўргана бошладилар. Улар ўртасида дўстлик, ўзаро ҳурмат кучайди. Ўйлаймизки, бу сўз бутун дунёга тонг нуридек таралгусидир.

Донишманд хурсанд бўлиб, дебди: “Балли доно шогирдларим, ноёб сўзни топибсизлар, энди уни янада кенг ёйлик, токи у барчага бахт келтирсин”.

Дарҳақиқат, “Ассалому алайкум” сўзи ҳикматли сўздир.

ХУЛОСА

Одамлар орасида салом алик йўқолмаган мамлакатда хайру барака ҳам кўтарилмайди.

VIII. Она меҳри ҳақида

1. Ривоят қилишларича кунлардан бир куни юртни ёв босибди. Элни тигдан ўтказибди. Экинзорларни пайхон қилибди, юртни талабди. Навбат онага келибди. Онанинг бир ўғли билан бир қизи бўлган экан. Босқинчи шох онага қараб: - «Сени ўлдирмоқчи эмасман. Катта бўлганда қасос олиши мумкин бўлган ўғлингни қатл қилмоқчиман. Менга жонинг эмас, чаросдек чиройли кўзинг керак. Ўнг кўзингни берсанг, ўғлинг омон қолади, бўлмаса уни ўлдираман», - дебди.

Она: «Кўзим керак бўлса ол, аммо боламга тегма» - дебди. Жаллодлар онанинг ўнг кўзини ўйиб олибдилар. Онадан «ғинг» деган садо чиқмабди.

Қонхўр шох: “Энди чап кўзингни берсанг, кизинг омон қолади,-дебди. Она ҳеч иккиланмай унга ҳам рози бўлибди. Жаллодлар онанинг чап кўзини ҳам ўйиб олибдилар. Онаизор икки кўзидан айрилибди-ю, болалари омон қолибди. Тез орада эл баҳодирлари кўзгалиб, босқинчи подшони ер билан яксон қилишибди.

Она меҳри, жасорати олдида бош эгиб, ҳалойиқ уни юртга бошлиқ этиб тайинлашибди. Икки кўзидан айрилган она ўглини ўнг кўзи, кизини чап кўзи қилиб узок яшабди, юртни адолат билан бошқарибди.

2. Ривоят қилишларича қайнонанинг чакаги тинмаётганини кўрган келин эрига зарда қилади:

- Нима бало, кун бўйи онангизнинг оғзи овқатдан бўшамайди, йили отми-а?

Хотин иғвосига ишонган анқов ўғли онаизорини елкасига олиб, узок чўлга олиб бориб, ташлаб келади. Хотини қувониб, очилиб-сочилиб юрадиган булади.

Кунлар ўтиб, ўғил ҳабар олгани чўлга борса, ҳашаки чайлада хомуш утирган онанинг ҳали ҳам чакаги тинмаётган экан. Ажабланган ўғил онасидан сўрайди:

- Она, сизнинг ҳам тўядиган кунингиз бўладими-а?

Она қулиб, жавоб берибди:

- Эй, соддагина болагинам-е, кўраяпсан-ку, тишларим йўқ. Ўзинг олиб келган туршакдан бир донасини бир ойдан бери шимийман.

Қилмишига пушаймон бўлган ўғли онасига айтади:

- Тушундим, юринг энди, уйга олиб борайин.

Кампир унамайди:

- Йўқ бормайман, болам. Қолган тўрт кунимга шу туршак этади. Бошинг тошдан бўлсин, келиним билан ғалвасиз тинч-омон яшасанг бўлди. Қачон кўз юмсам, тупроғим тортиб келган шу ерга топширгайсан мени».

Қандай таъсирли ривоят!

Оналаримиз бизларни вояга етказиш учун меҳру-муҳаббатини ишга солиб оромидан кечиб кечалари ухламай, тарбиямизга

машгул бўлган. Хафа бўлиб қолсак ёки кўнглимиз бироз ранжиб қолса, атрофимизда парвона бўлган, тобимиз қочса хузур халоватини йўқотган ҳам она. Боғбонсиз бирор дарахтнинг меваси яхши бўлмайди. Она эса биз учун боғбондир. У доимо бизни парвариш қилиш пайида бўлади. Буни фахмлаган хар қандай фарзанд ўз онасини барча нарсадан устун қўяди ва ҳамиша хурматини қилади.

3. XIX асрнинг ўрталарида наманганлик бир илмли киши Бухоро мадрасасига мударрисликка жўнатиладиган бўлади. Бу уламонинг уйида кекса онаси бор экан. Онасидан кўзи қиймабди. Аммо, Бухорога бормасликка ҳам илож йўқ-уезд хукмдорининг буйруғи шундай экан. У ўйлай-ўйлай бир қарорга келибди. Муштипар онасининг оёқ панжалари изини бир парча лойга тушириб, уни бирга олиб кетибди. Уламо онасини, юртини жуда соғинибди. Борай деса йўл олис, от-улови йўқ. Юрагини соғинч эзган пайтларида ҳалиги оёқ излари туширилган гувалани ўпиб, кўзларига суртиб, бироз йиғлаб оларкан. Бу ҳолдан бошқа мударрисларни жаҳли чиқибди: “Нечун бир бўлак гувалага тавалло қиласан” дея дашном берарканлар. “Азизларим, дебди у бир куни у хўрсиниб – Сизлар ўз туғилган масканингиздасизлар, ота-она, оилангиз бағридасизлар. Ҳижрон алаmidан узокдасизлар. Мен кишлоғим тупроғи лойига, онажонимнинг табаррук изларини тушириб олганман. Соғинчдан ўртанган кезларим, гувалани кўзларимга суртишимнинг боиси шудир. Ундан волидаи меҳрибонимнинг нафаслари келиб туради” деган экан.

Кўрдингизми, она меҳри қанчалик мўътабар. Жамики инсон зоти учун ҳеч ким онасидек чинакам дўст ва меҳрибон эмаслигига иқрор бўласан киши.

ХУЛОСА

Ақлли фарзанд бир дақиқа бўлса ҳам она меҳрини эсдан чиқармайди, кичкина ишга қўл урганда ҳам онани бундан вокиф қилиб, унинг розилигини олади, айтган сўзларга қулоқ солиб, маслаҳатларига амал қилади, хар вақт онани миннатдор қилишга уринади

4. Ривоят килишларича, кунлардан бир куни бир одам пайгамбаримиз саллаллоху алайҳи васаллам ҳузурларига келиб дебди:

- Ё, Расулulloх, менинг онам борлар, ҳозир жуда кексайиб, боладек бўлиб колдилар. Киликлари ҳам гўё ёш болаларникидек. Менга тамоман суяниб колдилар. Мен ҳам анча вақтимни онамни парвариш килиш билан ўтказаман. Корни очса, овкат тайёрлайман, сўнгра ўз қўлим билан едираман. Тахоратига сув тайёрлайман. Ибодат маҳаллари меҳроб каршисига ҳам ўзим кўтариб олиб бораман. Ховлига олиб чикаман, каерга деса, елкамда кўтариб олиб бораман. Ё, Расулulloх, айтинг – чи онамнинг мендаги ҳаққини ўтай олдимми – йўқми?...

Унинг сўзларини диққат билан тинглаган пайгамбаримиз бир дам унинг кўзларига тикилибдиларда, сўнгра:

- Йўқ, сен волидангнинг ҳаққини юздан бирини ҳам ўтай олмагансан. Онанга килган хизматларингни ҳар канча ҳисоб – китоб килма, сенинг у учун килганларинг, у сенга берган меҳрнинг каршисида жуда камдир. У сенга бир куёш янглиг меҳр сочган бўлса, сенинг қайтарганларинг бир – икки катим нурча, холос, - дебдилар.

Шунда ул одам ажабланиб:

- Нега? Ё, Расулulloх ?! Мен онамнинг барча айтганларини сўзсиз адо этаяпманку, - дебди.

Унга жавобан пайгамбаримиз:

- Волиданг сени юраги остида 9 ой кўтариб юрди. Туғилганидан сўнг ҳар канча кийинчилик кўрмасин, ўғлим униб – ўссин, улғайсин, деб ўзи емай, едирди, ўзи киймай, кийдирди. Дард чексанг тунлари мижда кокмай, бошингда парвона бўлиб, ҳаққа муножот килиб чикди. Унинг сени деб чеккан заҳматларининг ҳисоби йук. У ҳамиша сенинг камолнинг, бахтингни тилаб яшади. У бирор марта мен фарзандимга шунча меҳр кўрсатдим, дея ҳисоб китоб килган

эмас. Сен-чи ? Сен унга қачон умри тугаркин, қачон ундан кутулар эканман, деб хизмат қиласан. Буни кўзларинг айтиб турибди. Ахир онангининг сенга бўлган эъзози билан сенинг онанга бўлган эътиборинг орасида осмон билан ер қадар фарк бор. Сен онанга қанча хизмат қилсанг ҳам унинг ҳаққини ўтай олмайсан. Буни яхшилаб билиб ол. Ота – онага, умуман, инсон инсонга чин дилдан холис ва ғаразсиз яхшилик қилмоғи лозим. Шуни билгилки, сен ота – онанга қанчалик яхшилик қилсанг, Аллоҳ сенга энг буюқ савоблар беради. Зеро, ота – онанинг ризолигини олган, ризосига ноил бўлган одам яратганининг ризосига ноил бўлади, - дебдилар.

У йигит тилидан ўтказган ноҳуш ўйларини пайғамбаримиз сезиб турганликларини англаб, қайта – қайта Яратганга тавба – тазарру қилибди. Шу кундан эътиборан унинг онасига бўлган меҳри, муҳаббати, эъзози янада ортибди. Энди у “Эй, соҳибни олам, онамнинг умрини узок қил, дардига дармон бер”, дея чин дилдан волидасига хизмат қила бошлабди.

Хикоя қилишларича кишлоқда истикомат қилувчи Бахтиёр исмли шахс шаҳарнинг чекка даҳаларининг биридан янги уй сотиб олади. Қуиларнинг бирида у уйда ўтириб, ошхона томондан хотини Латофатнинг чинкирок овозини эшитиши ва у томон югуради. Аёли газ печининг олдида тошдек қотиб турар, столнинг устида тахминан 3 – қаричлар келадиган илон ўткир кўзларини хотинга қаратиб, вишилларди. Бахтиёр шунда эшик ёнида турган кетмонни кўлига олиб, уни илон турган жойга зарб билан уради. Лекин илоннинг жасади ерга кирдимиз, осмонга учдимиз, ҳеч қаердан топилмайди. Анчадан сўнг Латофат тилга келиб, бу уйда аввал бир кампир яшаганини, уни илонлар билан гаплашишини, бу уй хосиятсиз эканлигини кўшниллардан эшитганини айтади.

Эртаси кун Бахтиёр маҳалла чойхонасига чиқади. У ерда кекса отахонлар суҳбатлашиб ўтирган эканлар. Бахтиёр улар билан кўришгач, чолларга қараб : - Айтишларича, аввал менинг сотиб олган уйимда аллақандай кампир яшаган экан. Уни “илонлар билан гаплашаркан деб эшитдим” дебди.

Кекса отахонлардан бири унга қараб шундай дебди : - Бундан чамаси олти йиллар олдин сиз яшайдиган уйда қар кампир

яшаган. У кизлик даврида багоят сарвкомат , дилбар , ширин забон бўлган экан. Кунларнинг бирида бўйи етган кизнинг уйига совчи келади . Кудатомонлар ўзаро келишишади. Бир кун куёв бўлмиш ховлининг орка томонида бўлажак келинни кутиб турган махал уйдан бир илон чиқади. Йигит тош кидириб , газандани ўлдиришга киришади. Кўлидаги тошни илонга улоктираётган махал эшикдан чикиб колган киз ўзини жонзотнинг устига отади. Тош кизнинг кулогига тегиб, уни йикитади. Шошиб кизнинг ёнига келган йигит судралиб кетаётган илоннинг бошида ғалати тожи борлигини пайкайди. Шу кундан кизнинг кулоклари кар , йигитнинг акли нокис бўлиб колади. Кейинрок куёвни бошка жойда илон чакиб ўлдиради. Алхол , ўша кундан кар кизга тожли илон хамрох бўлган экан. Айтишларича, сен олган ховлида илонлар маликаси кезиб юрармиш. Шу боис махалла ахли уни “илонли уй” деб атайди. Олган киши эса кўп вақт турмай сотиб кетади. Балки, уларни илонлар тинч кўймас. Яна билмадим ...

- Сиз буларни каердан биласиз? - сабри чидамай сўради Бахтиёр.

- У вақтларда жуда ёш эдим. Отамдан, кейин унча – мунча кексалардан эшитганим бор.

Бахтиёр бир муддат жим турди. Сўнг тунда бўлган воқеани айтишга жазм этди:

- Отахон, кеча тунда тамаддихонамиздан илон чиқди. Афтидан болачаси бўлса керак. Ўлдирмокчи эдим, аммо кетмон олиб келгунимгача кочиб кетибди. Айтгандек, унинг кўзлари кип – кизил эди.

Хамма бирдан Бахтиёрга каради. Баъзиларнинг кути ўчиб шивирлашди. Ота охиста деди:

- Болам, бекор килибсан. Уни чўчитмаслик керак. Сенга айтган гапларим бежиз эмас. У ховлида ростдан хам илонлар салтанати бор. Кар киздан ёдгор колган. Энди эхтиёт бўлинглар, илонлар маконлари учун курашади. Лекин зинхор бирортасини ўлдира кўрманглар, улар касоскор бўлади. Факат ўзинг хам, болалар хам сергак бўлинглар!

Бахтиёрнинг кунглига гулгула тушди. Хаёлида оксоколнинг айтган гаплари гир – гир айланиб, халовати йуколди. Вахоланки, энди отахон айтган гап – илонларнинг касос олиши мукаррар, деб ўйларди. Хоналарнинг хамма тешиклари-ю, деразаларини

махкамлаб чикди. Латофатга ҳеч нарса демай, машинада киракашлик килиш учун кўчага чикиб кетди.

Икки кизини бобосиникига жўнатган Латофат ўғли Шодиёр билан уйда колди. Опалари йуклигига зерикдими, бола ўйнагиси келмай, инжиклик килди. Кейин “жой солиб беринг, ухлайман”, - деб туриб олди. Ўғлига айвондан жой хозирлаб берган жувон чала колган кирларини ювиш пайида ховлига чикди. Юмушини тугалаб, эшикдан ичкарига кадам кўяркан, нигохи ўглининг ёнида танасини ишириб турган тождор илонга тушди-ю, тили калимага айланмай колди. Куркиб кетганидан ранги докадек окарди. Шу махал тождор илон вишиллаганча Латофат томон бурилиб, “хозир болангни чакаман” дегандек тикилди. Уларнинг кузлари тукнаш келди. Инсон ва судалиб юрвчи жонзотнинг нигохлари садосиз куч синашишни бошлади. Латофат илондан кўз узмаган холда каршисида турган илон оддий эмаслиги, балки кушниларида эшитгани каби илонлар ҳукмдори билан рўбарў келганлигини, ўғли унинг чангалида турганини хис этию, тиз чўкди. Бутун вужудидаги кучни тўплаб тилга кирди:

- Эй, Худонинг мавжудоти, илонлар маликаси! – мунгли термулди аёл унга.

Илон “ха” дегандек бош ирғади.

- Маликам агар жон керак бўлса, меникини ол! Факат ўтиниб сўрайман, боламга тегма! Унинг ёш жонини увол килма! У хали гўдак, хали ҳеч нарсани кўрмади.

Тождор илон худди Латофатни гапини тушунгандек бошини бироз пастга туширди. Даф килиши ҳам сусайди. Бундан сал кўнгли кўтарилган аёл сўзлашда давом этди:

- Биламан, бу уйда хали ҳеч ким тинч яшамаган. Чунки бу сизлар танлаган макон. Лекин ... сизлар олий мавжудотсизлар, сен эса уларнинг маликасисан. Истасанг, шу ерда яшайвер. Сўз бериб айтаманки, бизлардан бирор ёмонлик кўрмайсизлар. Факат бизни бу ердан хайдаманглар ...

Латофат гапини тугата олмай, йиглаб юборди. Илон эса оғзини катта очиб, ўткир, захар билан лиммо – лим тишларини кўрсатди. Кўзлари алланечук безовталаниб, болакайнинг юзларига тикилди. Сўнг жувоннинг лахзалар ичида кўркувдан сарғайган юзига каради ва Латофатнинг боласини, оиласини саклаб колиш, не машаккатлар билан етишган макони учун жанг килаётганини англади. Бу жангда

курол ишлатилмайди. Бу шундай жангки, бир маконга эга чикиш истагидаги икки жонзотдан бири ўз хохиши билан салтанатни ташлаб кетади.

Илоннинг бежо харакатидан ташвишга тушган аёл кўзларидан тинимсиз оқаётган ёшни артишни ҳам унутиб, ёлворди:

- Сен ҳам онадирсан, боламга рахминг келсин, нахот фарзандингни яхши кўрмасанг? “Она онани тушунади”, - дейишади. Жонзотми, инсонми, у, бари бир, она. Нахотки мени тушунмаяпсан, илонжон? Нима керак бўлса берай, факат болажонимга зарар берма. Токи бир умр дуои жонингни, салтанатнинг омонлигини тилаб яшай. Инсонлар доимо илонлардан нафратланиб келган. Уларни берахм ва ёвуз жонзот хисоблашган. Маликам, сен бу гапларни йўкка чикар. Илонларда ҳам калб борлигини исботла. Илонлар ҳам Яратганнинг мавжудоти эканлигини, инсонлар билан ўзаро меҳр-окибатда яшай олишини исботла, маликам. Боламини чакма, чакма! Бизни тинч кўй!...

Латофат яна анча илтижо килди, йиглади – сиктади. Илондан эса сас чикмас, у ҳамон вишиллаган кўйи жим турарди. Сўнг аёлни кўзлари тинди. Боши айланиб, охиста йикилаётди, кўзи илонлар маликасининг ўзи томон судралиб келаётганини кўрди. “Фарзандимнинг ўрнига менинг жонимни ол”, - дея пичирлади унинг лаблари. Илон жувонга якин келиб карама – карши тўрди. Латофатнинг наздида бу дахшатли жонивор бор газабини жамлаб, хозир бир хамла билан захар тишларини ўзининг баданига санчадигандек туйилди. Аммо илон бундай килмади. Охиста ортига тисарилиб, секингина судралганча ташкарига чикиб кетди.

Латофат ўзини ўнглаб олиб, ўғлининг тепасига келди. Кўнгли алланечук гаш тортиб, бироздан кейин бўладиган дахшатли ходисани сеза бошлади. Ўғлини авайлабгина кўтариб, ичкари уйга олиб кириб, ўз каравотига ётқизди. Ўзи эса ўғлининг айвондаги ўрнига кириб ётди.

Илонлар ўз хакларини тўла олмагунча тинчимасликлари хакида хўп гапирилган. Уларнинг қасоскор мавжудот бўлишини у кўп эшитган. Шу боис Латофат ўринда жунжикиб ётганча она илонни – илонлар маликасини кута бошлади. Энди унинг чехрасида кўркув ва талвасадан асар ҳам колмаган, ўзини эркин ва бўш кўйиб, фарзандларининг келажаги хакида ўйларди, холос. Кўрдингизми, азизлар она фарзанди учун жонини фидо кияпти.

Бу пайтда ховлининг этагига бориб колган она илон ёнгок дарахтининг тагида тўхтади. Оз фурсат туриб, нимадандир хадиксирагандек атрофга аланглади. Боласи ёдига тушди, шекилли, кўзлари яна оловдай кизгиш тус олди. Тишларига захар тўлди. Тезликда ортига ўгирилди-ю, ўкдек учиб кетди. Зум ўтмай бўсағада майингина шитирлаган овоз эшитилди. Латофат унинг келганини билди ва килт этмай жойида ётаркан, кафтлари билан кўрпани сикди. Она илон бўлса, шошилмасдан, бор ғазаби хамда захрини тўплаб тиркишдан кўрпанинг орасига кирди...

6. Она дуоси.

... Кишнинг совук кунда она ўглидан сандал ясаб беришни сўрабди. Бу истакни бажонидил қабул этган ўғил астойдил ишта киришибди. Пешиндан сўнг ясаган сандалини олиб, онасининг хузурига ошикибди.

Она кўзи нурининг кўлидан иш келиб колганини кўриб, ичида роса кувонибди. Бирок сездирмабди. Танчанинг у ёк – бу ёғини курибди-да, бироз паст бўлиб колганини айтибди. Ўғил кечирим сўрабди. Худди онаси айтган катталикда сандал ясаб, яна қошига келибди.

Она бу гал сандалнинг жиндай катта ва кўпол бўлиб колганини айтибди. Ўғил дархол ортига кайтиб, учинчи сандал устида иш бошлабди.

Шундай килиб, ўғил хар сафар иштиёк ва меҳр билан олдингисидан кўра яхшироқ танча ясаб келтирар, она эса синчковлик ва зукколик билан ундан бир камчилик топаверар экан.

Нихоят, ўғил ўн тўртинчи танчани ясаб келибди. Она каршисида кўллари кўксига таъзим билан амр кутиб турган дилбандининг нури чехрасига бокиб, кўзларига ёш олибди.

Аслида ўғли ясаган сандалларнинг биринчисидек ёкканини, унинг сабр каноати, чидам ва бардошини синаш учун неча бор кайтарганини, ишидан атайин камчилик топганини айтиб, кўлларини очиб ўглининг хаккига яхши дуолар килибди.

Она дуосини олган ўша фарзанд умрининг охирига кадар илм излаб илмини шогирдларига улашибди. Шу сабаб хурмат ва эътиборда, эъзозда яшабди. биз хам ота-она дуосини олишга интилиб яшасақ, иншооллох кам бўлмаймиз.

7. Ривоят қилишларича, қадим замонда бир ўлкага ёвуз жодугар келибди. Ҳамма ундан кўрқиб, ўз уйларини ташлаб кета

бошлабдилар. Бир аёл ҳам чакалогини бағрига босиб йўлга чиқибди. Йўлда уни ёвуз жодугар таъқиб қилибди ва онадан чакалоқни тортиб олмоқчи бўлибди. Бирок она фарзандини ҳеч бағридан қўйиб юбормабди. Ғазабланган жодугар аёлни боласи билан жарга ташлабди ва жарни сув билан тўлдира бошлабди. Сув аёлнинг тиззасига етибди, кейин белигача чиқибди. Аёл эса гўдагини бағрига босиб кимирламай тураверибди. Сув ҳам шафқатсизларча аёлнинг кўксига етиб, бўйнига қараб йўл олганда, у боласини икки қўли билан сувдан кўтарибди. Сув онани бутунлай кўмибди. Лекин она бор кучи билан фарзандини сув юзида ушлаб тураверибди. Ёвуз жодугар бу холни кўриб, онанинг чексиз меҳрига қойил қолибди ва узоқ – узоқларга кочиб кетибди. Аёл эса сувнинг чангалидан кутилиб фарзанди ва бутун ўлкани ёвуз жодугардан халос этибди. “Она меҳри” бу оддий эртақ эмас – ҳақиқатдир.

8.Ривоят килишларича, болакай ошхонада пик-пик йиглаётган онасига савол котди:

- Нега йигляяпсиз?

- Чунки мен аёлман, - дея жавоб килди онаси

- Тушинмадим! – деди бола. Онаси угилчасини бағрига босди ва деди: “Буни ҳеч қачон тушуна олмайсан!” Шундан сунг бола отасидан:“Дада, ойм нега йиглайди?” деб суради.

Отанинг жавоби қуйидагича булди: Аёлларнинг барчаси арзимаган нарсага ҳам йиглашга мойил булади! Бирок бу жавоб ҳам болакай учун кифоя килмади. Бола улгайди, катта одам булди, лекин шунга карамай аёлларнинг нима учун йиглаши боисини била олмади. Қариб, омонатини топширгандан сунг, жаннатда Аллоҳдан суради.

- Раббим, - деди. Аёлларнинг йиглаши жуда осонлигининг боиси нима? Тангридан шундай жавоб булди:

- Мен аёлларни узгача килиб яратдим! Хаётнинг азоб-укубатлари ва жамики кийинчиликларини таший оладиган даражада кучли булишига карамай, бошқаларга тасалли бера оладиган юмшок елкалар, тулгоқнинг азоби ва дунёга келтирган фарзандларнинг нонқурликларига бардош бера оладиган ички қувват бердим. Бошқаларнинг мадори, умиди қолмаганда уларнинг умидсизликка туширмайдиган, аксинча уларни олга одимлашга ундайдиган азми шижоат, онласидагилар бетоб булганда холдан тоймайдиганчалик қудратни тақдим этдим. Не булишдан катъи назар, хатто узларини

ранжитса-да, жигарбандларини севиш хиссини ато этдим. Бу туйгу болалари кайси ёшда булмасин, уларнинг яраларига малхам, муамоларини эшитиб, уларга бирга ечим топишда кул келади. Эрларини бор кусурлари билан севиш кувватини бердим. Уларга яхши эр аёлини асло хафа қилмаслигини, лекин баъзи-баъзида унинг дастак ва кучини синаб куришга уринишини англаб етадиган акл-заковатни тухфа килдим. Аёлларга биргина заифлик сифатида куз ёшни бердим... Хеч чоралари колмаганда фойдаланиш учун. Одамийликдан чикиб кетмаслиги учун. Аёлни унинг сочи, вужуди ёки узини туттиши эмас, севгисини бахам кура олиши, фидокорлиги, масъулияти, зехни ва биргина аклига эмас, калбига хам таяниб иш куриши гузал килади.

Хулоса.

Она қандай вазиятга тушиб колмасин, барибир “фарзандим, фарзандим ва яна фарзандим, хамда оилам” деб ўтади. Буни ёддан чикарманг, азизлар!

IX. Отани норизо қилиш ҳақида

1. **Ривоят қилишларича** Фазл Ибн Яхё Бармакий деган Боғдод шаҳри ҳукмдорини кўкрагида кичкинагини оқ доғ пайдо бўлиб, у бундан қаттиқ қайғуга тушган. Бир куни надимларни йиғиб: “Шу кунларда Ироқ, Хуросон, Шом ва Форсда энг машхур табиб деб кимни тан олишади”, деб сўрабди. Шунда надимлар: “Форслик Жосалик!” деб жавоб беришибди. У Форсга одам юбориб, ҳаким Жосаликни Шероздан Боғдодга олдиртириб келибди. Табиб бу касаликка қилиниши лозим бўлган барча ишни қилибди, орадан анча вақт ўтса-да, аммо беморда ҳеч қандай ўзгариш сезилмабди. Шунда ҳаким Жосалик: “Бу мен учун жуда осон иш эди, нега даволаниш узоққа чўзиляпти”, деб жигибийрон бўла бошлабди.

Бир куни у Фазл Ибн Яхё билан танҳо ўтирганларида шундай дебди: “Эй улуг ҳукмдор! Мен даво учун нима лозим бўлса, ҳаммасини амалга оширдим, аммо таъсири сезилмаяпти. Наҳотки сиз ўз отангизни норизо қилган бўлсангиз? Агар шундай бўлса, уни

рози қилинг, шундагина мен сизни бу дарддан қутқара оламан!”, дебди. Ҳақиқатан ҳам ҳукмдор отасини норизо қилган экан. Ўша кун кечқурун Фазл Ибн Яҳё қаттиқ аҳд қилиб, отасининг ҳузурига бориб, ўзини унинг оёғи остига ташлаб, узоқ кечирим сўрабди. Кекса ота уни ноилож кечирибди.

Ҳаким Жосалик уни яна ўша эски усул билан даволашга киришибди. Иллат аста-секин тузала бошлабди ва орадан кўп ўтмай, оқ доғ бутунлай йўқолиб кетибди.

Шундан сўнг Фазл Ибн Яҳё ҳаким Жосалиқдан: “Бу иллатнинг сабаби – отамнинг норизо эканлигини қаердан билдинг”, деб сўрабди. Жосалик: “Мен қандай усул билан даволамай фойдаси бўлмади, шунда ўзимча дедим: “Наҳотки бу улуг зот дуоибадга қолган бўлса?!”. Атрофни кузатиб, ҳеч бир кимсанинг сиздан норози эканлигини билмадим, Шунда ҳукмдордан норози отасимасмикан, деган хулосага келдим”, деган экан.

Азизлар! «Ота» деган суз бизда бенихоё юксак мақомда юради. Чунки аждод, уруғ, қабила, оиланинг энг шох супасида, конкардошлик шажарасининг бошида ота тимсоли туради.

2.Иккинчи бир ривоятда ўғил бироз топармон бўлди. Хулқи ўзгара бориб, уйга кеч келадиган, айрим ҳолларда эса ичиб келадиган одат чиқарди. Укаларини ҳам бўлар-бўлмасга уришиб, сўкиб уларни безиллата бошлади. Ҳолат шу даражага бориб етдики, ота-онаси олдида ҳам тап тортмай оиласини, укаларини куракда турмайдиган сўзлар билан сўкишни одат қилиб олди. Кунлардан бир кун отаси панд-насихат қилмоқчи бўлиб, ҳали оғиз очмасдан: «Қоч... кўзимга кўринма, менга ақл ўргатма»,- деб ўшқириб отасига тик боқди. Шу пайт онаси югуриб келиб, эрига илтижо оҳанг билан “жон отаси, шайтонга ҳай берингу, ўғлингизни қарғаманг”, деб ёлворди.

Ота! Минг бўлса ҳам ота! Ўз фарзандига ёмонлик тилармиди? Ёшлиқ қилгандир, ақли кириб қолар, деб, эр-хотин таскин топдилар. Йўқ, бўладиган бола бошидан деганларидек, йигит ўз одатини ўзгартирмади. У арзимаган нарсалар учун ҳам бақириб, жанжал чиқариб, ота-онасини назар-писанд қилмай қўйди.

Ҳар қандай одобсизликни, хўрликни ҳам чеки-чегараси бўлади. Бир кун ота олдида у оиласини, укаларини ёмон сўзлар билан ҳақоратлаб, уйда жанжал кўтаргандан сўнг, ота кўнглидан: “Илоҳим ўсма, кўкарма!”- деган қарғиш кечди! Ота бу ўғил билан

гаплашмай кўйди. Орадан йиллар ўтди. Укалари ақлли бўлиб улгайишди, фарзандли бўлишди. Бу орада бу йигит икки бор уйланиб, фарзанд кўрмади. Сигинмаган жойи колмади. Хотинига айб кўйган эди, у бошқа бировга турмушга чиқкач, фарзанд кўрди. Ҳамма гуноҳ ўзида эканини билди.

Бир куни кекса бир ақлли оксоқолга дил дардини айтади. Шунда оксоқол: «Отанг сендан розими?,- деб сўрайди. Йигит улар билан гаплашмай кўйганлигини айтади. «Ота рози- худо рози, деганлар. Отангни дуосини ол, мушкулинг осон бўлади»,- деб маслаҳат берибди мўйсафид. Йигит отасининг ҳузурига бош эгиб келганда, отаси кенжа ўғилларини чақириб, васият қилмоқда экан. Отасининг оёғига тиз чўкиб: «Отажон, мен гумроҳ ўғлингизни кечиринг»,-деб йиглаб ёлворибди. Шунда отаси: «Эҳ, ўғлим, энди кечикдинг. Гишт қолипдан кўчган. Ота-она қарғиши отилган ўқ, дейдилар. Отилган ўқ, қайтиб ўқдонга кирмайди. Мен кечирган билан яратган Аллоҳим кечирмайди сени» деб жон берибди. Шундай қилиб бу йигитнинг бири икки бўлмабди.

3. Ривоят қилишларича бир одамнинг уч ўғли бор эди. Оналари вафот этган, отаси эса оғир дардга чалинган экан. Бир куни ота ўзининг вафоти яқин эканини сезиб, уч ўғлини ҳузурига чорлаб:-ўғилларим, вафотим яқинлашиб қолганга ўхшайди, мендан кейин уччовингиздан биттангизгина меросхўр бўла оласиз, шаҳар қозиси ва улуғлари қайси бирингизга ҳукм қилса, ўша ворис бўлади, улар менинг кўнглимдагини топиб ҳукм қиладилар деб ўйлайман-дебди.

Бир неча кундан сўнг у мўътабар инсон вафот этибди. Уч ўғил отадан қолган меросни таллашиб, қози ҳузурига келишибди, отанинг айтган сўзини билдиришибди. Қози бу масалани ечишга ожизлик қилиб шундай дебди:

-Мен бу масалани ҳал қила олмайман. Отангиз қайси бирингиз меросхўр бўлишингизни очиқ айтмаган. Шу шаҳарда бир донишманд одам бор. Унинг ҳузурига бориб, отангиз васиятини айтгинг, у қандай ҳукм чиқарса, мен уни тасдиқлайман.

Ўғиллари донишмандни топиб, унга воқеани баён қилибдилар.

Донишманд газабланган бўлиб: Шу хилда ҳам мужмал васият бўладими? Боринглар, шундай тутуруқсиз васият қилган отангизни қабрини бузиб, ер билан яқсон қилиб, сўнгра ҳузуримга келинглар, келганингиздан кейин тўғри, ҳаққоний ҳукмимни эшитасиз,-дебди.

Эртаси куни икки катта ўгли кетмон, белкурак кўтариб, кичик ўғил эса қўлига қилич олиб, оталарининг қабри олдида келибдилар. Икки катта ўғил қабри бузишга ҳаракат қилган эканлар, кичик ўғил қилич кўтариб, уларга:

-Қандай одобсиз, тарбиясиз, виждонсизсизлар. Мол-дунё деб отамизнинг қабрини бузишни истайсизлар. Мен бундай ифлос ишни қилишингларга йўл қўймайман. Мен меросдан кечдим. Сизларга қолақолсин. Ота-онамиз ҳаёт вақтларида сизлар уларни хурмат қилмадинглар. Энди қабрда ҳам тинч ётгани қўймайсиз, эй номуссиз, акалар, дебди. Катталар кичик ўғилнинг қиличидан кўркиб, қабри бузишга ботина олмаптилар.

Улар донишманд олдида боришиб, бўлган воқеа баён қилишибди. Шунда донишманд: «Сизларни синаш учун отангизни қабрини бузишга буюрган эдим. Сиз икки ноқобил ўғил шу жирканч, гуноҳ ишни бажаришга рози бўлдинглар, укангиз бу ишдан сизларни қайтаришга ундади. Энди инсоф қилиб айтингларчи, ҳақиқий меросхўр сизларми ёки уми?- деб кичик ўғилнинг пешонасидан силаб айтибди.- Офарин, ўғлим, отангнинг чин фарзанди сен экансан, ота меросига сен эга бўласан. Менинг ҳукмим – шу.

ХУЛОСА

Азизлар! Ҳозирда ота-оналарини хор-зор қилаётган, дилларини оғритаётган номард фарзандлар ҳам учраб турибди. Улар нима қилаётганликларини ўйлаб ҳам кўрмайдилар. Хатти-ҳаракатларининг нақадар даҳшатли эканлигини ҳис қилмайдилар. Айримлари вақтинчалик топган бойликлари олдида эсанкираб, шундай йўл тутадилар, ўз укалари, сингилларини хўрлайдилар, қондошларига шафқатсизлик қиладилар.

Қадимдан бир нақл бор: "Ота ўнта болани боқади-ю, ўнта номард бола ота-она боқа олмайди". Бу нақлнинг мазмуни жуда чуқур. Уни ҳар бир фарзанд ўйлаб кўриши, ёдидан чиқармаслиги лозим.

Х. Она алласи ҳақида

Мустақил юртимизда “Соғлом авлод” дастурининг амалга оширилаётганлиги жамият зиммасига ота-она ва болалар ўртасидаги меҳр-оқибат, соғлом турмуш, соғлом маънавий дунё, Ватан туйғусини тиклаш, баркамолликка эришиш заруриятини юклайди.

Асримиз шубҳасиз илм-фаъ, техника тараққиётининг янги уфқларига кўтарилди. Инсоният авлоду аجدодлари ҳаёт тарзини нечоғлик тараққиёт эттириб бормасин, эскилар янгиларга жойларини қанчалик тез ёки секин, бўшатмасин, шундай миллий кадриятларимиз борки, улар асрлардан-асрларга сайқалланиб ўтаверади. Шулардан бири бокий ва бокира, дарёдек уйғоқ, мангу кўшиқ – она алласидир.

Алла... Дунёдаги энг соф, энг оҳангдор, эрка туйғули, қалб нури билан куйланадиган оналик кўшиғи. Аллада илтижо сеҳр, қалб садосию, Ватан навоси, бу дунёдаги жамики эзгу тилаклар мужассам.

Алланинг илк талаффузи Аллоҳдир. Қадимда оналаримиз “Боламга инсоф, иймон, умр бергин Аллоҳ” деб илтижо қилишган. Орадан вақтлар ўтиши билан муқаддас исм талаффузий эврилишлар оқибатида “Алла” шаклига эга бўлган. Она алласининг шаклланиши хусусида доно халқимиз хилма-хил ривоятлар, афсоналар, дoston ва эртаклар тўқишган.

Шулардан бирида ривоят қилинишича, бир юрт остонасига ёв бостириб келибди ва шу ерлик аҳолини ваҳшийларча қиличдан ўткази бошлабди. Қишлоқнинг етти ёшдан етмиш ёшигача бўлган барча ёшу қариси жон сақлаш учун дуч келган томонга қараб қоча бошлабди. Бутун қишлоқни қон қақшатиб келаётган ваҳшийлар бир уйнинг остонасига етгач, лашкарбошиси беҳосдан ортидагиларга жимлик ишораси сифатида бармоғини лабига босибди. Лашкарбоши қулоқ солса, ичкаридан онанинг мунгли алласи эшигила бошлабди:

Алла айтай, жоним болам, қулоқ солгин, алла,
Худойимга нола қилай, катта бўлгин, алла.
Катта бўлсанг ёв бўлмагин, посбон бўлгин, алла,
Шавқатливу меҳрибон бўл, аллаё, алла.

Аёл алласи ёв бошлигининг қулогига ўз онасининг фарёди бўлиб туюлибди. Шу боисдан унинг қалбидаги нафрат алангаси ўчиб, унинг ўрнини меҳру шафқат эгаллабди. Она алласининг сеҳри билан шамширлар ғилофга тушибди.

Кўриниб турибдики, ривоятда чинакамига ҳақиқат яширинган. Бобокалонларимиз “Она алласи тошни ҳам эритишга қодир” деб бекорга айтишмаган бўлса керак.

Иболи аёл рўзғорда сув келса симириб, тош келса кемиради. Она хонадоннинг яхшисини ошириб, ёмонини яширади, не савдоларни ичига ютади. Аламни тинимсиз ўзингга олганингдан кўра, кимгадир баъзан-баъзан кўнгил ёрган сихатлик учун фойда экан. Бироқ момоларидан, оналаридан уй сирини кўчага олиб чиқмасликни мерос қилиб олган ўзбек аёли ҳасратларини ўзгалар олдида дастурхон қилавермайди. Бундай пайтларда алладан ортик дилдош топилмас.

Жамики сузлар султонидан териб айтилган «алла» ёлғиз кунгиллардаги гам-андухларни бироз енгиллаштиради, зарга тукнаш келавериб толиккан кузларга дам беради, ёлгонларни кечиб бораётган кадамларни тухтатаётди куяди.

Табобат илмининг султони ва асосчиси Абу Али Ибн Сино: “Боланинг мижозини кучайтирмоқ учун унга икки нарсани қўлламоқ лозим, бири болани аста-секин тебратиш, иккинчиси уни ухлатиш учун одат бўлиб қолган алладир”, деган экан.

Айтиш лозимки, ер юзидаги жамики оналарни ўз алласи бўлади. Уни она бутун борлиги билан чин юракдан хиргойи қилади. Бола уни руҳан хис этади. Ўғил болаларга нисбатан айтиладиган аллаларда ботирлик, жасурлик, мардлик, дўстга садоқат ва Ватан хисси устунлик қилса, қиз болаларга айтиладиган аллаларда кўпроқ гўзаллик, хуси, латофат, назокат ва оқиллик тиланади.

Афсуслар бўлсинки, аждодларимиз камолотида ўзига хос тарбия мактаби бўлган, руҳий озуқа, куч-қудрат ато этиб келган аллаларимиз кейинги йиллар мобайнида хонадонларимизда кам янграйдиган бўлиб қолди.

Ҳозирги ёш аёлларимизнинг кўпчилиги алла айтишини умуман билишмайди. Бола ухлатиш учун радиони баландлатиб қўйиб: “Нима фарқи бор, онанинг алласини эшитдим, хонанданинг

кўшиғини тинглаб ухладими – тил укмас гўдакка бари-бир эмасми?” – деганлар ҳам йўқ эмас.

1986 йили АҚШда она қорнидаги гудаклар махсус дастур асосида ўқитиш бўйича ўтказилган тажрибаларда қатнашган бўлгуси оналар, гўдакнинг қорнидаги пайғидаёқ эшитиш ва “хатто сўзлаша олишига ишонганлар. Демак, дунёга келган чақалоқ ўз онаси айтган аллани барча кўшиқлар, муסיқалардан ажрата олиши табиийдир”.

Бола кўнгли она меҳрини, қалби тафтини ҳамиша қумсаб туради. Алла тинглаб, улгайган бола ҳақиқий юрт фидойиси, Ватан посбони эзгуликка мойил инсон бўлиши шубҳасиз.

Донолар : «Она билан бола кўнглининг ришталаридан бири ҳам алладир. Алла айтилмаса, демак, бу ришталардан бири узилади – бола она меҳрига қонмай, такаббур, ялтироқ нарсаларга ихлосманд, қадр-қимматини баҳолай олмайдиган, ибосиз бўлиб вояга етиши мумкин. Алла эшитмай ўсган болалар орасида ҳар хил кўнглисизликлар, жиноятчиликлар кузатилади. Меҳрсизлик, оқибатсизлик, гиёҳвандлик, спиртлик ичимликларга ружу кўйиш, таносил касалликлари ҳам уларда кўпроқ учрайди» дейишади. Ўсмирлигида беҳаё гап-сўзлар билан тили қотган, қотаётган йигит-қизлардан эрта қандай чоллар, қандай кампирлар вужудга келишини бир кўз олдингизга келтириб кўринг-чи.

Замонлар, одамлар ўзгараверади. Лекин онанинг фарзанд келажаги ҳақидаги орзу-ўйлари юксаклигича қолаверади. Қизларимиз шуни унутмасликлари керакки, фарзанд тирноғига зор ота-оналар яратганга илтижо қилиб, азиз-авлиё, муқаддас жойларга сигнадилар. Хайр-садақа бериб, зурриёт учун қайғурадилар. Ҳар бир аёл фарзандлик бўлганига шукрона айтиб, уй юмушлари кўп, шароит ўзгача каби баҳоналар кидирмай, алла орқали унга ўз меҳрини бермоғи, келажак авлодни ҳам жисман, ҳам руҳан баркамол улгайишини таъминламоғи лозимдир.

ХУЛОСА

Мустақиллигимиз туфайли миллий кадриятларимизнинг тикланишига катта йўл очилган экан, мактабларда, ўрта махсус ва олий ўқув юртларида “алла” кўрик танловларининг ўтказиб борилишини мақсадга мувофиқ деб биламан.

Юқоридаги саъй-ҳаракатлар билан ҳар бир жамоа мустақил давлатимизнинг “Соғлом авлод” дастурини бажаришга ўз ҳиссасини қўшган бўларди.

Муҳтарам Президентимиз таъкидлаганларидек, соғлом авлод йўлида қўйилган ҳар бир қутлуғ қадам, эртаси порлоқ, кучли ва қудратли мамлакат истиқболига хизмат қилади.

XI. Меҳмондорчилик ҳақида

Ривоят қилишларича қадим замонда бир хон яшаган экан. Бойлиги чексиз экан. Бир куни у мулозимлари билан овга чиқади. Ўрмон оралаб ўтиб, давондан ошиб тушадилар. Қўққисдан улар қаршисидан чиройли сайғоқ чиқиб қолади ва отлардан қўрқиб қочади. Хон камондан ўқ узиб, сайғоқнинг орқа оёғининг ярадор қилади. Хон мулозимлари ҳайқиришиб, сайғоқни жар ёқасига сиқиб бораверадиладар. Ярадор сайғоқ иложсиз қолгач, олисда турган ўтовни кўриб қолади ва у ерга чошиб бориб, очиқ турган эшикдан киради-да, дастурхон устидан сакраб ўтади-ю, тўрига бориб йиқилиб, холдан тойганча оғир-оғир нафас ола бошлайди.

“Сайғоқни чиқариб юбор! – деб кичкиради отда турган хон уй эгасига қараб. – Мен уни чошгоҳдан бери қувиб юрибман. Бу – менинг ўлжам”.

“Тўғри, бу сенинг ўлжанг – дейди уй соҳиби, аммо у менинг уйимнинг тўрисида ётибди. Кўриб турибсан, дастурхоним ёзиғлик. Ҳеч ким дастурхонни хатлаб ўтолмайди. Хатто ашаддий душманлар ҳам дастурхон устида ярашадилар, гина қудратни унутадиладар. Муқаддас анъанамиз шундай. Сен хон бўлсанг ҳам боболаримиздан қолган удумни бузишга ҳақкинг йўқ”.

Хон ҳеч нарса дея олмай, от жилловини буриб жўнаб қолган экан. Бу ибратли ривоят. Бунинг тагида катта маъно ётади.

Халқлар ўртасида меҳмонга бориш меҳмон кутиш удумлари турли-тумандир.

Меҳмондўстлик-ўзбек халқининг олий фазилати. Бизнинг меҳмондўстлик қондаларимиздан сабоқ олса арзигуликдир. Уларни яхши билиш, маъноларини уқиб олиш фойдадан ҳоли эмас, албатта.

Меҳмонга хос бўлган одоблардан бири шундаки, кимки меҳмонга таклиф этса, иложи бориша рад қилмай бориш керак. Чақирилмаган жойга бормаган маъқул. Меҳмонга уй соҳибининг

рухсатисиз, айтилмаган ёки нотаниш одам бошлаб келинмайди. Меҳмон одоби меҳмонга борилган уйнинг остонасидан бошланади. Бунда эшик кўнғироғи устма-уст босилмайди, таклифни кутмасдан ичкарига кирилмайди, овозни баралла қўйиб қичқириб чақирилмайди.

Уйга кирганда юқорига ўтишга уринмай, уй эгаси қаерни кўрсатса, ўша ерга ўтириш зарур. Кираётганда ва ўтираётганда таъзиму тавозени унутмаслик керак. Ўзлари хохламай турган икки одамнинг орасига сукилиб ўтирилмайди. Меҳмондорчиликда улуғ одамлар ўтирган бўлса, овқатга улардан олдин кўл узатилмайди. Меҳмон уйига меҳмон келса, “хуш келибсиз” дея очиқ чехра билан кутиб олади. Чунки меҳмон келиши хонадон учун бамисоли байрам. Ҳалқимиз меҳмондўстликни яхшилик рамзи деб билгани учун уни лутф ила кутиб олиб, иззат-хурматини жойига қўйишни доимий одат тусига айлантирган.

Меҳмоннинг олдига кираётганда, чиқаётганда ёки таом ейилаётганда очиқ юзли, ширин сўзли ва хушфеъл бўлиш лозим. Меҳмонлар олдида ўз яқинларига каттиқ гапирилмайди, уларга танбеҳ ва таъна сўзларни айтишдан тийилади. Шу боисдан бўлса керак, “Меҳмон келса мушугингни ҳам “пишт” дема”, дейди доно ҳалқимиз.

ХУЛОСА

Уйига тез-тез меҳмон келиб турадиган оиланинг маҳалла-қўй ўртасида обрўйи ортади. Уларнинг фарзандларида ҳам хушфеъллик, хушмуомалалик каби яхши сифатлар шаклланади. Меҳмон тўсатдан келганда ўзлари оч ўтирса ҳам меҳмон олдига чой дамлаб, уйда бор масалликдан бирор таом тайёрлаш ўзбек ҳалқининг одати бўлган.

Шундай қилиб, меҳмонга ҳам меҳмонга ҳам бўлган талабларни ўзига жо айлаб, унга амал қилиш ориятли инсон учун муҳимдир.

ХII. Савоб ҳақида

1. **Ривоят қилишларича**, бир подшо юртга муносиб вазир танламоқ учун ҳузурига кўпчиликни чорлаб, “Осмонда, ерда ва ер остида нима кўп”, деган саволни ўртага ташлабди. Юртнинг таникли олиму-фозилларининг жавоблари подшога маъқул бўлмабди. Йигин охирида бурчақда ўтирган оддий бир киши ўрнидан туриб, изн сўраб, рухсат этилгач, ўз жавобини қуйидагича ифода этибди: “Қуёш ерни иситади, ой ёритади, булут ёмғир тўкиб яшнатади. Бунинг эвазига ердан ҳеч нима талаб этмайди. Эвазига ҳеч нарса талаб этилмайдиган яхшилик, савобга лойиқ. Шу боис осмонда савоб кўп. Ер юзидаги ҳар бир тирик жон бирон-бир орзу, бемор-соғайиш, ёлғиз уйланиш, камбағал-бойиш, оч-қорин тўйдириш ва ҳоказо билан яшайди. Шунинг учун ерда орзу кўп. Орзусига ета олмаганлар армон билан кетадилар. Шу боис ер остида армон” кўп, дея сўзини тугатибди. Унинг жавоби подшога маъқул бўлиб, уни вазирликка тайинлаган экан.

Ҳозирги ташвишли ва ҳаяжонли ўтаётган ҳар бир кунимизда савоб олмоқ учун осмонга чиқишимизга ҳожат йўқ. Агар зийракрок назар ташласак, шундоққина оёғимиз остидан савоб олмоғимиз учун уддасидан чиқадиган хайрли ишлар кўп.

Дарвоқе, савоб-нима, дегани? У авлоддан авлодга мерос бўлиб келаётган, олийжаноб инсонларга хос ноёб туйғу ва фазилатдир. Ҳар биримиз ёруғ дунёга келиб, эс-хушимизни таний бошлаганимизданок ота-оналаримиз:”Болам, ундоқ қилма, бундоқ қил, савоб бўлади деб насихат қилишларининг боиси шунда эмасми? Савоб-бу кўлингдан келганича бошқаларга яхшилик қилиш, ҳеч кими йўқ, кимнидир кириб келишига зор-интизор, кўзлари тўрт бўлиб эшик пойлаб ўтирган ёлғиз бир ғарибни йўқлаб, кўнглини овлаш, бошига мусибат тушган дилафгорни йўқлаб, ҳамдардлик билдириш, ота-она ва яқинларимизга меҳр-оқибат кўрсатиш, одамларга ғамхўр ва эътиборли бўлиш, демакдир.

Савоб-бу бир сўз билан айтганда, ўзлигиндан кечиб кўпнинг бахт-саодати, тинчи, хотиржамлиги ҳақида ўйлаш, қайгуриш дегани.

Шуни эсда тутмоқ лозимки, инсондан экилган кўчат, қазилган ариқ, яхшиликлар қолади. Донолар: “Арзимасдай туйилган эътибор билан чўккан кўнгилларни тоғдай кўтармоқ мумкин”, дейдилар.

Ҳа, меҳр-мурувват олами одамга ҳаётдай зарур. Инсон меҳр билан тирик. Одамларга маънавий, моддий ғамхўрлик ва эътиборли бўлиш одамийликни юксак белгиловчи инсоний бурчидир. Чунки бу фазилат инсон умрига умр кўшади. Ана шу инсоний бурчни эринмасдан адо этаётганлар битмас туганмас савобга эга бўлаверадилар.

Машойихлар: “Савобнинг ҳиммати улуг” дейдилар. Хикматона бу иборада ҳар бир мўминнинг икки дунё саодати ўз ифодасини топгандек.

ХУЛОСА

Савоб кетидан қувганининг дили равшан, юзи ёруғдир. Бекорга: “Одам билан тирикдир одам, одамсиз на даркор олам” дейишмайдику.

2.Ривоят қилишларича, бир подшоҳ оғир хасталикка чалинди. Бир талай ҳақимлар: “Бу дардни фақат шу хусусиятдаги инсоннинг ўти даволай олади”, - дедилар. Хукмдор дархол амр этди. Подшоҳнинг миждозига яқинроқ бўлган одамни излай бошладилар. Охири шундай хислатга эга, ёш ўспирин йигитни бир кишлоқдан топиб келтиришди. Хукмдор йигитнинг ота – онасини чакирттирди. Уларга ҳадялар бериб мамнун килди ва ризолигини олди.

Ваколатли козилар, “Подшоҳ эсонлиги учун халқдан бирининг конини тўкмоғи уйғундир”, деган қарор чиқаришди. Бераҳм жаллод дархол ҳозир у нозир бўлди. Шунда йигит осмонга қараб қулимсиради. Бундан ажабланган шох дархол:

- Ўзинг ўлимга кетяпсан... беғам бўлиб қулишининг боиси не? Сени ким қулдирапти? – дея сўради.

Шунда йигит подшоҳга қараб:

- Боланинг эркалигини ким кўтаради – ота-она ...

Мени улар ҳозиргина мол – дунё учун ўлимга сотиб кетдилар. Даъвои кимга қиладилар – козиларга. Кози ўлимимга фатво чиқарди. Адолатни кимдан истайдилар – подшоҳдан. Подшоҳга эса мени ўлимим керак... шунинг учун осмонга қараб “Эй Аллоҳим ! Ёлғизнинг ёри ўзимман деганинг, мана мең, ёлғиз турибман.

Сендан бошка сигинадиганим йўк!” дея кулиб тургандим, – деди. Бу гапларни эшитиб, шохнинг калби эриб, кўзларидан ёш окди. “Бир бегунохнинг конини тўкиб, яна канчалик умр кўрардим. Шундай йигитни ўлдирганимдан кўра, менинг ўлганим минг чандон яхшироқ эмасми?...” – дея йигитни озод килишларини буюрди. Ва уни ёнига чакириб бағрига босди. Юз – кўзларидан ўпиб, йигитга хисобсиз даражада хадялар берди.

Айтишларига караганда, йигитни озод этган хукмдор бир hafta ичида соғайиб, узок умр кўрган экан.

3.Ривоятларга кура, Хотамтой умрини одамларга яхшилик килишга бағишлайди. Бутун бойлигини хайр-эхсон йулида харжласа-да, унинг давлати борган сари ортиб бораверган. Айтишларича, унинг касрида етмиш икки дарвоза булиб, хожатталаб киши уларнинг барчасига бирма-бир кириб утса-да, хеч биридан курук чикмас экан.

Хотам дунёдан утгач, унинг урнини эгиз биродари эгалламочки булади. Онаси бунга эътироз билдиради:

-Хотам битта эди. Сен эса Хотамчалик сахий булолмайсан.

Угли акасининг саройига бориб ултиради-да, узини иккинчи Хотам деб эълон килади. Унинг матонатини синаб курмокчи булган онаси, тиланчи кийимида халиги эшикларнинг биридан садака сурайди. Хотамнинг укаси уни танитайди ва унга катта йном-эхсон бериб, кузатади. Кейин у иккинчи, учинчи... хуллас, етмиш икки дарвозадан кириб, садака сураёверади. “Иккинчи Хотам” акасининг одатига амал килиб, уни сийлаб кузатаверади. Онаси барча дарвозаларга бирма-бир кириб чиккач, яна биринчи дарвозага кайтади. Буни курган угил газабдан хайкириб юборади: Инсофинг борми? Етмиш икки дарвозамдан кириб, куни-кунгжингни тулдириб чикдинг. Етар энди!

Онаси шунда узини танитиб, эгнидаги рудаполарни ечиб ташлайди. Углим, агар аканг булганида, бунака килмасди. Чунки унинг Хотамтойлиги чакалоклигидан маълум эди. Хар гал иккингишни эмизаётганимдаёк буни пайкаганман. Аканг сени эмизмагунимча, сутимни эммасди. Сен эса бир сийнамни эмаётиб, иккинчисини хам чангаллаб олардинг...

Хулоса

Сахийлар ер юзида подшоҳдур, сахийларга Худо пушти паноҳдур.

4. Ривоят қилишларича, кунларнинг бирида қарвон ахли Хотамтой дафн этилган водийда тухтаб, дам олмокчи булади. Қарвонбоши Хотам қабрини зиёрат қиларкан, ҳазиллашиб, “Эй сахийлар подшоси, бизни бир меҳмон қилмайсанми?” дея хитоб қилади. Кейин уша водийда чодир тикилиб, йуловчилар уйкуга кетдилар. Халиги қарвонбошининг тушига оқ соқолли бир чол кириб, ҳасса билан уни турткилади: “Тур урнингдан туянгдан хабар ол, ҳаром бўлмасидан бугзига пичок торг”, дея қичқирди. Қарвонбоши сапчиб уйғонди. Қараса туяси типирчилаб ётибди. Дарров ханжарини чиқариб, туяни ҳалоллаб олди. Шунча гушт увол кетмаслиги учун қозонга солиб, пиширишди ва тонгача зиёфат қилишди. Эрталаб йулга тушишди. Шу пайт кунчиқар тарафдан бир туяни миниб, иккинчисини етаклаб олган бадавий уларнинг қаршисидан чиқди: Мен Хотамтойни угли буламан-деди у. Кеча қай бирингиз отамдан зиёфат қилишни сурадингиз?

Қарвонбоши қурқа-писа олдинга чиқаркан, базур “мен” деди. Отам кеча тушимга кирди,– деди халиги араб. Бугун бир қарвон ахли менинг меҳмоним булиб турибди, уларни уз туяси билан меҳмон қилдим, эрталаб туриб, сурувдан энг бақувват туяни олгин-у, кун ботар томонга юр, қарвоннинг қаршисидан чиқасан, туяни эгасига топшир, деган эди. “Мана туянгиз” деди-да, туянинг жиловини қарвонбошига тутказиб, ортига қайтди...

Хулоса

Хотамтойлик, хайр-саховат ва олижаноблик инсонга зёб бера олувчи фазилатлар сирасига қиради. Шу боис олижаноб, қули очик, саховатпеша қимсалар ҳамиша элнинг эъзозиде буладилар

ХIII. Ҳалоллик ҳақида

1. Ривоят қилишларича бир маҳаллада Хожи ота деган киши бўлган экан. У жуда одобли, обрў-эътиборли, кичик кўнгли, нуроний оқсоқол эканлар.

Унинг ҳовлисидан катта ариқ ўтар экан. Ёз келди дегунча ўша ариқнинг қўшиниқига девор остидан ўтадиган жойига тўр сим жойлаштириб қўяркан. Пишиқчилик бошланди дегунча шу ариқдан

ўрик, олма, шафтоли, нок каби мевалар оқиб келаркан. Хожи ота бомдод намозидан қайтгач, сим тўрга илиниб қолган меваларни хис-чўплардан тозалаб ҳар бир тур меваларни алоҳида-алоҳида пақирларга соларкан. Бу меваларни ҳар бири юқоридан кимларнинг ҳовлиларидан оқиб келишини ҳам аввалдан биларкан. Сўнг пақирдаги мевани кўтариб ўша арик ўтадиган хонадонга бориб, унинг эшигини тақиллатиб, уй эгасини чақираркан. Унга: “Бу мевалар сувда бизникига оқиб борибди, ҳаммасини тозалаб олиб келдим. Мана олинг, бу сизники, мусулмончиликда бировнинг ҳаққи деган гап бор”.

Уй эгаси: “Хожи ота, мевани сувга тушгани элники, нега овора бўлиб олиб келдингиз. Мен розиман”.

Шунда Хожи ота: “Шундайку-я, лекин рози ризолик деганлар, бундан ташқари луқман ҳалол деган гап бор халкимизда”.

Шундан сўнг Хожи отани кўнгли таскин топиб, иккинчи пақирни кўтариб, яна бошқа хонадон томон йўл оларкан. У ерда ҳам худди юқоридагидек савол-жавоблар кечаркан.

Шу ҳол ҳар куни такрорланар экан. Шунда ҳар бир турдаги меваларнинг эгалари: “Хожи ота биз бир эмас, минг бор розимиз, деб неча марта айтдик, ҳар куни овора бўлиб келиб юрманг” дейишса, шунда у “Шундайку-я, лекин ўртада шайтон деган махлук бор, кеча айтган сўнгиздан бугун сизни у қайтарган бўлсачи – бу менга қоронгу” – деб жавоб қиларканлар.

Ҳар куни мева эгаларини розилигини олгач, ҳовлисидаги патнисларга меваларни тўкиб, ўзининг ва кўшнилариининг фарзандларига, невараларига қараб: “Мана болаларим, буларни ҳалоллаб келдим, энди есанглар бўлаверади” дер эканлар.

2. Бир ривоятда айтилишича бир камбағал мешқобчи яшаган экан. Уни мешидан бошқа ҳеч вақоси йўқ бўлиб, шу мешда сув ташиб, тирикчилигини бир нав ўтказиб турар экан. Кунларнинг бирида, мешқобчи кўчадан ўтиб бораётса, бир ёш бола унинг мешини мих билан тешиб қочибди. Сув тўкилиб, мешқобчи шу куни тирикчилигидан қолибди ва мешини ямабди. Бу ҳол кейинги кунларда ҳам бир неча марта такрорланибди. Охири меш ямаб бўлмайдиган даражага етибди. Чорасиз қолган мешқобчи боланинг уйини топиб отасига учрабди, бўлган воқеани унга баён қилибди.

Боланинг отаси меши ҳамда, у беҳуда ўтказган кунлар ҳаққини тўлаб, мешқобчинини жўнатибди. Бола тарбиялашда қачон ва қандай

хотага йўл қўйдим, экан деб кўп изтироб чекибди. Чунки бу одам ҳалол яшаган, фарзанларини ҳам пешона тери эвазига боқаётган экан.

Жигарбандимга қачон харом лукма егизиб қўйдим, экан дея қанча ўйланмасин, бундай ҳолни ҳеч эслай олмабди. Хотини ҳам ўйланб топа олмабди. Келаси куни хотин: “Ёдимга тушди шу боламизга хомиладорлигимда қўшнимизникига чиққан эдим. Ҳеч ким йўқ экан. У ерда гарк пишиб ётган анордан бирам егим келдики, сўрамай биттасини узиб егандим” дебди. “Э, ха кўрдингми, қаерда адашганмиз” – дебди эр. Ота қўшнисиникига чиқиб, бўлган воқеани айтиб, уларни рози қилибди. Лекин буни ўглига айтишмабди. Буни қарангки, қўшнини рози қилган заҳоти бола беихтиёр михни улоқтириб юборган экан.

3. Ривоят килишларича, бир улуг қозиколон ўтган экан. Унинг бир покдамон, ҳалол боғбони булган экан. Қуллардан бир куни қозикалоннинг уйига нуфузли меҳмонлар ташриф буюрибди. Дастурхон тўкин, мевалар ранг-баранг. Меҳмонлар боғбонга тахсинлар айтишибди. Аммо анорлар жуда нордон экан. Мезбон хижолат бўлиб боғбонини чақирибди ва меҳмонлар кўз ўнгида қойибди. Боғбон узрини айтибди: “Хожам, менга боғда ишлашни буюргансиз, мевалардан еб юр, демагансиз. Шунинг учун мен боғингизни парвариш қилдим, лекин мевалардан еб кўрганам йўқ”.

Боғбоннинг жавобидан меҳмонлар хайратга тушибдилар, ҳар бири бу боғбонни ўз боғида хизмат қилишини орзу қилибдилар.

Қози ҳам шундай ҳалол одамни қўлдан чиқаргиси келмабди, унга миннатдорчилик билдириб, уни ўзига қуёв қилиш нияти борлигини етказибди. Тўй ўтибди, хурсандчилик, тантана тугабди, лекин янгалар хайронмиш. Нима учун қуёв келинга яқинлашмаяпти? Ҳафта ва ундан кўпроқ кутишибди, лекин аҳвол ўша. Охири, гап қозига етибди. У киши боғбонни ҳузурига чақирибди-да, минг андиша билан дебди: “Ўғлим, ожизамизни ўзингизга муносиб кўрмадингизми, сизга беадаблик қилдимми?”.

Боғбон эҳтиром билан узр айтибди: “Эй мухтарам хожам, сиз энди менга ота ўрнидасиз. Каримангиз томонидан заррача нуқсон содир бўлгани йўқ. Мени минг бор манъзур тутасиз, қайлигим буткул покланиб, тозаланмагунича унга яқинлаша олмайман”.

Қози баттар хайрон бўлибди. Боғбон қўнглини очибди.

- Қизингиз қирқ кун пархез қилишлари, сизнинг парваришингизда еган таомлари қувватидан буткул ҳалос бўлмоқлари керак. Чунки сизнинг маишатингиз ҳамиша ҳам ҳалол бўлавермаганди, уйингизга жуда кўп нуфузли одамлар келишганди, совғалар, иёъомлар қилишганди. Улар бу инъомларни ҳамиша ҳам рози бўлиб, чин дилдан тухфа қилмаган бўлишлари мумкин. Айрим “химмат”лилар эса одатда бошқаларни норизо қилиб, тарозидан, ҳисобдан уриб қолиш ҳисобига бойинганлар ва шу бойликларидан дабдабали зиёфатлар берганлар. Сизга ҳам совғалар келтирганлар. Шунинг учун менинг оилам, қайлигим ўз жисмидаги таом асоратидан ҳалос бўлгунича пархезда бўлмоғи лозим. Бу покланиш мену қизингиздан бўлак яна бир инсон – бўлгуси фарзандимизнинг ҳалоллиги учун ҳам зарурдир”.

Қозининг хайратига хайрат қўшилибди, куёвига ҳурмати ўн чандон ошибди. Вақт соат етиб, боғбон ўғил кўрибди. Оғини Абдуллоҳ кўйибдилар. Мана шу Абдуллоҳ ислом оламининг энг улуг олим ва фозил кишиларидан бўлиб етишибди.

Ушбу сатрларни ўқиб, ҳозир ҳалоллик тўғрисида гап юритишга не ҳожат, замонни кўр, ким ҳалол яшаяпти, маошга кун кўриб бўладими? дегувчилар ҳам бордир.

Тўғри, муаммоларимиз кўп, ўзбекнинг маросимлари эса бисёр. Буларни инкор этиб бўлмайди, лекин ҳалол пок одам доим покликча қолади. Ундайлар яхши кунлар келишига ишонч билан яшайдилар, қаддини тик тутишга ҳаракат қиладилар. Чунки барчамизнинг рўпарамизда ҳақнинг буюк ва асло адашмайдиган тарозиси турибди. Биз барчамиз ана шу улуг ажрим кунига, буюк тарози қошига кунма-кун бораётган одамлармиз.

ХУЛОСА

Мустақиллигимиз туфайли ҳалқимиз ўзлигини англаяпти, иймон эътиқод илдиз отаяпти. Ҳалқимизнинг қадимий урф-одатлари, ҳислатлари ҳақида гап кетганда мен ҳамиша фаришта мисол юқорида номлари зикр этилган шахсларни ҳурмат ила эслайман. Поклик, ҳалоллик, маънавий юксак барқамоллик тимсоли сифатида кўз ўнгимда намоён бўлади. Ҳалолликка йўл менимча юракдан бошланмоғи лозим.

4. Ривоятда айтилишича, бир бола мактабга бормокни ҳеч хоҳламас экан. Шунинг учун ҳар куни опаси ўқишга етаклаб олиб бориб, мактаб партасига ўтказиб келар экан. Бир куни опаси билан мактабга кетаётган бола дебди: “Опажон, бир оз ўйнайлик, кейин мактабга борармиз”.

Опаси унга: - Йўқ, укажон, бўлмайди. Мен сени мактабга элтиб қўйгач, қайтишда дўкондан ип олишим керак. Йўл гулзор орасидан ўтар экан. Гулзорда ранг-баранг очилган гуллар орасида асаларилар учиб юрган экан. Боланинг асалариларга ҳаваси келиб: “Асалариларга мазза-да! Ўйнаб-ўйнаб учиб юрадилар”, дебди. Ундай эмас, дебди болага опаси. – Асаларилар ўйнаб учиб юрганлари йўқ. Улар гулдан гулга қўниб бол йиғмоқдалар. Сўнг уларни ўз уяларига элтадилар. Охири улар йиғиб келган боллар одамларга озуқа ва дори бўлади. Демак, ҳозир асаларилар меҳнат билан машғулдилар.

Опа-ука яна йўлни давом эттирибдилар. Йўл яқинидаги бир эшик олдида катта ит чўзилиб ётган экан. Уни кўриб бола: - Опажон, қаранг, ит ҳузур қилиб дам олиб ётибди, - дебди. Шу пайт эшик очилиб, ҳовлидан бир киши чикиб келибди. Унинг елкасида ов милтиғи ва халтаси бор экан. Ит хўжайинини кўргач дарҳол ўрнидан турибди ва уни ортидан йўлга тушибди. Хўжайини овчи экан. Ит эса – ов ити. Улар ўз хизматлари сари йўл олибди.

Кўрдингми, дебди опаси укасига, ҳамма ўз иши билан банд. Одамлар ҳам, асарарилар ҳам, ов ити ҳам. Сен ҳам ўз ишинг билан шуғулланишинг керак. Сенинг ишинг эса ўқишдир. Бола опа ўғитларини тушунибди. Шундан сўнг унинг ўзи мактабга катнайдиган одат чиқарибди ва ўқишга берилиб кетибди. Бу ривоят худди меҳнат мадҳиясига ўхшайди.

Ҳар бир инсон ҳалол меҳнати эвазига топган даромади билан тирикчилик қилмоғи керак: тинимсиз молу давлат, бойлик йиғмоққа интилув керакми? Бойликка хирс қўйиш нималарга олиб келиши мумкин? Бу борада Абу Райхон Беруний ҳикоясига бир қулоқ беринг-а!

Қадим замонларда одамлар соғ ва саломат бўлган эканлар, улар узоқ умр кўриб, касаллик нима эканлигини билмаган эканлар. Улар ҳалол меҳнат билан топган даромаддан ўз эҳтиёжларини қоплаган эканлар. Шундан ортиғига интилмаган эканлар. Кишилар ўртасида ҳамжихатлик, аҳиллик барқарор бўлган экан. Кейинчалик молу-

давлат йиғиш келиб чиққан. Бировлар ҳалол меҳнатсиз, нопок йўллар билан тез бойиб кетганлар.

Бу ўз навбатида, душманлик ва низони туғдирган. Натижада одамлар ўртасида ахиллик йўқолиб, адоват кучайган. Шу туйғайли касалликлар пайдо бўлиб, кишилар вафот эта бошлаганлар. Шунда элнинг мўътабар кишилари Оллоҳга илтижо қилиб бу дардлардан кутқармокни сураганлар. Шунда Оллоҳ кишиларга тиб илмини ўргатган эмиш.

Демак, ҳамма иллатнинг боши бойликка хирс қўйиш экан.

Ҳалол меҳнат кишилар учун, ўзгалар учун фойдаси тегадиган меҳнатдир.

Яна ҳаётда кишиларга зарар, хавф туғдирадиган меҳнатлар ҳам мавжуд.

Масалан: ўғри ҳам ўзича меҳнат қилади. Аммо унинг меҳнатидан элу юртга наф йўқ. Фақат зарар бор, холос. Порахўр, игвогар, чақимчи, кўзбўямачи кабилар ҳам нималар биландир машғул бўладилар, елиб югурадилар ва ўз “меҳнат”ларининг чиркин натижасидан мамнун бўладилар. Шулардан фаркли ўларок биз ҳалол меҳнат аҳлини улуглаймиз.

Донолар: “Ҳаётда ажойиб тарози мавжуд. Бу тарозининг хусусияти шундаки, унинг бир палласида меҳнат ва иккинчи палласида шунга муносиб мукофот бўлган ҳолдагина, у мувозанатда бўлади. Бироқ турли айёрликлар билан “хўжа кўрсин” деб, уни мувозанатга келтирган билан, охири тегишли томонга тортмай қўймайди, деганлар.

5. Ривоят қилишларича, Мавлоно Алишер Навоий яшаган замонда авом ҳалқ бебош бўлган, улар шариат қонунларидан кўрқмас эканлар. Навоий вазир бўлгандан сўнг жамики сайлутомошалар мазор бошига ўтказилсин деган фармони олий чиқарибдилар. Зеро, бундан мақсад шуки, халойиқ мазорга боргач, ўтган ота-она, кавму-қариндошларининг қабрларини кўради, уларнинг атрофини супуради, тозалайди, обод қилади, гул ва қўчатлар экади. Ана шу юмушларни қилаётганида инчунун ўзича охири келиб бизларнинг ҳам ётар еримиз шу жой бўларкан-да деб ўйлайди ва шу тарика инсофга келади.

Дарҳақиқат, ушбу фармон Алишер Навоий ўйлаган мақсадга мунофиқ натижа бера бошлабди. Қабристонларга одамлар боравериб, у ерларни обод қилибдилар.

Ўша пайт Хирот шаҳрида учта ўткир угри бўлган экан. Энг катта ўғрибоши икки йил бурун қазо қилган экан. Бу угрилар баҳор байрами кечаси бир бойнинг ҳовлисини босишга маслаҳат қилганлар. Улардан бири бундоқ дебди: - “Оғайнилар, сайил мазор устида бўлади. Сайилга борайлик, томоша қилайлик, ўғрилиққа сўнгги кеча ҳам борурмиз”. Бу маслаҳат шерикларига ҳам маъқул тушибди. Эрталаб учала ўғри оломонга кўшилиб мазорга борибдилар. Қарасалар, одамлар эрта озондан келиб ҳар бири ўз қавму-қариндошларининг қабрларини зиёрат қилиб, супуриб, гул - кўчатлар экиб юрибдилар. Ҳалиги ўғрилар бир-бирларига қараб, тўғри ўша ўғрибоши қабри устига борибдилар. Қарайдиларки, қабр чўкиб, ундан шўра, қамиш ўсиб чикибди. Бир вақтлар бирга нон туз еганмиз деб, улар қабрининг атрофини тозалаб, устига тупроқ ташлаб, шўра-қамишларни ўриб ташлабдилар. Шунда гўё қабрдан: “Эй инсон, фоний дунёга алдамчи ишратларга кўп берилиб кетма, ўзингни билмай қолар даражага тушма, ҳаммасини одамлар қатори меъёрда тутгин. Менинг ҳолимни кўр ким эдим, нима бўлдим. Ҳамма ҳам бир сиқим тупроққа айланар экан. Агар одамий-одам бўлай десанг кўзингни катта очиб, яхшилиқни, мусулмончиликни ва умрингни интиҳосини ўйла” деган садо келгандек бўлибди. Шунда ўғриларнинг каттароғи хўрсиниб дебди: - “Эй оғайнилар, ўғрилиқ билан ном чиқарган бу ўғрибошининг охир оқибати шу бўлса, эртага биз билан сиз ҳам ўламузу, бундан гўримизни тепкилаб ўтадилар. Келинглари, энди ўғрилиқни ташлаб, қолган умримизни ҳалол ишлаб ўтказайлик, тавба қилайлик, шояд бизларнинг гуноҳимиз кечирилса. Шу бўлибдию, ўғрилар ўзларини меҳнатга урибдилар. Ана ўшандан бошлаб ҳалқ орасида “Ҳаддингдан ошсанг мазорга боргин” деган нақл қолган экан.

Дунё ўткинчи. Дўппини бир бор айлантиргунча неча йиллар ўтиб кетади. Ўзлигини англаб етган, қалбига қулоқ солган ҳар бир инсон марҳумларни хотирлаб, қабрларини тавоф этиб турса, мен бу фоний дунёда нима иш қилдим, яна қандай ишлар қилишга қурбим ва вақтим етади деган саволини берса, унинг қалби тозаланади, ёмон йўллардан, фикрлардан қайтади, инсофга келади, шу билан бирга одамийликнинг гўзал фазилатини бажарган бўлади.

ХУЛОСА

Халол меҳнат ва шу орқали тирикчилик қилмок инсонийликнинг бош омилидир.

Ҳар қандай шароитда ҳам инсон ўзлигини унутмаслиги, ўз турмушини инсонга хос юксакликда уюштирмоғи лозим.

XV. Яхши ном билан яшаш ҳақида

Ривоят қилишларича, бир чол билан кампирнинг бири-биридан ширин бир ўғилу, бир қизи бўлган экан.

Чол кампир ўзларининг хотамтойликлари, қўллари очиклиги билан одамларга меҳр кўрғазиб маҳалла кўй, қишлоқ аҳли орасида обрў қозонишган экан. Ҳамма уларни иззат-ҳурматларини жойига кўяр экан. Чол-кампир ўғли билан қизини ёшлиқдан ўзларига ўхшаб халол ва тўғри қилиб, меҳнатни севиб, қадрига етадиган, бировларга ҳақиқа хийнат қилмайдиган қилиб ўстиришибди.

Вақти-соати етиб бетоб бўлиб, боши ёстикка тегибди. Шунда у ўғли билан қизини ёнига чақириб: - Болаларим, мен сизларни халол пок яшашга ўргатдим. Меҳнатдан қочмайдиган бўлдинглар. Биров йиғлаб турса қўллайдиган, йиқилса турғизиб, юролмаганларни йўлга солиб кўядиган қилиб тарбияладим.

Каттани-катта, кичикни-кичик биладиган, оқу-қорани ажратадиган бўлдинглар. Энди менинг ёшим ўтиб қолди, қаридим.

Кўриб турибсизлар, мендан сизларга катта бойлик мерос қолаётгани йўқ, фақат қилган ўғит-насихатларимгина мерос қолаятти. Майли десанглар яна икки-уч оғиз сўз айтмоқчиман. Ҳеч қачон бировни дилига озор берманглар, яна нима ишга қўл урсанглар оқибатини обдон ўйлаб иш тутинглар. Менинг сизларга қолдирадиган бирдан-бир меросим – **яхши ном билан яшаш, яхши ном қолдиришдир**. Шу буюк меросимни оёқ ости қилмай, унинг қадрига етсанглар, ҳеч қачон кам бўлмайсизлар, ёмонлик кўрмайсизлар. Чол шу гапларни айтиб оламдан ўтибди.

Чолнинг кўшниси бойнинг ҳам бир ўғли ва бир қизи бўлиб, ҳар иккиси оталарига ўхшаб ўсишган экан. Бой ҳам оламдан ўтиб, ўғил-қизига еру кўкка сизмас бойлик қолдирибди. Бир куни бой ўғли билан чол ўғли учрашиб қолишибди. Шунда бойнинг ўғли: - отамдан менга катта бойлик мерос қолди, уни ака-сингил бир умр

еб тугата олмаймиз. Сизларнинг отангиздан нима мерос қолди? – деб сўрабди. Шунда чолни ўгли: - отамиздан бизга буюк мерос – тўғрисўзлик, ҳалоллик, меҳнатсеварлик, хотамтойлик, эл-юртга меҳр-муҳаббатли бўлиш қолди, деб жавоб берибди.

Бойнинг ўгли, ичида: “Кўрамиз отанг қолдирган мерос билан қаергача бораркансан, деб кулибди. “Ётиб еганга тоғ чидамайди” дейишади.

Ойлар йиллар ўтибди. Бойнинг қолдирган меросини болалари тугатибди. Уларнинг қўлларидан ҳеч бир иш келмагач, охири гадойлик қилиб кун ўтказишга мажбур бўлишибди.

Чолнинг ўгли-қизи бўлса, оталаридан қолган мерос – ақл-одобни кўз қорачигидай асраб, унга ғард юқтирмай камолга етишибдилар.

ХУЛОСА

Кимда-ким ёшлиқда ҳалқимизнинг йиллар ва даврлар синовидан ўтган ҳалқчил, ҳаётий одатларини, удумларини, одобномасини яхши ўзлаштириб олса, доноларнинг панд-насихатлари ва ўғитларига қулоқ солса, унга амал қилса, ундай бола элда катта обрў-эътибор топади.

XVI. Ақл ва фаросат ҳақида

1.Ривоят қилишларича кунлардан бир куни Султон Суюн билан Мирали ҳазинадаги Султон Суюннинг отаси қолдирган китоблардан бирини ўқиб ўтиришса, жуда қизикарли жойи чиқиб қолибди. Унда бир вақтлар думли юлдуз тукқанлигини, Султон Суюн билан Миралидан бошқа яна икки нафар қиз дунёга келганлигини шу китобга ёзиб қолдирган экан.

Шу кундан бошлаб ўша қизларнинг ишқу - муҳаббати уларнинг кунглини уртай бошлаган. Аммо қизларнинг на исми, на турар жойи маълум бўлмаганлигидан, уларни топиш амри маҳол экан. Қизларни излашда ақл-идрок билан бирорта тадбир ишлатиш зарурлигини тушунган Султон Суюн Миралидан маслаҳат сўрабди. Шунда доно Мирали: “Кексалардан қолган бир нақл бор, яхши гап билан илон инидан чиқар, деган. Шунинг учун уларни ё ширин сўз

билан излаб топмоқ керак ёки бирор кимсани ноҳақ ҳақоратлаб эл кўзига кўрсатиб, уларни тиллангирмоқ керак”, дебди.

Хусайн Бойқаро иккинчи таклифни маъқул кўрибди, икки ясовулни чақирибди-да: - Сизлар бир даёв йигитни топинг-да, кўлини орқасига боғлаб, олдингизга солиб шаҳарнинг жин кўчасию, кенг кўчаларидан айлантириб чиқинг. Кета-кетгунча бошига камчи ёғдириб, юрак бағрини доғланг. Кимда-ким, бу йигитнинг аҳволига ачиниб, бу бечорани нега ураяпсизлар, деб сўраса, унақа одам билан ишингиз бўлмасин. Фуқароларимиз орасида бу ишни маъқуллайдигани чиқиб қолса, уни зудлик билан менинг қошимга олиб келинглар! – деб буюрибди.

Ясовуллар кўчадан бир чопони йиртиқ қосиб йигитни тутиб олиб, уни кўчама-кўча ҳайдаб, қамчилаб олиб ўта бошлабдилар. Бегуноҳ йигитнинг зорига чидай олмаган одамлар: - Ҳой ясовуллар! Бу бандани мўминнинг гуноҳи не? Бечорани нега ураяпсизлар? – деб сўрашса, ясовуллар: - Эй ҳалойиқ! Бу йигит ҳар доим буюрилган ишнингина қилади. Унинг бундан бошқа айби йўқ, - деб жавоб беришибди.

Одамлар: - Эл-юртда айтилган юмушни бажармаган одамни жазолаш расм бўлганини биламиз. Аммо, айтган ишни қилган кишининг калтак еганини умримиз бино бўлиб эшитмаганмиз. Бу ишингиз инсофдан эмас! – деб ясовулларнинг орқасидан ер муштлаб қолаверибдилар.

Хуллас, икки ясовул эрта оқшомдан то шомгача пиёда кўчаларни айланишса-да, уларнинг ишларини маъқуллаб, “баракалла” дейдиган бирортаям инсон топилмабди.

Улар хориб, чарчаб, шаҳар чеккасидаги кўчалардан бирининг одоғига етиб борибдилар. Йигитни уриб, суриб бораётган ясовуллар кечга яқин нон ёпиш учун тандир қиздираётган бир аёлнинг уйи ёнидан ўтиб қолибдилар. Шунда аёл: - Сарбоз ўғилларим! Бу йигитнинг ёш жонига раҳмингиз келмайдими? Не айби учун бу шўрликни шу кўйга солдинглар? – дебди. Ясовуллар: - Бу йигит ҳамиша қил деган ишни қилади, шунинг учун ураяпмиз, дейишибди. Аёл: - Бу қанақаси бўлди? Одамлар буюрилган ишни қилмаганини урадилар, сизлар бўлса айтилган ишни қилган одамни бунча хўрлайсизлар? Шунчалик ҳам ноинсоф бўласизларми ахир?! – дебди.

Бу аёлнинг ёнида бўйига етган қизи ҳам турган экан, у гапга аралашиб, ясовулларнинг тарафини олибди: - Йўқ она улар жудаям тўғри иш қилишяпти. Қачонгача бировга ҳамма ишни айтиб қилдирасиз, юмушларни ўзи билаб қилавермайдиган ношуд инсонларнинг жазоси шудир!

Ясовуллар подшо айтганидек қилиб аёлнинг кизини саройга олиб кетибдилар.

Икки ўрим тим қора сочлари думли юлдуз қуйруғидай тўлғониб турган соҳибжамол қизга бир нафас разм солиб турган Султон Суюн: - Яхши қиз, бизнинг ноҳақ буйруғимизни ҳақ дейишингизни боиси нимада? – деб сўрабди.

Қиз: - Султон Суюн билан Мирали адолат тахтида турганларида салтанатда ноҳақ иш қилмаслигини билганимдадир, - деб жавоб берибди.

Сизнингча, ҳамиша буйруққа қараб иш қилишга одатланиб қолган кишини жазолаш тўғри эканда?! дебди Султон Суюн.

- Ўз ақлу фаросати билан иш қилмайдиган инсондан жамиятга не фойда? У аслида бундан оғирроқ жазога лойиқдир, - дебди қиз.

Султон Суюннинг кўнглидагини кўзидан билишга одатланган Мирали дўстининг ниятини даров сезиб, қизга савол берибди: Эй кўзлари шохло қиз! Султон Суюннинг кўнглидаги биттаю-битта армони бўлса-ю, унинг рўёбга чиқишига фақат сизга боғлиқ бўлса, ўз илтифотингиз ила унинг дилини равшан қилармидингиз?

Қўлимдан келса, жон устига. Аммо бахт менга насиб этмас, ахир мен подшозодалар зотидан эмасман, бир камбағал дарбозабоннинг сағириман, холос!

Султонимиз шаҳар дарбозасининг калитини отангизга ишониб топширган бўлсалар, кўнги саройининг қулфи калитига сиздек зебо қиз эгалик қилишини истайдилар, - дебди Мирали.

Қиз Султон Суюн билан Миралига таъзим бажо келтирибди.

2. Ривоятда айтилишича Қадим замонда бир эркак аёли билан суҳбатлашиб ўтиришганларида, эшик тақиллаб қолибди.

– Ким у? – сўрашибди эру-хотин бараварига.

– Мен тақдирман, - дея овоз келибди эшик ортидан.

Хонадонингизга озгина бахт ва бироз бахтсизлик олиб келгандим. Шуни икковларингга тақсимлаб беришим керак.

- Сен бахтни аёлимга бер у бир умр шу рўзгорни деб тиниб-тинчимади, бахтсизликни эса менга қолдир, дебди эркак.
- Йўқ, йўқ, мен эмас, эрим бахтли бўлиши керак, - дебди аёл жон ҳолатда. “Бахтсизлик”ни менга берақол, чунки биз аёллар жуда сабр-тоқатлимиз.

Шунда тақдир дебди: - “Мен сиз иккингишни бор-йўғи синаб кўрмоқчи эдим ҳолос, ваҳоланки бир-бирингиз билан аҳил экансизлар, оилада бундан ортиқ бахт йўқ”.

ХУЛОСА

Ҳар бир инсон оилада ҳам, меҳнат жамоасида ҳам ақл-фаросат билан иш тутса, оилада тинчлик-тоғувлик, қувонч, барака ва жамоада муваффақиятларга эришади, обрў-эътибор топади.

XVII. Илм ўргатиш ва ўрганиш ҳақида

Ривоят қилишларича, қиёмат куни ўз умрини илм ўрганиш ва ўргатишга бағишлаган бир кишини Тангри Таолонинг хузурига келтирадилар. Тангри Таоло бу одамни жаннатга, Муҳаммад алайҳиссалом хузурига олиб боришга амр этади. Қарасаларки, жаннатда пайғамбар Ҳавзи Кавсарнинг лабидан туриб умматларига косада сув ичириб турибдилар. Пайғамбарларимиз бу одамни кўриб, косада сув эмас, балки муборак қўллари билан Ҳавзи Кавсар сувидан ичирадилар. Атрофидаги одамлар бу ҳолни кўриб: “Ё Расулуллоҳ, бу одамга қўлларингиз билан сув ичиришингизнинг боиси нимада?”, деб сўрабдилар. Шунда пайғамбар алайҳиссалом: “Дунёда ҳамма одамлар тижорат қилиб, дунё топмоққа машғул бўлиб юрган пайтларида, бу одам дунёнинг муҳаббатидан воз кечиб, илм ўрганди ва ўрганган илмини шогирдларига ўргатди. Шу боис бу одамга Кавсар сувидан ўз қўлим билан ичирдим” деб, жавоб берган эканлар.

Юртимиз истиқлол нашидасидан бахраманд бўлганидан сўнг талайгина муваффақиятлар қўлга киритилди, республикада оламшумул ўзгаришлар рўй берди. Маънавият соҳасида ҳам сезиларли даражада ўзгаришлар бўлаяпти. Барча илм-фан ахиллари бой маданий меросимизни ўрганишда, ўтмиш мутаффақирлари, устозларимиз асарларини чоп этиб, халққа етказишда, миллий

кадрятларимизни тиклашда катта ва хайрли ишларни амалга оширмоқдалар.

Бу йиллар давомида Ал-Бухорий, Имом-Ат-Термизий, Аҳмад ал-Фарғоний, Баховуддин Нақшбандий, Хўжа Аҳмад Яссавий, Нажмиддин Кубро, Маҳмуд ал-Замаҳшарий, Хўжа Ахрор Валий, Абдухолиқ Ғиждувоний каби буюк аждодларимизнинг, Абдулла Қодирий, Абдурауф Фитрат, Абдулҳамид Чўлпон, Маҳмудхўжа Бехбудий, Усмон Носир каби миллий мустақиллик фидойиларининг номлари юзага чиқарилди.

Янги тикланиб келаётган **мафқуранинг** асосий мақсади жамият аъзоларини маънавий жиҳатдан юксалтириш, ҳар томонлама етук ва баркамол инсонни тарбиялаш, ёшларга ахлоқий фазилатларни сингдиришдан иборатдир.

Халқимизнинг меҳнатсеварлиги, ғайрат-шижоати янги мафқурага муносабати канчалик ошса, истиклолнинг иктисодий, сиёсий, маданий бошқа асослари шунчалик тез қарор топади, ривожланади ва мустаҳкамланади. Пировар натижасида илм-фаннинг раванқ топишига, халқимизнинг моддий фаровонлигини ошишига қулай шароитлар яратилади. Бу эса, ўз навбатида мустақил республикамизнинг халқаро мавқеи, обрқ-эътиборининг янада ошишига сабаб бўлади.

Ўрта Осиё халқларининг фахри бўлган Абу Али Ибн Сино инсоннинг маънавий камолатга интилиши унинг биринчи бурчи эканлигини уқтириб: “Маънавий камолотга эришишдан қочадиганлар – одамларнинг энг қўрқоғидир”, деб ёзган экан.

Маънавий камолат деб, биз кишининг борлиқ ва кишилиқ ҳақидаги билимларини мукаммал ўзлаштиришини ва уларни ўз шахсига сингдиришини тушунамиз. Инсон олим бўламан деб, илм чўққисига интилишидан аввал, биринчи галда **одамийлик илмини, инсонийлик фанини** ўзлаштириши лозим. У одамийликка хос мулоҳазалари билан, дунёдаги тирик мавжудотларнинг гултожи булган. Шунинг учун донолар «Олим булиш осон, одам булиш кийин» деганлар.

Хулоса

Илм эгалланг! Илм – саҳрода дўст, ҳаёт йўлларида – таянч, ёлғизлик дамларида – йўлдош, бахтиёр дақиқаларда раҳбар, қайғули онларда – мададкор,

одамлар орасида – зебу-зийнат, душманларга қарши курашда – курулдир

XVIII. Имом ал Бухорий ҳақида

Маълумингизким, узоқ тарихга эга бўлган ўзбек халқи таълим-тарбияга оид бой меросга эга. Биз жаҳон маънавияти хазинасини бойитган Имом Ал-Бухорий, Ат-Термизий, Аҳмад Ал-Фарғоний, Муҳаммад Ал-Хоразмий, Абу Райхон беруний, Абу Али Ибн Сино, Баҳовуддин Нақшбанд, Мирзо Улуғбек, Алишер Навоий, Бобур Мирзодек улуғ алломалар меросхўримиз. Биз бу инсонлар меросини, маънавий сарчашмаларини чуқур ўрганиб, эҳтиёт қилиб, бойитиб, улар ёққан чирокларини янада мунаввар этмоғимиз даркор. Шу боисдан улуғ инсон – имом ал-Бухорийга бағишланган бир қанча ибратли ривоятлар маълумки, уни билиб қўйиш фойдадан холи бўлмаса керак деган умидда сиз ҳурматли китобхонларга уларни ҳавола этмоқдаман.

Имом Бухорий норасидалик пайтидаёқ илохий иноят унга эътиборни қаратган экан. Ривоят қилишларича, Имом Бухорийнинг кўзи кўр бўлиб қолган экан. Онаси туну-қун Оллоҳга илтижо қилиб, унга шифо сўрар экан.

Қуёнларнинг бирида онаси тушида Иброҳим алайҳиссаломни кўрибди. У киши дебди: “Эй аёл, тур энди, оху-нолаларингни бас қил, сен Оллоҳдан боланга шифо беришини астойдил, чин юракдан тилаган эдинг, парвардигор фарзандинг кўзларига нурни қайтариб берди”.

Тонг отгач, она қараса, ҳақиқатдан ҳам фарзанди ҳовлида ўйнаб юрган экан. Шундан эътиборан Имом ал-Бухорий ҳадис илмига бутун умрини бағишлаган экан.

Иккинчи бор ривоятда айтилишича Имом ал-Бухорийнинг отаси ўз замонасининг катта олими бўлиш билан бирга, тақводор ҳам бўлган экан. У вафоти олдидан: “Менинг молларимга харом ва шубҳали бирор дирҳамнинг аралашганини билмайман” – деган экан. Имом Бухорий ҳалол лўкма еб вояга етган экан.

Шунинг учун “Унга отасининг фазилатлари (илм, дин ва тақводорлик) мерос бўлган” дейилади.

Яна бир ривоятда Оллоҳ унга онгли қалбни, кучли ёдлаш қобилиятини, ўткир эҳтини ато этган экан, дейилади.

У 9-10 ёшлардаёқ 70000 ҳадисни тартибли тарзда ёд олган экан. У бирон бир китобга назар ташлашининг ўзидаёқ уни ёдлаб олар экан.

Кейинги ривоятда айтилишича, унинг ўзи шундай деган экан: “Мен 1080 одамдан ҳадисларни ўргандим. Ҳадис излаб бормаган ислом диёрлари жуда кам қолган бўлса керак. Ҳадис айтиб берганлар ичида ҳадис соҳиби бўлмагани йўқ. Мен ҳадисларни “имон - сўз ва амалдир” деганлардангина ёзиб олдим”

Айтишларича, бу ҳадис асарини Имом ал-Бухорийнинг ўзидан 70000 киши тинглаган экан.

Кейинги ривоятда Ибн-Исмоил қуйидагича ҳикоя қилади: “Имом Бухорий дарс тинглашдан биздан ажралиб турарди. У дарс пайтида бир неча кун қоғоз ва қаламсиз дарсга келди. Биз ҳаммамиз эса домла айтганидек дафтаримизга ҳадисларни ёзиб олардик. Биз ундан нега ёзмаяпсан, деб кунда сўрар эдик. У индамас эди. 16 кундан сўнг, у: “Жуда кўп марта нега ёзмаяпсан, деб сўраяпсизлар, қани, сизлар ёзганлирингизни кўрсатингларчи” – дебди. Сўнг у бизнинг ёзувларимизни кўриб, 16 кун давомида биз ёзиб олган 15000 ҳадисни ёддан айтиб берди. Кейинчалик ёзганларимизни тўғри ёки нотўғрилигини, уни ёдлаб олганига солиштириб, билиб оладиган бўлдик”.

Дарҳақиқат, маърифат аҳли унга ёшлигиданок ҳадис эшитиш учун эргашиб юришар экан.

Яна бир ривоятда айтилишича, ҳадис соҳиблари тўпланиб, 100 та ҳадисни олибдилар-да, уларни матиларини ҳам, саналарини ҳам аралаштириб юбориб, 10 кишига бўлиб берибдилар. Мажлисида Богдод ва Хуросонликлар ҳам йиғилишган экан.

Тайинланган ҳар 10 кишидан бири Ал-Бухорийдан чалкаштирилган ҳадислардан сўрай бошлабди. Ал-Бухорий уларга “билмайман” деб жавоб бера бошлабди.

Мажлисида ўтирганлар бир-бирига қараб, бу одам ҳамма нарсани билиб туриб, атайин билмайман, деб жавоб бераёпти, десалар, бошқа бирлари уни билмасликда айблабдилар.

Ал-Бухорий уларнинг саволлари тугаганлигини билгач, кейин бирма-бир ҳар 10 кишига, сиз биринчи ҳадисингизни “бундай” дедингиз, унинг тўғриси “мана бундай бўлади”, деб ҳар бир матнни ўз иснодига, ҳар бир иснодини эса ўз матнига тушириб берган экан. Шундан сўнг аҳли мажлиси унинг фозиллигини тан олган экан.

Ривоят қилишларича, Имом Ал-Бухорий жисми озгин, ўрта бўйли бўлган экан. Айтишларича, у бир кунда 2 ёки 3 дона бодом еб ҳам кифояланган экан.

Кейинги ривоятда айгилишича, бир куни Имом Бухорий пешин номозини ўқиб, кейин нафл намозини ўқийди. Намоз тугагандан сўнг кўйлагини кўтариб, ёнидаги одамга: “Қаранг-чи баданимда бирон нарса борми?” – дейди. Ҳалиги одам қараса, бир ари унинг 17 жойини чақибди, таналари илжираб кетибди. Шунда: “Нега ари биринчи бор чаққанда, намозни бузақолмадингиз?” – деб сўраганда, у: “мен шундай сурани ўқиётган эдимки, уни тамомига етказишга қарор қилдим” – деб жавоб берган ва Қуръон Каримни қандай улуғлаш кераклигини намоёйиш этган экан.

ХУЛОСА

Кўрдингизми, биргина алломамиз ҳаётига оид бир неча ривоят бизни сабр-тоқатга, ёрқин келажакка умид билан қарашга, саховатликка, ҳалолликка, ўткир зехнли бўлишга, камтарликка, соғлом турмуш тарзини шакллантиришга, эътиқодли, одобли бўлишга чорляпти.

Бизнинг қонимизда ана шундай буюк зотлар қони оқар экан, бизда фаровон ва гўзал ҳаёт яратиш учун беқиёс имконимиз бор. Буюк ватанимиз – Ўзбекистонимизнинг келажаги порлоқ давлат бўлишлиги ҳақиқатдир.

ХІХ. Табиатни асраш ҳақида

1.Ривоят қилишларича ниҳоятда бахтиёр бир оила бўлган экан. Улар катта анҳор бўйида, мева-чеваларга бой боғ ичида истиқомат қиларканлар. Шундай бахтиёр кунларнинг бирида Аллоҳ уларга паҳлавондек ўғил берибди. Келинчак боласини еру-кўкка ишонмас, оқ ювиб, оқ тараркан. Бир куни ҳовлини супуриб юрса, боласи йиғлаб қолибди. Она болага шошилиб, тўпланган аҳлатни анҳорга ташлабдида, уйга қараб чопибди.

Аммо шу кундан бошлаб, бола гулдек сўлиб борибди ва оғир дардга чалиниб, тузалмабди ва вафот этибди. Келинчак Аллоҳдан бошқа фарзанд сўрабди. Лекин у бошқа фарзанд кўрмабди. Бир

куни тушида анҳор тўла чақалоқ оқиб келаётганмиш, уларни ушлай деса, ушлай олмасмиш.

Шунда бу аёл бир донишманд олдиға бориб тушини таъбирини сўрабди. Шунда донишманд уни обдон тинглагач: “Сиз анҳорға ахлат ташлаганмисиз, қизим”, деган экан.

Айтишларича, тунни билан фаришталар ҳовлиға кут-баракани сочиб юришаркан, уй ичидаги ахлатни кўчаға улоқтирсангиз, кут – баракани ҳам улоқтириб юбораркансиз.

2. Отам раҳматлининг ибратли хислатлари кўп эди. Исрофдан сақланинглар, ҳамма нарсанинг уволи бор дердилар. Ариқдан оқиб келган нон бурдаларини четга олиб қўйиб, буни қайси тарбиясиз ташладикан деб қўярди. Агар сувда турли чиқиндиларни кўриб қолса, биз ўйнаётсак, чақириб, уни кўрсатарди ва : “Сувни ифлос қилган, сувга тупирган одам кўр бўлиб қолади, зинҳор бундай қилманглар, деб насиҳат қилардилар. Биз ҳам ўз навбатида агар болалардан биронтаси билмай сувга бирон нарса ташлаб юборса, тезда ол, бўлмаса кўр бўлиб қоласан, деб бир-бирларимизга танбеҳ берардик. Ҳозирда нима бўлаяпти, буни сизларга тушунтиришга ҳожат йўқ. Ўзларинг кўриб турибсизлар.

Отамнинг яна бир одатлари бор эди. Юрган йўлларида ҳас-чўп, тош, кесакни, қоғозларни, нон ушюқларини кўриб қолсалар, уларни четга олиб қўяр, қоғозларни йиғиб тандирга ташлар, нон қолдиқларини эса ўпиб, пешонасига суртиб, баландроқ жойга қўярдилар.

Билингни, бизнинг миллий қадриятларимиз, урф-одатларимиз, турмуш тарзимиз экологик тарбиянинг бешиги бўлган.

Сув бизни асрайди, биз ҳам уни асрашимиз керак. Сув борки, кўчаларимиз, маҳалламиз, юртимиз яшнаб турибди. Сув борки, боғлар, тоғлар, гулзорлар яшнайти. Уларни кўриб, инсонларнинг қалблари ҳам яшнаб туради.

3. Бир ривоятда айтилишича тут дарахтидан “Холинг нечук?” деб сўрабдилар.

- Ҳолим танг. Биров тагимни юмшатиб қўймайди. Ўзинг учун ўл етим деб, бир амаллаб ҳосилга кирсам, таёқ билан урадилар, устимга чиқиб тепадилар, шохимдан ушлаб синдирадилар” деб нолиган экан.

Яшил хазиналар юртимиз бойлиги. Улар табиатнинг дармондориларидандир. Улар хаводан карбонат ангидридни олиб,

тирик мавжудотга зарур кислородни тайёрлаб, етказиб беради, хавони мусаффо қилади.

Орамизда ям-яшил, кўзни қувонтирадиган, кайфиятни кўтарадиган майсалар устида ёнбошлаб ётадиган, гулларни беҳисоб юлиб, нобуд қиладиганлар йўқ дейсизми? Билингки, ҳар бир гиёҳ беҳосият эмас. Айрим жойларга дарахтларни кесиб, пайҳон қиляётганлар камми?

Инсон учун бу бебаҳо ҳазинани бойитиш ва сақлаб қолиш ҳар бир виждонли кимсани бурчи.

“Сердарахт қишлоқда бемор кам бўлади” дейишади турклар. Дарҳақиқат шундай. Саломатлигимиз посбонларини авайлайлик, асрайлик, уларни ёшларга тушунтирайлик.

Бобомиз Амир Темур: “Шоҳ бўлсанг ҳам, гадо бўлсанг ҳам боғ ярат, унга эътиқод ва меҳр уруғлари қадалган бўлсин” деб бежиз айтмагандир. “Ватан остонадан бошланади”, дейишади. Шундай экан, ҳар бир хонадонга боқиб, у ерда яшаётганларнинг она табиатга бўлган муносабатини билиш, кўриш қийин эмас.

Тасаввур қилинг, шаҳримиздаги ҳар бир инсон ҳар йили бир тупдан кўчат экса, кўркамлиги бўйича шаҳримиз Швецариядан қолишармиди? Агар бу яратилган боғ шифохоналаримизда бўлса, нур устига аъло нур бўлади. Уни бир айланган беморни руҳи тетиклашади, гўёки бемор билан тиллашган дарахт унинг дардини олади.

-“Ҳавода чанг ва тутун бўлмаса эди, одам минг йил яшарди” деган эди. Абу Али Ибн Сино. Баликка сув нечоғли керак бўлса, одамга. кўкату майсаларга, паррандаю даррандаларга, хашорату хайвонларга ҳаво ҳам шундай зарур.

Тирик мавжудот ҳаво таркибидаги кислород билан ҳаёт эканини барчамиз биламиз. Соф ҳаводан ким баҳра олмайди, дейсиз. Салкин ва соф ҳаво баданни “ювади”, бамисоли “чаяди”. Юрак-томирлар фаолияти ошади. Руҳий доира тиниқ ва равон бўлади, ўпка эркин нафас олади.

“Очиқ ҳавода ухланг, овқатланинг” деб бекорга айтилмайди. Соф ҳаво дармондори. Кўп беморлар шу дармондоридан шифо топадилар. Лекин ҳозирда айрим жойларда биз унинг мусаффолигини қай даражада асраёпмиз. Кўчаларни сув сепмай супураяпмиз. Кўча, ҳовлиларда ҳашак, ҳазон, қоғозларни ёндираяпмиз. Улардан чиққан захарлар соф ҳавони булғаяпти. Нега

билатуриб, бу ножўя ҳаракатларни қиляпмиз? Нега шуни қилаётган инсонларни тартибга чақирмаяпмиз? Шу тариқа ҳаво булганиб бораверса, оқибат нимага олиб келишини бир тасаввур қилайлик-чи.

Шу боис академик Ё.Турақулов ҳам: “Одамларда табиатга муҳаббат туйғусини уйғотиш масаласи тарбиянинг узвий бир қисми бўлиши керак. Табиатни эъзозлаш кишилар учун бирор мажбурият ёки чора-тадбир эмас, балки табиий, тугма истак бўлиб қолиши лозим” дейди.

Шулардан келиб чиққан ҳолда, табиатни эъзозлашни ҳар кун, ҳар ким амалга ошириши лозимлигини унутмайлик.

ХУЛОСА

Она табиатни асраш, бетакрор табиатга бефарқ бўлмаслик керак. Ҳар бир оилада болани ёшлигидан табиатга эҳтиёткорона муносабатда бўлишга ўргатиш, оилада экологик муҳитни ташкил қилиш ва болаларнинг ҳам экологик маданиятни юксалтириш ота-оналарнинг муҳим вазифаларидан бири эканлигини унутмайлик.

ХИКМАТЛАР

“Хикматнома” китобида ёзилишича, инсон насли инсон бўлиб, қўли ишга тили сўзга келиб, бир-бири билан муомала қила бошлабди-ки, бу ажиб, чигал, борлиги сирлардан иборат дунёга яшаш дарсини ўқийди ва то шу кунгача бу дарс тугамаган. Энг буюк донишмандлар умрларини илму-фанга бағишлаб, жаҳон кезиб, дунё-дунё китоб ўқиб, оламдан кетар чоғи, мен ҳаётдан ҳеч нарса билмай кетмоқдаман, деганлар. Не ажаб, ҳаёт илмини тугалламоққа нафақат бир инсон умри, балки инсонлар умри етмайди.

Йўл юриб кетаётган инсофли одам беҳосдан чуқурликка тойиб кетса, ўрнидан туриб, этак қоқиб кетавермайди. Мен йиқилдим, бошқалар йиқилмасин, деб чуқурни текислаб қўяди, ё бўлмаса, бирорта таёкни суқиб, қара, деган ишора бўлади. **Боболар хикмати ана ўша таёқдир.**

Одамлар бошқаларни ўйлаб бекилган булоқ кўзини очадилар, дарахт экадилар. Мендан кейин дунёга келувчилар ташналик

азобини кўрмасинлар, очликдан, офтоб тигидан қийналмасинлар, дея шундай қиладилар. **Боболар хикмати ана ўша булоқ, ана ўша дарахтдир.**

Одамлар масжид ва мадраса қурадилар, йўл солиб, кўприк қиладилар, меҳмонхоналар тиклайдилар. Улар бу ишларни ўзларидан кейин келувчилар ҳам имонли, илм-маърифатли бўлсинлар, эллар, юртлар ўртасида яхши борди-келдилар бўлсин деб қиладилар. **Боболар хикмати ана ўша йўл, кўприк ва меҳмонхоналардир.**

Хикматли сўзлар, мақолалар биз учун асрларнинг садоси, узок ўтмиш билан ҳамнафаслик хиссини уйғотувчи мангу чақирик, замонлараро кўприкдир.

Хикматли сўзлар, мақолалар-номаълум шоирларнинг юрак сатрлари, халқ истеъдодининг масофа билмас шулалари, зулм, ҳақсизлик кўксига санчилувчи адолат тигидир.

Ушбу рисолада бир қанча хикматлар келтирилганки, зеро улар маънавиятимизни бойитишга кўмак бўлар.

ХИКМАТ – МЎМИН КИШИНИНГ ЙЎҚОТГАН НАРСАСИДИР

Маълумингизким, одоб-ахлоққа оид хикматлар халқимизнинг севиб ва амал қилиб келаётган маънавий озуқаларидан ҳисобланиб келинади.

Асрлардан буён одамларни тўлқинлантириб келаётган ва одоб-ахлоқнинг гултожлари ҳисобланган ҳадисларда: “Хикмат- бу мўмин кишининг йўқотган нарсасидир” дейилади. Демак, ҳар бир мўмин киши хикмат ўрганишга интилиши, битта хикматни ўрганса, йўқотган нарсасини топгандек қувониши зарур.

Чунончи, шоир айтганидек:

Гўзаллик дунёси хикмат ичинда,
Лаззатнинг асоси хикмат ичинда,
Бузилган феъл ила айниган хулқнинг,
Энг ўткир давоси хикмат ичинда.

Хикматларда: “Одоб буюк тождир, уни кийганда, қайга борсанг боравер” дейилади. Одоби одамни табибга қиёслашади, у билан

суҳбатлашиш кўнгилдаги ғамни қувади. Бунга ишонишингиз учун сизнинг эътиборингизга бир неча ҳикматларни ҳавола этамиз.

Бир ҳикматда айтилишича, кишининг қалбида қуйидаги бўстонлар бўлар экан:

Биринчиси – илм бўстони, иккинчиси – мулойимлик бўстони, учинчиси – ихлос бўстони, тўртинчиси – камтарлик бўстони, бешинчиси – саховат бўстони, олтинчиси – ризо бўстони, еттинчиси- умид бўстони!

Савол тугилади: - Бу бўстонларда нималар бўлади?

Киши равақ топай деса, аввало, илм бўстонига қиради, у ердаги нодонлик ва жоҳиллик ҳашакларини юлиб ташлайди.

Сўнг мулойимлик бўстонига қиради ва бу бўстонда адоват ва ҳасад тиконлари бўлса, уларни юлиб, узоққа отади.

Сўнг ихлос бўстонига қиради ва бу бўстонда риё ва бадғумонлик ҳашаклари бўлса, уларни юлиб, бўстонни тозалайди. Сўнг камтарлик бўстонига қиради ва бу бўстонда такаббурлик ва мағрурлик ҳашаклари бўлса, уларни ҳам юлиб тозалайди. Ундан сўнг ризо бўстонига қиради ва бу бўстонда манманлик ва қайсарлик тиконлари бўлса, бўстонни улардан холи қилади.

Сўнг умид бўстонига қиради ва бу бўстонда умидсизлик ва тушқунлик тиконлари бўлса, уларни юлиб отади. Мана шуларга эришган инсон ўзини бахтиёр сезиши мумкин.

Иккинчи ҳикматда кўшнининг ҳақ ҳуқуқлари тўғрисида гап кетади. Кўшнининг ҳақ-ҳуқуқларига кўшнига ҳеч вақт озор бермаслик ва ҳафа қилмаслик, кўшни касал бўлса ундан хол сўраш, бошига мусибат тушса ёрдам қилиш, ғамли ва шодлик кунларида ғам-шодлигига шерик бўлиш, ундан хато ўтса кечириниш, аҳли аёлига ёмон кўз билан қарамаслик, бирор ёққа кетса уйдан хабардор бўлиб туриши, кўшни қарз сўраса имкон бўлса бериб туриши кабилар қиради.

Яна бир ҳикмат дўстликка бағишланади:

Доноларнинг айтишича, дўст уч хил бўлади.

Биринчиси: - “Жон дўст” бўлиб, бундай дўст ҳақиқий ҳисобланади ва ўз дўсти учун жонини ҳам аямайди.

Иккинчиси: - “Тил дўст” бўлиб, у расман тилда дўстлик қилади, аммо бошга бирор кулфат тушса ўзини кўрсатмайди.

Учинчиси: - “Мол дўст” бўлиб, бундай дўст еб-ичиш учунгина дўст бўлади. Пулингиз тугаганда эса қорасини кўрсатмайди.

Бирор кимса билан ҳақиқий дўстлик йўлини тутиш ва суҳбатдош бўлишда саккизта ҳақ мавжуд бўлиб, уларга тула амал қилмоқ лозимдир. Биринчиси мол ҳақки. Сиз уз мол-мулкингизга қандай эғалик қилсангиз, уларни сарфлашда қанчалик эркин бўлсангиз, дўстларингизни ҳам худди шундай йўл тутишларига имкон берасиз, дўстларингизнинг ишини ва уларни манфаатини ўз манфаатингиздан юқори қўясиз.

Иккинчиси – нафс ҳақи. Бу шундан иборатки, дўстлар бошига иш тушиб, сиздан нарса ёки ёрдам сўраб келмасдан аввал сиз уларнинг хожатини раво қилишга киришасиз.

Учинчиси – тил ҳақи. Дўстга қаттиқ гапирилмайди, унинг айблари юзига солинмайди, камчилиги одамлардан беркитилади, яхшилиги мақгалади, ёлғон муомала қилинмайди. Унинг шодлиги ва сурурига сабаб бўладиган ҳақ гаплар гапирилади.

Тўртинчиси ҳақ – аъзолар ҳақи. Унинг жисм аъзоларидан бирор ёмонлик хосил бўлса, уни кечиради. Бирон ишда узр сўраса ҳам, уни кечиради.

Бешинчиси – вафо ҳақи. Бу дўстлик бобидаги сабот, унга улгунча риоя қилишдир. Дўсти ўлгандан кейин эса бу ҳақни уни болаларига ёки дўстларига нисбатан давом эттиришдир.

Олтинчиси – ихлос ҳақи. Бу шундан иборатки, дўст узокда ёки олдида бўлган пайтлари ҳам бир хилда туради, ўзгармайди, икки ўртада бўлган муҳаббат ва садоқат риоя қилишда заррача нуқсонга йўл қўймайди.

Еттинчиси – йўқлаш ҳақи. Дўстни ўлик ёки тириклигида унинг ўзини ҳам, аёлларини ҳам яхши сўзлар билан тилга олади. Уларга ҳамиша омад тилайди. Ўзига нимаики яхши нарса тиласа, уларга ҳам қўшиб тилайди.

Саккизинчиси – ўзини тия билиш ҳақи. Бунда такаллуфни умуман тарк этади. Ноўрин такаллуфларга йўл қўймайди. Чунки такаллуф носазо иш бўлиб, унинг ўзини ҳам, дўстларини ҳам қийнайди ва ноқулай аҳволга солиб қўяди.

Юқоридаги ҳикматлардан ҳар бир оқил ва оқила инсон ўзи учун ижобий хулосалар чиқарса, унинг оиласида тинчлик доимо барқарор бўлиб, умри узок бўлади.

ДОНОЛАР БИСОТИДАН

I. ОДОБ ВА АҲЛОҚ БОРАСИДА

1. Ерни қаттиқ тепса юраринг бордур,
Эшикни қаттиқ тепма кираринг бордур,
Бировга қилма дилозорлик,
Бир кун қайтиминг оларинг бордур.
2. Кўнгил деганлари мисоли шиша,
Синиб қолмасин у, асра ҳамиша.
3. Ношукур бўлиш яхши эмас. Сабр қилиб, нафсни тия билиш керак. Кимки бунга қобил экан, сув сойликни, ўрдак кўлни топгани каби, хушбахтлик ва саодат эшиклари унга очилади.
4. Ўз нафсин мағлуб этаолган марддир,
Гийбатдан узоқроқ кетаолган марддир.
Номард тегиб ўтар йиқилганларни,
Ожизлар қўлин тутаолган марддир.
5. Агар сен бевафо бўлсанг, вафосиз бевафодан қоч!
.Вафонинг қимматин билмай, юривчи норасодан қоч!
Қошинда инчинин мақтаб, йўгингда юргувчи нолиб,
Тилига дил эмас пайванд, мунофиқ дилқародан қоч!
6. Яхши одам бўлмоқ эрсанг хулқи атворинг тузат!
Тил билан дил синдирувчи баъзи озоринг тузат!
Тан ва жонинг бўлсаки соғ шукрини айлаб бажо,
Ёш чоғингни елга бермай касб ила коринг тузат!
7. Дунёда меҳмонлар дунё талашса,
Хешу акраболар ола қарашса,
Бир-биринга ҳасад нигоҳ қадашса,
Ҳайкиригим келади, шундайин дамлар,
Бағри кенгрок бўлинг, азиз одамлар!

8. Бўлсангчи агар раҳбар ҳар ишда адолат қил,
Бир хилда насихатни тинглашга ҳуб одат қил.
Қошинга бўлиб мухтожманд одам келса,
Бор сенда ахир имкон, албатта иноят қил.

9. Насихат ҳақиқий даво, уни ичган одам, ёқимсиз ҳулқлардан
озод бўлади.

10. Ростгўйнинг ҳамиша юзи ёруғ, дили шод бўлади.

11. Чўққига чиқиб, ҳарсангтош кулатиш, бировнинг миннатини
кўтаришдан енгилроқдир.

12. Инсон шарафининг ривожи – адаб,
Қадри қимматининг гултожи – адаб.
Балою қазодан омон сақловчи,
Қалқону восита, иложи – адаб.

13. Адаб билан инсон иззат топади,
Обрўю, шарафу хизмат топади.
Адаб соҳибила сўзлашган киши,
Рухига дармону, қувват топади.

14. Хомтакдан ҳар бир ток камолга етур,
Барги ҳаво олиб, шамолга етур.
Хомтак қилинмаса инсон феъли ҳам,
Ғовлаб кетиб, охир заволи етур.

15. Беш дақиқа сабр дилни ёритади, беш дақиқа бесабр
қимнингдир дилини оғритади.

16) Таъмагир-қайси мартабада туришидан қатъий назар-қулдир.

17) Гўзаллик суръатдагина эмас, сийратдадир.

18) Кийим, либос инсонни нафақат ташқи таъсирлардан химоя
қилади, балки у либос эгасининг фахму-фаросатини кўрсатиб
берувчи ойнадир.

19) Ёнаётган сигарет билан бирга инсон учун энг бебаҳо бойлик-
саломатлик ҳам ёнади.

20) Ёшлар орзу билан, кексалар хотира билан яшайдилар.

- 21) Шодликда қувониб, армондан хикмат излаб яшамоқ керак.
- 22) Тўйгача кўзларингни каттароқ оч, тўйдан сўнг эса каттароқ юм.
- 23) Эзгу хулқ дўстликни, ёмон хулқ-душманликни келтиради.
- 24) Агар юрсанг пиёда, умринг бўлур зиёда.
- 25) Номусни дарахтдан ўрганнинг! Қаранг! У хаёт шарбатлари юраётган танасини қобиқ билан ўрайди. Агар уни бирор жойи кесилса, дархол шу жой ўрнини қобиқ билан беркитабошлайди. Унда хаё ҳукмрон. Яшаш зарурияти шуни тақазо этади.
- 26) Худодан умр бер, деб сўраётганларни кўрдим, бахт бер, деб сўраётганларни кўрдим, фарзанд бер, давлат бер, деб сўраётганларни кўрдим, фақат: “Эй яратган эгам, мен нодонга бир чимдим ақл бер, деб сўраганларни кўрмадим.
- 27) Бу қисқа хаётда кимдир бу дунё устунига бир гишт қўйса, кимдир уни кўчириб, дунёдан ўтади. Биз гишт қўювчилардан бўлайлик.
- 28) Барча қилинадиган ишлар ниятга боғлиқ. Инсон ниятига яраша ё савобга, ё гуноҳга эришур.
- 29) Дунёда захматсиз роҳат, ташвишсиз неъмат топилиши мумкин эмас.
- 30) Хушчақчақлик-фақат саломатлик аломатигина эмас, балки касалликлардан қутқарувчи шифобахш фазилат ҳамдир.
- 31) Яхши хулққа эга бўлиш учун аввало ёмон хулқдан тийилиш керак.
- 32) Хар кимки маслаҳат вақтида маслаҳатчининг сўзига, муолажа вақтида табибнинг, шарият масалаларида зоҳиднинг сўзига кирмаса, яхши иш фойдасидан, муолажа шифосидан ва ибодат савобидан махрум бўлади.
- 33) Яхши отни кучли ва чопқир бўлганлиги учун жиловлаб минадилар. Мевали дарахтни шохини меваси борлиги учун синдирадилар, товус эса гўзаллиги учун хамиша пати юлуқ ва қаноти қирққ бўлади.
- 34) Тинчлик билан кечирилган қисқа умр, кўрқув ва ташвиш билан кечирилган узоқ умрдан яхшироқдир.
- 35) Кимки қиссага қулоқ солса, албатта унинг хар биридан ўзига хисса олади.
- 36) Уч хил одам эришиш мумкин бўлмаган нарсага эришишни орзу қилади. Гуноҳ иш қилганлар-савобни, ёмонлик қилганлар-

яхшилиқни, умрини фосиқлик ва дилозорлик билан кечирганлар-
жаннатни.

37) Одоб-улуғлик ва юксаклик қасрининг нарвони. Бу нарвон
орқали барча мақсад манзилига етиш мумкин.

38) Одобли инсонни табибга қиёслашади, чунки у билан
сухбатлашиш, кўнгилдаги ғамни ювади.

39) Ўзингдан кейингиларга ибрат бўлай десанг, ўзингдан
илгарилардан ибрат ол.

40) Олимлар билан ўтир, уланинг суҳбатидан бахраманд бўл.
Осмон суви билан қуриган ерлар тирилгани каби, хикмат нури
билан ўлган қалблар тирилади.

41) Хақиқий олим шундай кишики, унинг сўзи, ўйи, фикри ва иши
бир хил бўлади.

42) Дил оғритувчи киши, куни келиб хасрат қонини ичиши
муқаррардир.

43) Юксалиш қийин, пастлаш осон, негаки оғир тошни кўтариш
қийин, ташлаб юбориш эса, осондир.

44) Бефахмга сўз тушунтиришдан кўра, елкада тош кўтариш афзал.

45) Нодоннинг дўсти, хасадчининг рохати, ёлгончининг муруввати
бўлмайди.

46) Одамларга хурмат кўзи билан боқмоқ ва раҳм кўзи билан
қарамоқ-ақллилик ва донолик белгисидир.

47) Дўстлик-лақмада, шафкат-сергазабда, халоллик-очкўзда
бўлмайди.

48) Энг ёмон хислат-дунёда дўстларга қилинадиган макр ва
хийладир.

49) Яхши дўст атирға ўхшайди, у ўз атиридан сизга бермасада, сиз
унинг атирлари хидидан бахраманд бўлаверасиз.

50) Ёмон улфат темирчи оловига ўхшайди, унинг олови сизни
куйдирмасада, бироқ қора тутуни сизга таъсир қилаверади.

51) Хамма нарсанинг янғиси, аммо дўстнинг эскиси яхши.

52) Илм эгалланг! Илм-сахрода дўст, хаёт йўлларида таянч,
ёлғизлик дамларида-йўлдош, бахтиёр дақиқаларда-рахбар, қайғули
онларда-мададкор, одамлар орасида-зебу-зийнат, душманларга
қарши-қуролдир.

53) Йигит кишининг уйида ширин муомала, мазали овқат, тотув
оиласи бўлса, у кўча айланмайди.

- 54) Кимки янгини тушуниб, эскини ардоқлайдиган бўлса, у устоз бўла олади.
- 55) Бир уйда аёлнинг овози баланд чикса, у уйда хайр-барака йўқдир, у ердан саодат кутма.
- 56) Умр оқар дарё, бу дарёдан кимдир сузиб, кимдир оқиб, кимдир чўкиб ўтади.
- 57) Ўринли, ахлокли ва адолатли яшамай туриб, яхши умр кўриб бўлмайди ва аксинча, яхши умр кўрмай туриб, ўринли, ахлокли ва адолатли яшаб бўлмайди.
- 58) Фикри тоза, қалби пок инсондан касаллик чекинади, ҳаёти осуда, умри зиёда бўлади.
- 59) Ғамсиз яшашнинг белгиси тўрт нарсадир: булар яхши сўз, яхши феъл, яхши ният ва яхши суҳбат.
- 60) Ўзгандан иллат қидирма, ўзингдан фазилат қидир.
- 61) Кўнгил бир боғ, унда алвон гулларни ҳам ўстириш мумкин ёки тиканзорга айлантриш ҳам мумкин.
- 62) Рўзгор-икки кишининг кўли, икки кишининг ақли билан тўқиладиган умр занжиридир.
- 63) Ранж чекмасдан туриб, ганж эшигини очиш мумкин эмас.
- 64) Устоз минг уринмасин, шогирднинг ўзида учкун бўлмаса, у аланга олмайди.
- 65) Илм тўғрилиқни, ҳалоллиқни, покликни ёқтиради. Бусиз илмли бўлиш қийин.
- 66) Ҳар қандай маърифат-садоқатдир. Маърифат ёйиш бировларга билмаганларини билдириш, бетаъма устоз бўлиш олийжаноб одамларнинг бошқаларга қилган маърифат садоқатидир.
- 67) Тамаки- ёшни қилар амаки.
- 68) Мастлик-ихтиёрий жинниликдир.
- 69) Бир одамнинг туғрилиги ва адолатли, садоқатли эканлигини билиш учун унинг авлоди, ота-боболари ким эканлигини билиш керак.
- 70) Ҳозирда айрим расм-русимлар одамлар учун эмас, одамлар расм-русимлар учун хизмат қиладиган бўлиб қолдилар.
- 71) Гўзал бўлиш учун чиройли бўлишнинг ўзи кифоя эмас.
- 72) Пасткаш мақтангани билан буюк бўлмас, эчки югургани билан кийик бўлмас.
- 73) Совун кирни йўқотади, жаҳл ақлни.
- 74) Иззатталаб дўстдан қоч.

- 75) Агар одам кимгадир бўлса қарам, уни бошқарур ғазаб ва алам.
 76) Ўтмишдаги ёқимсиз воқеаларни эслаб сиқилгандан кўра,
 келажакка режа тузиб, орзу-умидлар билан яшаган яхши.
 77) Ёш мутахассис ишлашни билмайди.
 Тажрибали мутахассис эса ишламасликни билади.
 78) Ўзгалар айбига тетик назар сол,
 Ўз айбинг кўргандек, ундан ибрат ол.
 79) Лайли зотидан эрсамда дилда Мажнунча хаво!
 Тоғу-тош кезгим келур, лекин йўлим тўсган хаё.
 80) Илмли одам-иликлик суяк,
 Илмсиз одам-иликсиз суяк.
 81) Донода онг, нодонда тил ишлайвераркан,
 Кунгилларни хар ким хар хил хушлайвераркан.
 82) Дунё баъзан донмас, курмак ташлайвераркан,
 Қалдирғочлар кетса, ўрдак қишлайвераркан.

Тўртликлар

- 83) Ёшлик ортда қолди, тургин оёққа,
 Азму-шижоатни унитма болам.
 Насихат ёқмайди энди қулоққа,
 Ақлу фаросатни унутма, болам.
- 84) Бу дунё аслида алдамчи дунё,
 Унда лўттибозу нокаслар бисёр,
 Сен мардлар қошида мард бўлгин, бисёр,
 Хайру саховатни унутма болам.
- 85) Балки дастурхонинг доим мўл бўлмас,
 Омад ҳам хамиша чараклаб кулмас.
 Ким айтар суянган падаринг ўлмас,
 Сабру қаноатни унутма, болам.
- 86) Оғам деб кимлардир силар бошингни,
 Укам деб, еб кетар биров ошингни.
 Минг бор тарозига солар тошингни,
 Макру адоватни унутма, болам.

- 87) Турфа синовларга дуч келган инсон,
Гоҳида шодондир, гоҳида нолон,
Чорасиз қолсанг ҳам, лекин ҳеч қачон,
Адлу адолатни унутма, болам.
- 88) Дунёда ҳеч одам беғам эмасдур,
Ақли ҳар одам хуррам эмасдур,
Беғам бўлса ёки одам эмасдур,
Эй ул одам аҳли олам эмасдур.
- 89) Омон берди, элга салом қилувчи,
Саломатлик топди, алик олувчи,
Салом бўлди одам тинчига гаров,
Соғлик олар, салом билан қолувчи.
- 90) Зўр кулфат соғликдан жудо бўлишлик,
Ё фарзанд доғида адо бўлишлик,
Ҳаммаси ёмону, аммо ёмони,
Ватани туриб, ватангадо бўлишлик.
- 91) Гулнинг ўткир тикони эмас,
Унинг ташқи сиймоси гўзал,
Қизнинг ташқи чиройи эмас,
Унинг ички дунёси гўзал.
- 92) Ҳаёт берилади инсонга бир бор,
Лек баҳор қайтади, такрор ва такрор,
Омад чўққисига чиққанда аммо,
Пиллапояни ҳам унутма зинҳор.

ЯХШИЛИК ВА ЁМОНЛИК БОРАСИДА

1. Нечун доно каму, аммо нодан кўп,
Яхши уч-тўртгаю, лекин ёмон кўп.
Тил учида ҳасад бирла “Яхши” деб,
Босган изинг ўлчагувчи ҳамон кўп.
2. Тўғрилиқ кўп яхшидир, оламда қинғирлиқ ёмон,
Тарбият бирла тузалмас, бағри тош, қирлиқ ёмон.
Фарқ этиб яхши-ёмонни сўнгра йўлдош айлагил,
Тилда дўсту меҳрибонлиқ, дилда қилвирлиқ ёмон
3. Ёмонлиқ кўрингай фақат “яқ” этиб,
Яхшилиқ доним ҳам сезилмас балким.
Беш-ўн мунофиқнинг касофати деб,
Ҳижолат торгади баъзида ҳалким.
4. Ёмон ҳам ўтар, яхши ҳам, яхши бил,
Сени яхши ном бирла ёд этсин эл.
5. Ёмонлиқ бўлса ҳам ҳар қандай инсон,
Тарбия малҳамин сурткин ўша он.
Илонни кўрдингми, бошин силашса,
Заҳридан эл учун бермоқда дармон
6. Заррача яхшилиқ бежавоб бўлмас,
Ёмонлиқ ҳам билгин, жазосиз қолмас.
Атрофга карагин, ҳисоб бўляпти,
Нени қилса инсон шунни кўряпти.
7. Агар ер тинч турсин десангиз, ер устида ҳадеб тўполон
қилманг!
8. Ёшимни сўраманг, яхшилар,
Муҳиммас нечага кирганим.
Сўраманг не эзгу иш қилдим,
Ёшимни сўраманг яхшилар.

9. Яшаган йилларнинг ҳисоби,
Бўлаолмас тарози узра тош.
Ҳақиқий инсоннинг қийматин
Ўлчамас, ўлчаолмас асло ёш,

10. Одамнинг энг бахтли вақти – бошқаларга эзгулик қилган онларидир.

11. Беминнат қилган эзгулик – энг мақбул ва гўзал эзгуликдир.

12. Мардларнинг ишларин андеша қил,
То тириксан яхши ишни пеша қил.

13. Ёмонлик бўлса ҳам ҳар қандай инсон,
Тарбия малҳамин сурткин ўша он.
Илонни кўрдингми, бошин силашса,
Захридан эл учун бермоқда дармон.

14. Касални кўриш – суннат, аммо бошида давра куриб узок
ўтириш –
бидъатдир.

15. Инсоннинг заифи айбни бошқалардан излайди.

16) Бир соатлик адолат, олтмиш йиллик ибодатдан афзал.

17) Яхшилик юзда зиё, қалбда нур, жисмда қувват, ризқда кенглик
ва инсонлар қалбида муҳаббат пайдо қилади.

18) Ёмонлик юзда қоралик, қалбда зулмат, жисмда заифлик, ризқда
торлик ва инсонлар қалбида нафрат пайдо қилади.

19) Яхшилик дарахтини эккан, омонлик ва хотиржамлик мавасини
териб олади.

20) Ёвузлик уруғини сепган, пушаймонлик хосилини йиғади.

21) Ёмонга қўшни бўлган одам, денгиз сайёҳига ўхшайди, у ғарқ
бўлишдан қутилса ҳам, кўрқувдан қутила олмайди.

22) Кимки алам ва ситам дарахтини экса, уқубат ва азоб мевасини
териб олади.

23) Қалбда йиғилиб ётган адоват кул остидаги чўғга ўхшайди. Чўғ
ўтинга тушса, ёндириб юборгани каби, адоват фурсати келганида

газаб ўтига айланади. Бу ёнғинни на сўз, на хокизорлик, на ёлвориш, на хийла, бир сўз билан айтганда ҳеч нарса сўндираолмайди.

24) Мухтожлик соатларини унутгин, аммо улар ўргатганларини унутма.

25) Минг насиҳатдан бир мусибат яхши, у инсоннинг ақл-хушини жойига келтиради.

26) Яхшилик теварагида айланаолмасанг, яхшилар теварагида айлан.

Тўртликлар

27) Бир ғариб кунгилни қилаолсанг шод,
Яхшидир ер юзин қилгандан обод.
Лутфингла бир дилни қул қилаолсанг,
Афзалдир юз қулни қилмоқдан озод.

28) Рост ёнида афсус, ёлғон учрайвераркан,
Бир яхшига бир ёмон дучлайвераркан.

КАМТАРЛИК ВА КИБР БОРАСИДА

1. Одамзод курашиб яшар умрбод,
Гоҳ голиб, гоҳ ғамгин, гоҳ мағлуб, гоҳ шод.
Ғолиблик пайтингда кетма ўзингдан,
Мағлублик онда ҳам қайтма сўзингдан.

2. Ғарчи шунча мағрур турса ҳам
Пиёлага эгилар чойнак.
Шундай экан манманлик нечун,
Кибру ҳаво нимага керак?

3. Камтарин бўл, хатто бир қадам
Ўтма ғурур остонасидан.
Пиёлани инсон шунинг-чун
Ўпар доим пешонасидан.

4.Йўқ нарса ҳам бор бўлур, сен камтар бўлсанг,
Бор нарса ҳам йўқ бўлур, сен манман бўлсанг.

5.Мақтанган панд ейди, камтарин қанд ейди.

6.Доно сира “Мен” демайди, “Биз” дейди,
Яхши одам кичикни ҳам “Сиз” дейди.
Ҳалол одам мол – дунёни ўйламай,
Эл-юрт омон бўлсин, дея ғам ейди.

7.Кишидаги яхши фазилатларни йўқотиб, ёмон ҳислатларни юзага чиқарадиган нарса - манманлик ва баҳилликдир.

8. Мағрурлик – ақлсизлик аломатидир. Кибрланиш, мағрурланиш инсонни ҳалокатга солади. Гарчи мағрур, такаббур кишилар бой, олим, мансабдор бўлсаларда, жамият ўртасида ҳеч кадрлари бўлмайдилар. Уларни кўр-кўрона ҳурмат қиладилар холос. Охирида бундайлар хорликда, ёлғизликда яшашга маҳкумдирлар.

9.Ақл белгиси – камтарликдир, мутаффақирлак белгиси эса жим туришликдир.

10. Очкўз, таъмагир одам бой бўлсада, аслида ғарибдир...

11)Сабр ва чидам-барча мушкул ишларнинг ечиш калитидир.

12) Кишидаги яхши фазилатларини йўқотиб, ёмон ҳислатларини чиқарадиган нарса-манмалик ва баҳилликдур.

13) Хар ишда асло ошмай маромдан,
Халолни фарқ қилиш лозим харомдан.
Маромни билмаса кимки хар ишнинг,
Ўз-ўзин бенасиб қилар оромдан.

14) Такаббурликни қилма дилга, пеша,
Товозу айла хар кимга хамиша.
Бошоқ бошин кўтарди гердайиб, бок
Бошин узди, туширди ерга ўроқ.

МЕХР ВА ОКИБАТ БОРАСИДА

1. Мухтожлик соатларини унутгин, аммо улар ўргатганларни унутма.

2. Қарич ерни талашарди,
Икки кўшни: “Меники” деб
Ерчи кулар: “Эй нодонлар,
Икковинг ҳам меники”, деб

3. “Опа ёки сингилни излаб чиққан ака ёки ука, то манзилга етгунча жаннат боғларида юргандек бўлади”.

4. Дўстлар, яхшиларни авайлаб, асранг,
“Ассалом” деган сўз салмогин сақланг.
Ўлганда юз соат йиглаб тургандан,
Тириклик чоғида бир марта йўқланг.

5. Бир ғариб кўнгилини қилаолсанг шод,
Яхшидир ер юзин қилгандан обод.
Лутфингла бир дилни кул қила олсанг,
Афзалдир юз кулни қилмоқдан озод.

6. Яхшиларни, дўстларим, асрай билинг,
Қадрини, қимматини сақлай билинг.
Ортидан отмангки гийбат тошини,
Ҳар қачон ўз номингиз оқлай билинг.

7. Дунёда меҳмонлар дунё талашса,
Хешу акроболар ола қарашса,
Бир-бирига ҳасад нигоҳ қадашса,
Ҳайқиргим келади шундайин дамлар:
Бағри кенгрок бўлинг, азиз одамлар!

8. Тиклансин қайтадан дилдаги имон,
Уйғонсин мудраган покиза виждон.
Лоқайдликка қарши қайнаб турсин қон,
Дийнатли бўлинг, одамлар!

9. Ўзбекман, иншооллох, иймоним бутун,
Тилим қисик эмас башариятдан.
Кимгадир тенгдирман, кимдандир устун,

Зувалам қорилган самимиятдан.

10. Уйга меҳмон келса кулиб чиқ дарров,
Шоду хуррамликка тўлиб чиқ дарров.
Бошингда чарх уриб турсада гамлар,
Меҳмонга бошқача бўлиб чиқ дарров.

11. Мард киши ҳар ишни ҳаёда қилар,
Меҳмонга кулгисин зиёда қилар.
Мансабда бўлса ҳам, отнинг устида,
Шу куни ўзини пиёда қилар.

12. Нур ёғар ҳар хонага келганда меҳмон яхшилар,
Хуш чиройли кутса кимки яхши мезбон яхшилар.
Келгувчи ким бўлмасин хеш-ахробоми, ёт, бўлак,
Чехранг очиб қарши ол қилмай паришон, яхшилар.

13. Меҳмон келса эшикдан, риски келар тешикдан

14. Меҳмон келса чоптирар, бор йўгини топтирар.

15. Жамият бўйнига юк бўлган
Юз йилни қилмайман ҳавас.
Одамлар жонига жон бўлиб,
Бир нафас яшашнинг ўзи бас.

16. Кимда гар сахийлик одати йўқдур,
Яхшилик кутмоқнинг хожати йўқдур.

17. Кўнгил деган мамлакатга шоҳ бўл аввал,
Ҳеч бўлмаса битта дўстга тоғ бўл аввал,
Хоҳ шоҳ бўл, хоҳ гадо, хоҳ буюк бўлгин,
Аввал охир шу элингда суюк бўлгин.

18. Химматингни тут баланд эл олдида,
Химматингча мартабанг бўлгай баланд.

19. Кўнгилни равшан эт меҳру вафодан,
Ўғирма юз бурунги ошнодан,
Агар ошнанг фақир бўлса, унутма,
Унга ёрдам этишдан қўлни торгма.

20. Ожизу дардмандларга қил карам,
Токи бўлмагайсан жоҳонда мухтарам.
Сен бу иш бирла агар бўлсанг мудом,
Мақсади аълода тутгайсан маком.

21. Оқшом ганиматдир, наҳор ганимат,
Куй кўшиқ ганиматдир, ёр-ёр ганимат.
Дил тафтин дил тортар деган ҳикмат рост,
Бу қисқа дунёда дийдор ганимат.

22. Элнинг дарди билан куйсагина жон,
Ўша жон эгаси – ҳақиқий инсон.
Нонга бок, тандирга ўзини ёккач,
Уни олқишлайди, ойнан жаҳон.

23. Давлатинг борида, авжинг зўрида,
Йўқлаб келар хатто бегоналар ҳам.
Давлатинг йўғида, бахтинг шўрида,
Саломинг олмайди девоналар ҳам.

- 24) Меҳр билан туғилган инсон, оқибат билан тирик.
25) Инсон хотира билан тирик, кадр билан улуг.
26) Армонга ачиниб эмас, орзуга интилиб яшаш керак.
27) Кимки бир беморни кўргани борса, етмиш минг фаришта унинг
ҳақсига истиғфор айтиб, у билан бирга бориб келаркан.
28) Хар ким таъма қўлин тутса агар пеш,
Оқибат бир кун бўлгуси дарвеш.

Тўртликлар

- 29) Сенга бахту-омад тилаб юрганлар,
Кўзингни ёгини ялаб юрганлар,
Давлатинг гулин еб, сайраб юрганлар,
Кўл берган дўстинг ҳам сотаркан бир кун.
- 30) Атрофингда юрган парвоналаринг,
Изларинг зор бўлиб пойлаганларинг,
Хатто ёнингда бел боғлаганларинг,
Бир девор қўшнинг ҳам сотаркан бир кун.
- 31) Хаётда меҳрдан яралган инсон,
Меҳрла яшайди ҳар бир кекса, ёш,
Умр ўткинчидир, ғанимат ҳар он,
Меҳрла яшайлик, азиз замондош.
- 32) Шундайлар бор, сенга лутф айлаб,
Дўстим дея кўлин тутарлар,
Лек ҳар зум қадаминг пойлаб,
Хато қилишингни улар кутарлар.
- 33) Қиз йўқ уйда сарин сабо эсмайди,
Қиз йўқ уйда жамбил, райхон ўсмайди,
Ўғилларнинг ота билан иши йўқ,
Қиз отасин ҳар қадамда эслайди.

ОТА – ОНА ХУРМАТИ БОРАСИДА

1. Фарзанднинг яхшиси-дилбанд бўлади,
Отаю-онага бир қанд бўлади.
Ёмони бошингга келтирар бало,
Еганинг аччиқ сўз ва панд бўлади.
2. Она фарзандига меҳрин бермаса,
Ошиқ ёри учун гуллар термаса,
Фарзанд онасини йўқлаб келмаса,
Хайқиргим келади шундайин дамлар:
Меҳрлироқ бўлинг, азиз одамлар
3. Юртбошинг даъватига кулоқ сол ўғлон,
Элим деб, юртим деб яшагин сен хар он.
Сен мустақиллик сўзин маъносин уккин,
Ўз кўлингдасиз келажак, буюк даврон.
4. Одамзоднинг даврасида табаррук,
Табарруклар даврасида энг буюк.
Энг буюклар даврасида энг суёк,
Онадир ул, онадир ул, онадир...
5. Отага билак, онага юрак бўлинг.
6. Онанинг меҳри ҳам зўр, қаҳри ҳам зўр.
7. Онангни қандай улуг неъмат эканлигини, онасидан жудо бўлганлар билан суҳбатлашганда биласиз.
8. Ҳақиқий фарзанд ҳар бир соҳада отасининг ҳукмига тобе бўлиши керак.
9. Ота доғи куйдирар, она доғи ўлдирар.
10. Огаси борнинг унуми бор, онаси борнинг тиними бор.
11. Огаси бор отланмас, онаси бор тебранмас.
12. Фарзанд отадан қўрқмасин, отани хурмат қилсин.
13. Огангни гапини икки қилма, икки дунёнинг куйиб кетади.
14. Ислом: “Жаннат оналарнинг оёқлари остида” деб билган, она ризосини олган фарзандга тўғри жаннатга киришга ҳуқуқ бергандир.

15. Яхши фарзанд ота-онани вазир этади, ёмон фарзанд разил этади.

16. Эй ўғил, қиз! Сен ота-онангни мамнун эта олсанг, дуоларини ола билсанг, улар сенинг жаннатингдир. Агар уларга қиё боқа олмасанг, улар сенинг жаҳаннамнинг ҳамдир.

17. Ота-она масъулиятини фақат ўғиллар ўз зиммасига олади деб, қайда айтилган? Ота-онани асраб-авайлаш, ўғилга ҳам, қизга ҳам бирдай тўтиёдир

18. Айтчи дўстим, ҳаётда қандай бўларди?
Қизлар туғилмаса, она бўлмаса.
Ўзинг ҳам дуёнга қайдан келардинг,
Онанг сени туғиб, катта қилмаса.

19. Ўзинг улғайгандек, кўксинг тоғ этма,
Алла айтган волидангни койитма.
Оқ сут берган онанг дилин оғритма,
Бил, эй фарзанд ота-онанг ғанимат.
Ўғлим сўрамасман сендан мол-дунё,

20. Уй ҳам қуриб берма, майли, аломат.
Майли, кўзларимга бўлмагил зиё,
Ёнимда юрсанг бас соғу саломат.

21. Майли, кўтармагил мени елкангда,
Қалқон ҳам бўлмагил ёгса маломат.
Бир куни ёстикқа бошим текканда,
Тепамда турсанг бас соғу саломат.

22. Она кечирмаса, мумкиндир, аммо
Ота кечирмаса чора йўқ асло.
Ноқобил ўғилдан душман афзалроқ,
Ота англасайди буни аввалроқ...

23. Шул ҳаётдан ризоман, чекмадим андух алам,
Шунга боис шу, азизлар, хўб дуо қилган отам.
Ким отасин ва она, хеш-акрабосин қилса шод,
Мен кафилман унга минг бор, кўрмагай беҳуда ғам.
24. У вафодорларни доим амрида юрган эдим,
Қўл очиб минг раҳмат айгиб лутф ила қилди карам.
Пандини тинглаб, улар режасида юрган эдим,
Ўтди умрим хўб фаровон, бўлмадим ҳаргизда ғам.
25. Отанинг қарғиши-отилган бир ўқ!
Она қарғишининг ҳам давоси йўқ.
Эй фарзанд, уларнинг дуосини ол!
Яшнаё десанг, қарғиш олишингдан кўрк.
26. Ҳаётда ота-онадан ризо бўлмоқдан, ота-онанинг розилигига
муяссар бўлмоқдан улугроқ савобу – бахт йўқдир.
27. Ота бўлиш осон, оталик қилиш қийин.
28. “Ота-онанинг дуоси пайгамбарлар дуосидан ҳам афзалроқдир”
дейишади.
29. “Ҳаётдан маъно-ю мазмун йўқолар,
Юрак танҳоликнинг куйини чалар.
Байрамлар байрамга ўхшамай қолар,
Агар бу дунёда “аёл” бўлмаса”.
30. Ота онанинг, она эса ҳеч қачон отанинг ўрнини боса олмайди.
- 31) Ота она беҳад бўлади хурсанд,
Фарзанди бўла олса муносиб фарзанд.
- 32) Таниқлигу-шарафинг отангдандур, меҳрибонлик, мушфиклик
онангдандир.
- 33) Отаси яхши-биттаси яхши, онаси яхши-хаммаси яхши.
- 34) Отаси ёмоннинг бири ёмон, онаси ёмоннинг бари ёмон.

- 35) Дўстни хўрлаш-гуноҳ, умр йўлдошни хўрлаш-юз хисса гуноҳ,
ота-онани хўрлаш-минг хисса гуноҳ, гўдакни хўрлаш-чексиз гуноҳ.
- 36) Аёли хўрланган оилада мискин фарзанд тарбияланади.
- 37) Онангни бошингда тутсанг, синглингни кафтингда тут.
- 38) Ота-онанинг юзига қараб ўтиришликнинг ўзи катта ибодатдир.
- 39) Ота қарғишига учраган фарзанд, қанча ҳаракат қилса ҳам ҳаётда
бебахтдир.
- 40) Отанг қадрини билсанг, одам қадрини биласан.
- 41) Ота бўлиш осон, лекин оталик қилиш қийин .
- 42) Агар аёл бўлмаса, ҳар қандай хонадоннинг бахти кемтик бўлиб
тураверади.

Тўртликлар

- 43) Ҳаётин айланса дўзахга бир кун,
Яқининг айланса узоққа бир кун,
Дўстларинг айланса тузоққа бир кун,
Билгинки,бораринг ота –онангдир.
- 44)Дардларинг сен билан ютгувчи улар,
Кетсанг гар сафарга кутгувчи улар,
Йиқилсанг кўлингдан тортгувчи улар,
Билгинки,қадрдон ота-онангдир.
- 45)Кувонсанг қувониб бағрига босган,
Кўзлардан асрабон туморлар осган,
Шодлигинг кўрганда қувониб,тошган,
Билгинки,азизинг ота-онангдир
- 46)Сахрога ўхшагай аёлсиз дунё,
Қуригай, қақрагай аёлсиз дунё,
Туюлгай галати аёлсиз дунё,
Чунки жим қолади аёлсиз дунё.
- 47) Молу-давлат кўша-кўша келса ҳам,
Юрган йўлинг сулувларга тўлса ҳам,
Кўзинг тойиб, ниймонинг суст бўлса ҳам,
Уйдаги ёр, фариштангни йиғлатма.

- 48) Узоқ умр кўрай десанг, дуо олгин,
Бахтдан каср қурай десанг, дуо олгин,
Соғ-омон юрай десанг, дуо олгин,
Дуо олгин отанг бирла онангдан сен.
- 49) Кўнгил куши: “Кезайдим, кўп олам” деркан,
Хофиз: “Қани, зўр бўлсайди нолам” деркан,
Ота-она ўлгунча “болам” деркан,
Айтинг дўстлар, фарзанд қачон отам деркан, онам деркан.
- 50) Ҳаётдан маъно-ю, мазмун йўқолур,
Юрак танҳоликнинг қуйини чалар,
Байрамлар, байрамга уланмай қолар,
Агар бу дунёда “аёл” бўлмаса.
- 51) Чикмаса киздир, ўнгил ота-она фармонидан,
То ҳаёт экан улар, аёло кўрар ўз жонидан,
Кексайиб қолган чоғи, тез-тез келиб, холин сўраб,
Кўнглингиз нима тилар деб, ол хабар туз-нонидан.
- 52) Соғлом аёл керак ҳаётга,
Фарзанд ўстиришга, рўзгор тутушга.
Ёр кўнглин олишга, меҳмон кутишга,
Яна қанча-қанча дардин югишга.
- 53) Қариси бор уйнинг париси бордир,
Қариси бор уйнинг зариси бордир,
Яхши ниятлари доимо ёрдир,
Кексалар доуга қўл очса агар.

СЎЗЛАШ ОДОБИ БОРАСИДА

1. Бир сўз бор, у эргалабдан бошланур,
Одобнинг боши ҳам – ундан бошланур.
Уни одат қилган етар муродга,
Одат қилмаган-чи, қолар уятга.

2. Омон берди, элга салом қилувчи,
Саломатлик топдик, алик олувчи.

Салом бўлди одам тинчига гаров,
Соғлик олар, салом билан қолувчи.

3. Дил меҳригиёси саломим менинг,
Юрагим кимёси саломим менинг.
Ҳақ ёки ноҳақдан кўнгил синганни,
Амар мўмиёси саломим менинг.

4. Оғиз ичидаги тил, қин ичидаги яширинган қиличдир.
5. Тил тезлигидан, қадам тезлиги яхши.
6. Тил борки бол келтиради, тил борки бало келтиради.
7. Ножинс суҳбатидан илондан қочгандай қоч!
8. Гўзал сўзлар фақат амалга оширилгандагина чиройли натижалар беради.
9. Ғазаб – шундай бир оловки, у ўз соҳибини ёндиради. Жавобни юмшоғи ғазабни сўндиради, сўзни қаттиғи эса, одамни ўлдиради.

10. Икки нарса керак вужуд учун, бил:
Биринчиси дилдир, иккинчиси – тил.
Дилни сен меҳр ила шафқатга тўлдир,
Тилни ҳақиқатнинг ўткир тиги қил.

11. Севдирган ҳам тил, бездирган ҳам тил,
Тўғридан эгрига оздирган ҳам тил.
Тохирнинг дарёга оқизган хатто,
Мажнуни чўл, даштда кездирган ҳам тил.

12. Яхши сўз илонни чиқарармиш индан
Ёмон сўз инсонни чиқарармиш диндан
Қаранг, бир оғизнинг ажиб, хикматин
Гоҳ шакар, гоҳ захар тўкилур ундан.

13. Яхши гапга чиққар илон инидан,
Бад суҳандан яроғ чиққай кинидан.
Яхши сўзлаб ёвни ҳам ўртоқ қилинг,
Белга ҳиммат камарин белбоғ қилинг

14. Тилдан чиқарма бу ёлгон сўзинг,
Бу ёлгон туфайли қародур юзинг.
Ёру дўстга доим яхшилик ўйла,
Улуғу кичикка боқа бил кула.
15. Оғзига келганини демоқ нодоннинг иши,
Олдига келганини емоқ ҳайвоннинг иши.
16. Сўз – инсон юрагининг калитидир.
17. Ўз тилимизни билмаслик, буюк бобокалонларимизнинг гапларини унутиш – кечирилмас ҳолат, хатто жиноятдир.
18. Бир оғиз ширин сўз айтмоғинг учун,
Пулнинг ҳожати йўқ, сотиб олмассан.
Асло сарф этмассан ортикча кучинг,
Ва асло отдан тушиб қолмассан.
Бир оғиз ширин сўз айтмоққа фақат,
Кўнгилда иштиёқ, истак бўлса бас!
19. Яхши сўз айтиш ҳам савоб.
20. “Оғиз ичидаги тил қин ичидаги яширинган қиличдир”.
21. “Тил тезлигидан, қадам тезлиги яхши”.
22. “Тил тинч бўлса, бош саломат бўлади”.
23. Жаҳонда гўёки султон эрур тил,
Қалбларга севинчу, ҳам жон эрур тил.
Ноўрин айтилса, дилинг ранжитиб,
Умрингга заволу зиён эрур тил.
- 24) Ширин ва эзгу сузлар оқиб турган зилол сувга ухшайди. Зилол сув қаерга оқиб борса, бу ерда анвойи чечаклар униб чиқади.
- 25) Еру-осмон дуо билан омон
- 26) Ширин сўзли шилгай душман пўстини, дағал сўзли душман қилар дўстини.
- 27) Фарзанд ўйи-ўйлатади, ўйламай кўрчи, сўзламасанг сўзлатади, сўзламай кўрчи.
- 28) Сўзингни эшитишларини истасанг қаттиқ гапир,

Уни тушунишларини истасанг, ишдан гапир, хурмат қилишларини истасанг, тўғри гапир, эслаб қолишларини истасанг, ақлли гапир, шуларнинг хаммасига бир гапда эришмоқчи бўлсанг, кулдириб гапир.

29) Инсон кимлигини билмоқчи бўлсанг, унинг гапиришини кутиб тур, чунки унинг тили сенга қалбидаги ширин нордон хуштаму- аччиқ нарсаларни ҳады этади.

30) Кўп гапириш ақлнинг озлигидан, ёлғон сўзлаш ироданинг заифлигидан, овознинг баландлиги ичида ҳеч нарса йўқлигидан далолат беради.

31) Ҳар қандай одамга ишониб сирингни айтма, ҳар қандай душманга эса зулмингни ҳаддан оширма, душманинг дўст бўлиб қолиши, дўстинг душманга айланиши мумкин.

32) Кишининг тойиши-оёғини шикастлайди, тилининг тойиши барча неъматлардан маҳрум этади.

33) Оғзига келганни демоқ, нодоннинг иши, олдига келганини емоқ хайвоннинг иши.

34) Сувнинг мазаси муз билан, ошнинг таъми туз билан, инсоннинг яхшилиги-сўз билан.

35) Сўзни кўнгилда пиширмагунча тилингда чикарма.

Тўртликлар

36) Ўйлаб гапир, кўнгил ранжир,

Арзимаган бир сўз билан.

Аммо лекин олиб бўлмас,

Дилни баъзан минг сўз билан.

37) Салом бермоқликдур элга яхши одоб,

Доимо топурсан, нурли саодат.

Аллоҳим берибди сенга соф калом,

Ҳаётда доимо бўлгин серсалом.

Азиз китобхон!

Сиз ибратли ривоятлар, хикматлар билан танишдингиз. Улар сизнинг маънавиятингизни бойитишга озгина булса ҳам ёрдам берганига шубхам йук.

Шуни айтиб ўтишни лозим топдимки, сўнгги пайтларда ота – оналар томонидан кўп холларда фарзандларига тез айтишлар, топишмоқлар айтилмаётганлиги, мақоллар, хикматларнинг магзини чакиш ўргатилмаётгани, балки ёшларимизда фикрлаш, ўйлаш, мулоҳаза қилиш қобилиятини сўндириб бораётгандир. Бугун ёшлар учун мулоҳаза қилишдан кўра, тақлид қилиш осонроқ бўлиб бормоқда. Ноқонуний йўллар билан юргимизга кириб келаётган видеолавҳалар, клиплар, интернетдаги лавҳалар таъсирида ёшларимиз ўз ҳаётларига янгидан – янги одатларни олиб кирмоқдалар. Бу одатларнинг қай бири улар ҳаётини мазмунли қилади, қай бири бахтсизлик сари етаклайди, буни ҳаётнинг аччиқ – чучугини тогган катталар ёшларга эринмай тушунтиришлари керак.

Ўзгаларнинг сийқаси чиқиб кетган удумларига хавас қилгандан кўра, ўзимизнинг миллий удумларимизни асраб – авайлаб, ёшларга доимо уқтирайлик. Булар ибратли ривоятларда, хикматларда, мақолларда ўз аксини топган десак, адашмаган бўламиз.

Мундарижа

Сўз боши	3
1. Инсон кўнглини нозиклиги ҳақида	5
2. Сўз қудрати ҳақида.....	7
3.Мехр-оқибат ҳақида.....	13
4. Кайтар дунё ҳақида.....	16
5. Кибр, ноҳақ зулм ва ҳасад ҳақида.....	17
6. Камтарлик ҳақида.....	23
7. Саломлашиш ҳақида.....	24
8. Она меҳри ҳақида.....	25
9. Отани норизо қилиш ҳақида.....	35
10. Она алласи ҳақида.....	39
11. Меҳмондорчилик ҳақида.....	42
12. Савоб ҳақида.....	44
13. Ҳалоллик ҳақида.....	47
14. Яхши ном билан яшаш ҳақида.....	54
15. Ақл ва фаросат ҳақида.....	55
16. Илм ўргатиш ва ўрганиш ҳақида.....	58
17. Имом ал Бухорий ҳақида.....	60
18. Табиатни асраш ҳақида.....	62
19. Боболар ҳикмати	65
20. Ҳикмат – мўмин кишининг йўқотган нарсасидир.....	66
21. Одоб ва ахлоқ борасида.....	69
22. Яхшилик ва ёмонлик борасида.....	76
23. Камтарлик ва кибр борасида.....	78
24. Мехр ва оқибат борасида.....	79
25. Ота – она хурмати борасида.....	84
26. Сўзлаш одоби борасида.....	88

Мухаррир: З. Салоҳиддинов.
Техник муҳаррир: Б. Аҳмедов.
Дизайнер: Б. Зияев .

Босмаҳонага 2017 йил 05 ноябрда берилди. Босишга 2017 йил 10 ноябрда рухсат этилди. Бичими 60x84 1/16. Ҳажми 13,5 босма тобок. Times New Roman гарнитураси, офсет юғози, офсет усулида чоп этилди.

“Step by step print” МЧЖ босмаҳонасида чоп этилди.
Андижон шаҳар Храбек кўчаси 94-б уй.
Ўзбекистон матбуот ва ахборот агентлигининг
27.06.2014 даги 12-3299. рақамли гувоҳномаси.